

**Національна академія педагогічних наук України
Інститут професійно-технічної освіти**

**Лабораторія науково-методичного супроводу підготовки фахівців у
коледжах і технікумах**

**РОЗВИТОК САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ**

Методичні рекомендації

КИЇВ-2019

УДК 377. 3.046 (043.5)

Мося' І.А., Каленський А.А. Розвиток самоосвітньої компетентності студентів закладів фахової передвищої освіти. Методичні рекомендації. – К.: Інститут ПТО НАПН України, 2019. – 109 с.

У методичних рекомендаціях висвітлено процес формування самоосвітньої компетентності студентів (суть і структура феномена, педагогічні умови, принципи, методологічні підходи, етапи, критерії, показники), подано його структурну модель, виписано методику розвитку самоосвітніх здатностей майбутніх молодших спеціалістів, яку розроблено на основі проблемно-розвивального навчання, технології навчального проектування, тренінгів, інших інтерактивних технологій. Охарактеризовано змістово-технологічні аспекти проведення факультативу «Технологія самоосвітньої діяльності», наведено тематику його занять.

Також у методичних рекомендаціях висвітлено суть основних пізнавальних здібностей людини (пам'ять, уява, мислення, увага), подано інструментарій діагностики та вправи щодо їх розвитку. Наведено методику створення програми самовдосконалення, (портфолію), охарактеризовано прийоми організації успішного навчання, способи роботи з літературними джерелами, методику застосування комп'ютера у самоосвітній діяльності студентів технікумів і коледжів.

Методичні рекомендації призначено для викладачів коледжів і технікумів, аспірантів, студентів інженерно-педагогічних спеціальностей та майбутніх молодших спеціалістів.

Рецензенти:

Гоменюк Д.В. директор ННЦ ПТО НАПН України, кандидат педагогічних наук

Кручек В.А. завідувач лабораторії дистанційного професійного навчання Інституту ПТО НАПН України, доктор педагогічних наук, доцент

Друкується на підставі рішення лабораторії науково-методичного супроводу підготовки фахівців у коледжах і технікумах Інституту професійно-технічної освіти НАПН України (протокол № 2 від 18 лютого 2019 р.)

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
РОЗДІЛ I. ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЩОДО РОЗВИТКУ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ.....	7
1.1. Сутність та структура самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів.....	7
1.2. Педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів.....	11
1.3. Модель формування самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів.....	20
1.4. Методика розвитку самоосвітньої компетентності студентів засобами проблемно-розвивального навчання.....	25
1.5. Розвиток здатностей самоосвітньої діяльності майбутніх молодших спеціалістів засобами технології навчального проектування.....	33
1.6. Методичні аспекти оволодіння студентами факультативом «Технологія самоосвітньої діяльності».....	42
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ САМООСВІТНІХ ЗДАТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ.....	51
2.1. Пізнавальні здібності: суть, діагностика та вправлення.....	51
2.2. Як скласти програму самовдосконалення та портфоліо.....	63
2.3. Абетка самовдосконалення.....	71
2.4. Організація робочого місця.....	76
2.5. Як працювати з літературними джерелами інформації.....	77
2.6. Застосування комп'ютера у самоосвітній діяльності.....	83
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	86
ДОДАТКИ.....	89
Додаток А Програма факультативу «Технологія самоосвітньої діяльності».....	89
Додаток Б Вправи на розвиток комунікативних здібностей учнів.....	98
Додаток В Тест на визначення розвитку зорової пам'яті.....	102
Додаток Д Опитувальник для визначення розвитку творчого мислення.....	103
Додаток Е Опитувальник «Сила волі у професійній діяльності».....	104
Додаток Є Тест на визначення здібностей до класифікації та аналізу.....	106
Додаток Ж Тест «Логічність умовиводів».....	108

ПЕРЕДМОВА

Надзвичайно актуальною нині є проблема підготовки компетентних фахівців і розвинутих особистостей. Тенденції соціально-економічного розвитку, відстежені впродовж останніх десятиліть, свідчать про те, що перед людством постійно постають нові вимоги, а саме: потрібні фахівці з широкими за обсягом і глибокими за змістом знаннями та вміннями, всебічно компетентні в галузі своєї професійної діяльності та суспільного життя. Тому ідеї компетентнісного підходу обговорюються й апробуються в системі загальної, фахової передвищої, вищої та післядипломної освіти.

Засобами забезпечення державних гарантій стосовно якості фахової передвищої освіти мають стати освітні стандарти. Стандарт як нормативно-технічний документ встановлює комплекс норм, правил, вимог до об'єкта стандартизації та затверджується компетентним органом.

Варто погодитися з ученими у тому, що стандартизацію слід розглядати як процедуру, що супроводжує як етап цілепокладання, так і етап оцінки результативності в будь-якій сфері, що пов'язана з організацією процесу руху від заданої мети до кінцевого результату. Саме стандартизація фахової передвищої освіти має створити максимальну варіативність змісту для того, щоб оперативно врахувати зміну пріоритетів на ринку праці, що нині інтенсивно розвивається. Сучасна стандартизація фахової передвищої освіти передбачає компетентнісно орієнтовану підготовку молодших спеціалістів, оскільки методологічно освітні стандарти реалізують компетентнісну концепцію: вони встановлюють вимоги до компетентностей (результатів навчання) випускників освітньо-професійних програм.

Цілі стандартизації професійної підготовки молодших спеціалістів у коледжах і технікумах сьогодні задекларовано досить високі, зокрема:

- встановити базовий рівень, що забезпечує отримання і продовження професійної освіти молодшим спеціалістом, необхідний рівень професійної компетентності, нижче за який не може бути атестація фахівця-професіонала;
- підвищити якість професійної підготовки фахівців у коледжах і технікумах за рахунок розширення професійного профілю, упровадження прогресивних педагогічних технологій системного контролю за діяльністю навчальних закладів та органів управління;
- забезпечити конвертованість рівнів фахової передвищої освіти всередині держави та за її межами для безперешкодної участі випускників технікумів і коледжів у міжнародному ринку праці;

- забезпечити збереження вітчизняного освітнього простору, можливість безперервної освіти (освіти впродовж життя), академічну мобільність, раціональні витрати фінансових і матеріально-технічних ресурсів.

Сучасна компетентнісно орієнтована освіта передбачає застосування стандартів четвертого покоління, розроблених на компетентнісній основі. Разом з тим, щоб зреалізувати вимоги стандартів, недостатньо залучати лише викладацький склад технікумів та коледжів щодо формування готовності педагогічних працівників до стандартизації.

Для виконання зазначених завдань необхідно не тільки підготувати освітні стандарти, спроектувати відповідний зміст освіти, сформувати готовність викладачів до компетентнісно орієнтованого навчання, а й розвинути самоосвітні здатності студентів до продуктивних рівнів, їх уміння самостійно оволодівати інноваційним навчальним матеріалом. Варто повсякчас залучати їх до формування компетентності, як здатності практичного застосування знань у перебігу оволодіння освітньо-професійною програмою. Акценти в роботі зі студентами потрібно переносити на їхню самоосвіту, самовдосконалення, самоорганізацію та саморозвиток. А для цього слід цілеспрямовано й систематично розвивати у студентів їхню самоосвітню компетентність.

Структурно дана методична робота складається із передмови, двох розділів, кожен з яких має по шість підрозділів, списку рекомендованої літератури та додатків. У першому розділі висвітлено сутність та структуру самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів; педагогічні умови формування їхньої самоосвітньої діяльності; представлено модель формування самоосвітньої компетентності студентів та методику розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів засобами проблемно-розвивального навчання. Також у цьому розділі висвітлено методичні аспекти розвитку здатностей самоосвітньої діяльності студентів засобами технології навчального проектування та представлено факультативний курс «Технологія самоосвітньої діяльності». Мета факультативного курсу – сприяти інтелектуальному розвитку особистості студента, цілеспрямовано і системно формувати в майбутніх молодших спеціалістів здатності до самоосвітньої діяльності.

У другому розділі висвітлюється суть основних пізнавальних здібностей людини (пам'ять, мислення, уява, увага), наводяться вправи щодо їх розвитку; пропонується планування самоосвітньої діяльності та аспекти «самозвіту» щодо її виконання (зацікавлений читач знайде тут приклад складання програми самовдосконалення та «Портфолію», як форми відслідковування власних досягнень). Також у цьому розділі можна отримати поради щодо продуктивної

організації власної роботи: з чого почати та умови успіху; раціонального облаштування робочого місця; організації роботи з літературними джерелами (складання плану, конспекту, резюме, виписки цитат), а також використання комп'ютера у самоосвітній діяльності.

Автори сподіваються, що ознайомлення не лише викладачів коледжів і технікумів, а й студентів з цими методичними рекомендаціями буде сприяти покращанню процесів формування здатностей ефективно здійснювати самоосвітню діяльність.

РОЗДІЛ І

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЩОДО РОЗВИТКУ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

1.1. Сутність та структура самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів

Сьогодення вітчизняної освіти, зокрема фахової передвищої, пов'язане з модернізацією педагогічного процесу на засадах нової особистісно-орієнтованої концепції – компетентнісного підходу. Методологія компетентнісного підходу в освіті ґрунтується на концептуальній ідеї заміни усталеного роками репродуктивного навчання творчо дієвим, яке має сприяти не лише оволодінню знаннями, вміннями та навичками, а й особистісному розвитку тих, хто навчається, формуванню системи соціокультурних потреб, цінностей суспільного життя. Таким чином, особливість даного підходу полягає у тому, що він не обмежується обсягами знань, умінь та навичок, а спрямований на всебічний, цілісний розвиток особистості.

Слід зазначити, що серед актуальних глобальних тенденцій світової освіти дослідники виокремлюють її неперервність (навчання впродовж всього життя), масовість, орієнтованість на задоволення потреб і уподобань особистості, особистісно-розвивальний характер, посилення виховної компоненти. У контексті зазначених тенденцій виник новий особистісно-орієнтований тип освіти, який характеризується як такий, що забезпечує повноцінне задоволення освітніх, духовних, культурних, життєвих потреб особистості, надає їй свободу вибору змісту і шляхів отримання освіти.

Оскільки компетентнісний підхід орієнтує на побудову навчального процесу відповідно до очікуваного освітнього результату, важливо розробити валідні методики об'єктивного контролю (і самоконтролю) навчальних досягнень студентів. Самостійна розумова праця, самовиховання, самоосвіта заслуговують на першочергову увагу вже тому, що тут закладена активна, продуктивна роль того, хто навчається. Підкреслимо, що «само» – значить: працюю сам.

Відома дослідниця проблем самоосвіти Н. Бухлова пропонує розглядати самоосвітню діяльність як сукупність декількох «само»:

- самооцінка – вміння оцінювати свої можливості;
- самооблік – вміння брати до уваги наявність своїх якостей;
- самовизначення – вміння вибрати своє місце в житті, в суспільстві, усвідомити свої інтереси;

- самоорганізація – вміння знайти джерело пізнання й адекватні своїм можливостям форми самоосвіти, планувати, організовувати робоче місце та діяльність;
- самореалізація - реалізація особистістю своїх можливостей;
- самокритичність – вміння критично оцінювати переваги та недоліки власної роботи;
- самоконтроль – здатність контролювати свою діяльність;
- саморозвиток – результат самоосвіти.

Ефективно здійснювати самоосвіту і, відповідно, розвивати самоосвітню компетентність може студент, який володіє сукупністю способів і прийомів роботи з інформаційними джерелами та вміє їх реалізувати безпосередньо в самоосвітній діяльності. Не даремно показником творчої самостійності фахівця часто називають його здатність ставити перед собою цілі, знаходити способи і засоби для їх досягнення шляхом організації продуктивної самоосвітньої діяльності: самоосвіти, самовиховання і самоактуалізації.

Варто погодитися з тим, що вдала організація самоосвітньої діяльності залежить від багатьох факторів, зокрема: від мотивів самоосвіти, об'єктивної і суб'єктивної значущості навчального матеріалу, рівня теоретичної та практичної підготовки студента, ступеня оволодіння ним уміннями здійснювати самоосвітню роботу, фізіологічного й емоційного стану особистості та ін. На основі аналізу підходів учених до характеристик самоосвітньої діяльності та результатів власного наукового пошуку виокремлюємо такі змістові складові цієї ключової компетентності:

- уміння навчально-пізнавальної діяльності (загально-навчальні уміння), універсальні здібності самостійного отримання, здобування та використання знань, умінь, навичок;
- уміння розв'язувати різноманітні проблеми на основі самостійно отриманих знань;
- організація власних прийомів самонавчання;
- уміння використовувати нові технології інформації та комунікації;
- бібліотечно-бібліографічні уміння (організація читання, апарат книжки, бібліотеки, їхній довідково-бібліографічний апарат, записи тощо);
- спрямованість на постійну самозміну, саморозвиток, уміння переборювати труднощі, невпевненість;
- уміння письмово висловлювати власну точку зору;
- відповідальність за організацію власної самоосвіти;
- постійний самоаналіз та самоконтроль за самоосвітньою діяльністю;

- уміння коригувати, вдосконалювати власні результати, отримані під час самоосвіти: здатність перевіряти правильність та міцність самостійного засвоєння теорій, практичних умінь, правильність результатів розв'язання задач;
- адекватне оцінювання значення здобутих знань у власній діяльності, рефлексія;
- представлення, обґрунтування та захист результату, отриманого в процесі самоосвіти;
- уміння співпрацювати з оточуючими людьми на основі діалогу, здобувати знання шляхом колективної діяльності, прийняття рішення на основі співробітництва, толерантне ставлення до опозиційної точки зору;
- сформованість установки на соціальну відповідальність людини перед собою, суспільством, культурним середовищем;
- наявність інформаційної культури як уміння орієнтуватися в інформаційних потоках: відбирати, обробляти, зберігати та продуктивно використовувати інформацію;
- гнучкість застосування знань, умінь, навичок в умовах швидких змін знаходження нестандартних нових рішень, на основі самостійно здобутих знань;
- уміння планувати власну діяльність (ставити мету, визначати завдання та терміни роботи);
- вміння розробляти та виконувати програми самоосвіти з урахуванням власних потреб і потреб суспільства;
- критичне ставлення до будь-якої отриманої інформації, вироблення власної позиції в процесі отримання знань;
- упорядкування власних знань, знаходження зв'язків між ними, виявлення певних прогалів;
- розуміння власних потреб на підставі самоаналізу, самопізнання сильних та слабких сторін своєї діяльності;
- потреба в саморозвитку;
- уміння вибудовувати персональну життєву стратегію;
- мовленнєвий і мовний розвиток, оволодіння культурою рідної мови; уміння користуватися монологічною та діалогічною формами мовлення, складати розгорнуту характеристику на основі одного або кількох джерел знань, висловлювати власну точку зору та обстоювати її; вміння дискутувати; уміння сприймати на слух незнайомий текст, розуміти з одного прослуховування фактичний зміст, причинно-наслідкові зв'язки, основну думку висловлювання; оволодіння ораторською майстерністю;

- структурування знань, ситуативно-адекватна актуалізація знань, розширення, збільшення накопичених знань;
- тісна єдність інтелектуального розвитку з формуванням особистості, здатність впоратися із протиріччями й невизначеностями свого життєвого досвіду;
- сформованість наочно-дієвого, наочно-образного та логічного мислення, володіння логічними інтелектуальними вміннями порівняння, аналізу, синтезу, абстрагування, систематизації, узагальнення тощо;
- вміння упорядкувати своє робоче місце та раціонально розподілити час для виконання навчальних завдань.

Отже, враховуючи вищевказане визначаємо *самоосвітню компетентність* як інтегровану якість особистості, яка характеризується наявністю пізнавальних мотивів, продуктивних самоосвітніх знань, умінь і навичок, досвіду самоосвітньої діяльності, цінностей, що зумовлюють готовність і здатність особистості ефективно здійснювати самоосвітню діяльність.

Аналіз процесу організації самоосвіти, самовдосконалення майбутніх молодших спеціалістів переконує, що в структурі самоосвітньої компетентності маємо виокремити такі взаємозалежні та взаємообумовлені компоненти: мотиваційно-ціннісний, практично-діяльнісний, організаційний та особистісно-рефлексивний.

Зміст *мотиваційно-ціннісного* компонента передбачає наявність ціннісних орієнтацій особистості на оволодіння сучасними знаннями, пристрасного бажання виконати навчальне завдання, сформованість потреби у систематичній навчально-пізнавальній діяльності, розвинуті пізнавальні мотиви, вміння цілепокладання, настанову на інтелектуальний саморозвиток, усвідомлення студентом самоосвіти як особистісно та суспільно значущої діяльності. Цей компонент виконує функцію стимулювання самоосвітньої діяльності студента.

Відмітимо, що ефективно здійснювати самоосвіту і, відповідно, розвивати самоосвітню компетентність може студент, який володіє сукупністю способів і прийомів роботи з інформаційними джерелами та вміннями їх реалізувати безпосередньо в самоосвітній діяльності.

Практично-діяльнісний компонент самоосвітньої компетентності передбачає добір відповідних видів і прийомів самостійної роботи (читання, спостереження, експеримент), володіння студентом «вміннями навчатися». У структурі самоосвітньої компетентності практично-діяльнісний компонент виконує технологічну, інструментальну функцію.

Ефективність самоосвіти студента прямо залежить від його умінь планування, координації, самоуправління, самооцінювання результатів власної

навчально-пізнавальної діяльності. Ці здатності особистості в структурі самоосвітньої компетентності ми виділили як *організаційний* компонент. Виконуючи організаційну функцію, цей складник передбачає: раціональне планування та проектування власних дій; регламентацію часу на виконання навчальних завдань; вибір інформаційних джерел, оптимальних прийомів і форм самоосвіти; наявність умінь раціональної організації робочого місця.

Особистісно-рефлексивний компонент слугує одним із провідних складників освітнього саморуху студента. Він прямо пов'язаний із пізнавальною самостійністю, вольовими та світоглядними якостями, ініціативністю, відповідальністю, науковим мисленням, натхненням особистості. Цей компонент відображає оцінне ставлення того, хто навчається, до перебігу й результатів самоосвітньої діяльності та передбачає вміння виявляти у власній самоосвітній діяльності позитивні й негативні моменти, порівнювати досягнуті результати з наміченими цілями і завданнями тощо. Виділені в структурі самоосвітньої компетентності компоненти досить умовні; вони тісно переплітаються між собою та поєднані у цілісний інтеграційний конструкт.

1.2. Педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів

Сьогодення підтверджує думку науковців про те, що «навчальні заклади не в змозі забезпечити своїх випускників обсягом знань, достатніх не тільки на всю подальшу професійну діяльність, а й необхідних для розв'язання різних життєвих ситуацій. Крім того, інтенсивне зростання інформації та її постійне оновлення, яке відбувається кожні 5-10 років, вимагає поновлювати знання, щоб відповідати зрослим соціально-економічним вимогам. Отже, сучасні реалії спонукають до постійного навчання, перенавчання або підвищення кваліфікації.

Сучасна компетентісно орієнтована освіта передбачає застосування стандартів четвертого покоління, розроблених на компетентнісній основі. Саме стандартизація фахової передвищої освіти має створити максимальну варіативність змісту для того, щоб оперативно врахувати зміну пріоритетів на ринку праці, що нині інтенсивно розвивається. Цілі стандартизації вищої професійної освіти сьогодні задекларовано досить високі, зокрема:

- встановити базовий рівень, що забезпечує отримання і продовження професійної освіти, необхідні рівні кваліфікації, розвитку особистості, нижче за які не може бути атестація фахівця-професіонала;
- підвищити якість професійної підготовки фахівців шляхом розширення професійного профілю, оволодіння інтегрованою групою професій,

універсалізації змісту освіти, впровадження прогресивних систем навчання, автоматизованих систем контролю за ефективністю діяльності навчальних закладів і органів управління;

– забезпечити конвертованість вищої професійної освіти всередині держави та за її межами для безперешкодної участі у міжнародному ринку праці.

Узагальнюючи висвітлені позиції, доходимо висновку, що компетентнісний підхід, спрямований на досягнення освітніх результатів, є продуктивною, визнаною у світовому просторі освітньою методологією, а компетентність – новою одиницею виміру освіченості людини, де увага акцентується на результатах навчання, на здатності особистості діяти в різних нестандартних ситуаціях, творчо застосовуючи набуті знання, уміння, навички. З позицій компетентнісного підходу, основним безпосереднім результатом освітньої діяльності є формування компетентностей особистості, однією з яких є самоосвітня.

І ще одне важливе положення. Оскільки компетентнісний підхід орієнтує на побудову навчального процесу відповідно до очікуваного освітнього результату, важливо розробити валідні методики об'єктивного контролю (і самоконтролю) навчальних досягнень тих, хто навчається. Самостійна розумова праця, самовиховання, самоосвіта заслуговують на першочергову увагу вже тому, що тут закладена активна, продуктивна роль того, хто навчається.

Не зайве вказати, що саме шляхом досконалої організації самоосвітньої діяльності постійно розвивається професійна майстерність майбутнього молодшого спеціаліста.

Натомість аналіз освітнього процесу низки технікумів і коледжів (Глухівського професійно-педагогічного коледжу ГНПУ імені Олександра Довженка, Ржищівського будівельного технікуму, Катюжанського вищого професійного училища, Первомайського політехнічного коледжу Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова) свідчить, що поки що педагогічні працівники недостатньо уваги приділяють створенню сприятливих педагогічних умов для ефективного самовиховання, саморозвитку студентів, їх продуктивної самоосвіти.

Проаналізувавши підходи вчених до характеристик самоосвітньої діяльності та результати власного наукового пошуку ми виокремили такі змістові складові цієї ключової компетентності:

- уміння навчально-пізнавальної діяльності (загально навчальні уміння), універсальні здібності самостійного отримання, здобування та використання знань, умінь, навичок;

- уміння використовувати ІТ-технології, користуватися мережею Інтернет у навчальних (самоосвітніх) цілях;
- уміння розв'язувати різноманітні проблеми на основі самостійно отриманих знань, інтелектуальних умінь та навичок;
- бібліотечно-бібліографічні уміння (організація читання, апарат книжки, довідково-бібліографічний апарат, записи тощо);
- спрямованість на постійний саморух, саморозвиток, уміння переборювати труднощі, невпевненість;
- уміння письмово висловлювати власну точку зору;
- відповідальність за організацію власної самоосвіти;
- постійний самоаналіз та самоконтроль за самоосвітньою діяльністю;
- уміння коригувати, вдосконалювати власні результати, отримані під час самоосвіти: здатність перевіряти правильність та міцність самостійного засвоєння теорій, практичних умінь, правильність результатів розв'язання задач;
- адекватне оцінювання значення здобутих знань у власній діяльності, рефлексія;
- представлення, обґрунтування та захист результату, отриманого в процесі самоосвіти;
- уміння співпрацювати з оточуючими людьми на основі діалогу, здобувати знання шляхом колективної діяльності, прийняття рішення на основі співробітництва, толерантне ставлення до опозиційної точки зору;
- сформованість інформаційної культури як уміння орієнтуватися в інформаційних потоках: відбирати, обробляти, зберігати та продуктивно використовувати інформацію;
- гнучкість застосування самостійно здобутих знань, умінь, навичок в умовах швидких змін, знаходження нестандартних нових рішень;
- вміння розробляти та виконувати програми самоосвіти з урахуванням власних потреб і потреб суспільства, планувати свою діяльність (ставити мету, визначати завдання та терміни роботи);
- критичне ставлення до будь-якої отриманої інформації, вироблення власної позиції в процесі отримання знань;
- упорядкування власних знань, знаходження зв'язків між ними, виявлення певних прогалів;
- розуміння власних потреб на підставі самоаналізу, самопізнання сильних та слабких сторін своєї діяльності;
- уміння вибудовувати персональну життєву стратегію, проектувати власну кар'єру;

- мовленнєвий і мовний розвиток, оволодіння культурою рідної мови; уміння користуватися монологічною (стисле повідомлення, розповідь, опис, характеристика тощо) та діалогічною (діалог етикетного характеру, діалог-розпитування, діалог-обмін думками, повідомленнями) формами мовлення, оволодіння ораторською майстерністю;

- тісна єдність інтелектуального розвитку з різнобічним формуванням особистості, здатність справлятися із протиріччями й невизначеностями свого життєвого досвіду;

- сформованість наочно-дієвого, наочно-образного та логічного мислення, ґрунтовне володіння логічними інтелектуальними уміннями порівняння, аналізу, синтезу, абстрагування, систематизації, узагальнення тощо.

Отже, ми дійшли висновку, що самоосвітня компетентність студента – це інтегративна властивість особистості, яка характеризується наявністю пізнавальних мотивів, продуктивних самоосвітніх знань, умінь і навичок, досвіду самоосвітньої діяльності, цінностей, що зумовлюють готовність і здатність майбутнього молодшого спеціаліста ефективно здійснювати самоосвітню діяльність.

Результати аналізу змістових складових феномена, існуючих практик організації самоосвітньої діяльності студентів закладів фахової передвищої освіти переконують, що в структурі самоосвітньої компетентності виокремлюємо такі взаємозалежні та взаємообумовлені компоненти: мотиваційно-ціннісний, практично-діяльнісний, організаційний та особистісно-рефлексивний.

Зміст *мотиваційно-ціннісного* компонента передбачає сформованість ціннісних орієнтацій особистості щодо оволодіння сучасними знаннями, пристрасного бажання виконати навчальне завдання, наявність потреби студента у систематичній навчально-пізнавальній діяльності, розвинуті пізнавальні мотиви, уміння цілепокладання, настанову на інтелектуальний саморозвиток, усвідомлення майбутнім молодшим спеціалістом самоосвіти як особистісно та суспільно значущої діяльності. Цей компонент виконує функцію стимулювання самоосвітньої діяльності студента.

Ефективно здійснювати самоосвіту і, відповідно, розвивати самоосвітню компетентність може студент, який володіє сукупністю способів і прийомів роботи з інформаційними джерелами та уміннями їх реалізувати безпосередньо в самоосвітній діяльності. *Практично-діяльнісний* компонент самоосвітньої компетентності передбачає добір відповідних видів і прийомів самостійної роботи (читання, спостереження, експеримент), володіння студентом

«уміннями навчатися». У структурі самоосвітньої компетентності практично-діяльнісний компонент виконує технологічну, інструментальну функцію.

Ефективність самоосвіти студента прямо залежить від умінь планування, координації, самоуправління, самооцінювання результатів самостійної навчально-пізнавальної діяльності. Ці здатності особистості в структурі самоосвітньої компетентності виділено як *організаційний* компонент. Виконуючи організаційну функцію, цей складник передбачає: раціональне планування та проектування студентом власних дій; регламентацію часу на виконання навчальних завдань; вибір інформаційних джерел, оптимальних прийомів і форм самоосвіти; сформованість умінь раціональної організації робочого місця.

Особистісно-рефлексивний компонент слугує одним із провідних складників освітнього саморуху студента, він прямо пов'язаний з пізнавальною самостійністю, вольовими та світоглядними якостями, ініціативністю, відповідальністю, науковим мисленням, натхненням особистості. Цей компонент відображає оцінне ставлення того, хто навчається, до перебігу й результатів самоосвітньої діяльності і передбачає: крім того, що майбутній молодший спеціаліст має володіти зазначеними особистісними якостями, він повинен вміти виявляти у власній самоосвітній діяльності позитивні та негативні моменти, порівнювати досягнуті результати з наміченими цілями й завданнями тощо.

Вартує вказати, що виділені в структурі самоосвітньої компетентності компоненти досить умовні, а їх обґрунтування спрямоване, насамперед, на розроблення цілісної методики формування цієї інтегративної властивості особистості. Але для виділення необхідних методів, форм, технологій цілеспрямованого розвитку самоосвітніх здатностей студентів необхідно, насамперед, визначити та обґрунтувати педагогічні умови.

Слід зазначити, що у наявній психолого-педагогічній, енциклопедичній літературі немає єдності думок учених щодо сутності понять «фактор» та «педагогічна умова». Ми ж, не зупиняючись докладно на наведених трактуваннях цього поняття, все ж підкреслимо, що під психолого-педагогічними факторами цілеспрямованого розвитку самоосвітньої компетентності розуміємо чинники, стимули, що мають потенційну здатність динамічно вплинути на перебіг процесу оволодіння студентами здатностями самоосвітньої діяльності. У свою чергу, педагогічну умову тлумачимо як обставину чи обстановку, яка сприяє формуванню чи розвитку певного явища, процесу, якості особистості тощо; при забезпеченні педагогічних умов «фактори стають дієвими чинниками процесу...».

Засобами анкетного опитування педагогічних працівників закладів фахової передвищої освіти було визначено психолого-педагогічні фактори розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів, зокрема: *мотивація самоосвітньої діяльності студента; організація науково-дослідної роботи студентів; зміст самостійної роботи студентів; характер аудиторних занять; методи і прийоми навчання; позааудиторна інтелектуальна діяльність студентів; пізнавальні здібності студентів; навчально-методична література; контроль навчальних досягнень студентів; виховна робота зі студентами; професійна компетентність педагогічних працівників; система засобів навчання; зміст освіти (освітні програми, навчальні плани, робочі навчальні програми дисциплін); цілі, норми, мотиви спільної діяльності студентської групи; інформаційно-освітні ресурси, ІТ-технології; виховна діяльність куратора студентської групи; методична робота в технікумі, коледжі; зміст практичної підготовки студентів (навчальні і виробничі практики, лабораторно-практичні заняття); освітньо-виховне середовище технікуму, коледжу; досвід самоосвітньої діяльності студента; вольові, рефлексивні якості студентів; інтерактивні технології навчання; педагогічні вимоги; форми організації навчання; ділові, творчі якості студентів: самостійність, допитливість, пунктуальність, ретельність та ін.*

Не важко помітити, що визначені педагогічними працівниками детермінанти розвитку самоосвітньої компетентності фактично відображають усі структурні компоненти педагогічного процесу (цілі, зміст, методи, форми, засоби навчання, діяльність викладача (майстра, інструктора), діяльність студента, контроль освітніх результатів та ін.).

За способом впливу їх умовно можна поділити на п'ять груп, які подано на рис. 1.

Перша група факторів (змістово-організаційні) стосується, насамперед, змісту освіти та організації педагогічних впливів щодо його засвоєння, поглиблення студентами в самоосвітній діяльності; друга група факторів (інструментально-технологічні) спрямований на розвиток практично-діяльнісного компонента досліджуваної властивості особистості; третя група факторів (соціально-педагогічні) враховує, насамперед, впливи соціального оточення, виховних заходів, професіоналізму педагогічних працівників щодо цілеспрямованого розвитку самоосвітньої компетентності студентів; четверта група факторів (спонукально-мотиваційні) пов'язана зі стимулюванням студентів до активної самоосвітньої діяльності і спрямована на розвиток мотиваційно-ціннісного її компонента; п'ята група (особистісно-психологічні фактори) об'єднує чинники, що стосуються формування та розвитку комплексу

особистісних якостей та враховують наявний досвід самоосвітньої діяльності особистості.

На основі індуктивного методу встановлення причинно-наслідкових зв'язків нами було сформульовано обставини, які надають вказаним факторам якості дієвості, перетворюють ці чинники в реальні причини формування досліджуваної властивості студентів. Наприклад, варто погодитися з тим, що спонукально-мотиваційний фактор «педагогічні вимоги» стає реальним стимулом розвитку самоосвітньої діяльності студента за таких умов: поставлені педагогічні вимоги щодо самостійної роботи студента мають обов'язково виконуватися; педагогічні вимоги щодо самостійної роботи студента мають планомірно і системно виводити його на вищі, творчі рівні навчально-пізнавальної діяльності; педагогічні вимоги щодо самостійної навчально-пізнавальної діяльності студента мають бути співмірними з його пізнавальними можливостями та ін.

Ми встановили, що найбільшій «ваги» серед вказаних обставин має врахування пізнавальних можливостей студента при висуванні педагогічних вимог: перші дві обставини враховуються й іншими факторами.

Зважаючи на це, педагогічну умову формуємо у такий спосіб: *співмірність педагогічних вимог щодо самостійного оволодіння змістом навчання й пізнавальними можливостями студентів.*

Таким чином, на основі методів факторного аналізу визначено такі педагогічні умови розвитку самоосвітньої компетентності студентів:

1. Відповідність змісту робочих навчальних програм дисциплін вимогам стандартів фахової передвищої освіти.

2. Спрямованість змісту освіти на розвиток самостійності студентів.

3. Неперервність та послідовність практичної підготовки у набутті студентами здатностей самостійного виконання практичних завдань.

4. Впровадження в освітній процес індивідуальних навчально-дослідних завдань.

5. Наявність методичних рекомендацій щодо розвитку самоосвітньої діяльності студентів.

Рис. 1. Групи психолого-педагогічних факторів розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів

6. Створення в закладі фахової передвищої освіти інформаційно-освітнього середовища як відкритої педагогічної системи.
7. Професійна підготовка молодших спеціалістів за моделями технології змішаного навчання (*Blended Learning*).
8. Комплексне використання засобів навчання в самостійному оволодінні студентами актуальною науково-технічною, екологічною, соціальною та ін. інформацією.
9. Поєднання в посібниках, підручниках репродуктивного і проблемного викладу навчального матеріалу.
10. Застосування інтерактивних технологій навчання при оволодінні студентами дисциплінами освітньої програми.
11. Домінування в системі форм навчання занять проблемно-пошукового характеру.
12. Спрямованість педагогічної діяльності викладача на розвиток самоосвітніх умінь та навичок студентів.
13. Поєднання групових і індивідуальних форм роботи куратора групи щодо розвитку самосвідомості, умінь самовдосконалення майбутнього фахівця.
14. Функціонування виховної системи закладу фахової передвищої освіти на засадах положень особистісно-орієнтованого підходу.
15. Активізація позааудиторної інтелектуальної діяльності студентів.
16. Висока ціннісно-мотиваційна єдність студентської групи.
17. Поєднання аудиторних занять з регулярною і планомірною самостійною роботою студентів.
18. Застосування системи методів навчання, у яких пояснювально-ілюстративні, репродуктивні способи послідовно замінюються на продуктивні, творчі методи навчально-пізнавальної діяльності.
19. Застосування методів об'єктивного контролю компетентісно орієнтованої підготовки майбутніх молодших спеціалістів.
20. Стимулювання самоосвітнього оволодіння студентами дисциплінами індивідуального навчального плану.
21. Співмірність педагогічних вимог щодо самостійного оволодіння змістом навчання й пізнавальними можливостями студентів.
22. Урахування інтелектуального особистісного досвіду при програмуванні самоосвітньої діяльності студентів.
23. Планування викладачем рефлексивних етапів при розв'язанні пізнавальних завдань студентами.
24. Використання у педагогічній практиці евристичних методів розвитку інтелектуальних здібностей студентів (метод спроб та помилок;

метод психологічної активізації творчості; метод мозкової атаки; метод фокальних об'єктів; методи аналогій; метод контрольних питань; алгоритм вирішення винахідницьких задач тощо).

25. *Цілеспрямований розвиток у студентів ділових, творчих якостей (самостійність, відповідальність, допитливість, пунктуальність та ін.).*

У зв'язку з тим, що кожна з наведених обставин має, як було вказано вище, різний вплив на процеси розвитку самоосвітньої компетентності студентів, виникла необхідність встановлення основних педагогічних умов.

Отже, враховуючи доробки науковців, власний досвід, ми визначили такі **основні педагогічні умови** цілеспрямованого розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів: впровадження в освітній процес індивідуальних навчально-дослідних завдань; домінування в системі форм навчання занять проблемно-пошукового характеру; активізація позааудиторної інтелектуальної діяльності студентів; застосування методів об'єктивного контролю компетентісно орієнтованої підготовки майбутніх молодших спеціалістів; використання у педагогічній практиці евристичних методів розвитку інтелектуальних здібностей студентів.

Природно, для того, щоб забезпечити вказані педагогічні умови, треба уявити весь процес системно, у взаємозв'язках його складників, етапів, форм і методів, передбачити бажані результати – побудувати модель.

1.3. Модель формування самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів

Насамперед зазначимо, що модель (фр. *modele* – зразок) – це уявна або матеріально-реалізована система, котра відображає або відтворює об'єкт дослідження (природний чи соціальний) і здатна замінювати його простішим прототипом так, що її вивчення дає нову інформацію стосовно цього об'єкта. Інакше кажучи, процес моделювання як метод, засіб, форма наукового пошуку, дає можливість детального вивчення обраного об'єкта дослідження, дозволяє створити нову теорію, служити засобом її обґрунтування, перейти від емпіричного пізнання до теоретичного і, навпаки – вибрати більш раціональну стратегію і тактику педагогічної діяльності.

У структурі пропонованої моделі формування самоосвітньої компетентності студентів (рис. 1) виділяємо три блоки: *методологічно-цільовий, технологічний та діагностико-корегувальний.*

Структурно до *методологічно-цільового* блоку моделі входять: *мета* – забезпечити цілеспрямоване формування самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів як складної, інтегрованої якості особистості, що характеризується наявністю пізнавальних мотивів, продуктивних

самоосвітніх знань, умінь і навичок, досвіду самоосвітньої діяльності, цінностей, що зумовлюють готовність і здатність особистості ефективно здійснювати самоосвітню діяльність; *завдання* – систематичний розвиток пізнавальних можливостей студентів «умінь навчатися» в контексті долучення їх до методів проблемно-розвивального навчання; педагогічне керівництво процесами самоосвіти, самовиховання для всебічного розвитку особистості майбутнього молодшого спеціаліста; сталий розвиток мотивації студентів до самоосвітньої діяльності. Мета і завдання розробленої методичної системи підпорядковуються сучасним *соціальним вимогам* до професійної компетентності випускників коледжів і технікумів.

До складу методологічно-цільового блоку входить низка *методологічних підходів та принципів*. *Системний підхід* до формування самоосвітньої компетентності дає можливість вивчати цю здатність як складне, інтегративне утворення особистості, яке має певну структуру (мотиваційно-ціннісний, практично-діяльнісний, організаційний і особистісно-рефлексивний компоненти).

З іншого боку, застосування системного підходу передбачає поєднання методичних напрямів, технологій, методів, прийомів, форм і засобів формування самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів та створює можливість побудови структурно-функціональної моделі. Таким чином, застосовуючи системний підхід, маємо можливість виявити компоненти системи та відповідні зв'язки між ними, визначити основні фактори впливу на систему формування самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів.

Діяльнісний підхід до формування самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів передбачає дослідження цієї інтегративної властивості особистості як синтезу знань, умінь, навичок, якостей, здатностей здійснювати самоосвітню діяльність певного рівня.

Крім того, вказаний методологічний підхід спрямовує практичну роботу щодо розвитку самоосвітньої компетентності в напрямі формування мотивації до навчання майбутніх молодших спеціалістів, умінь вчитися, усвідомлювати навчальні завдання, визначати способи їх розв'язання, здатностей здійснювати самоосвіту та самовиховання.

Особистісно-розвивальний підхід дає можливість розвинути загальні, міжпредметні уміння студентів, їх пізнавальні інтереси, потреби та мотивацію до самоосвіти та самовиховання.

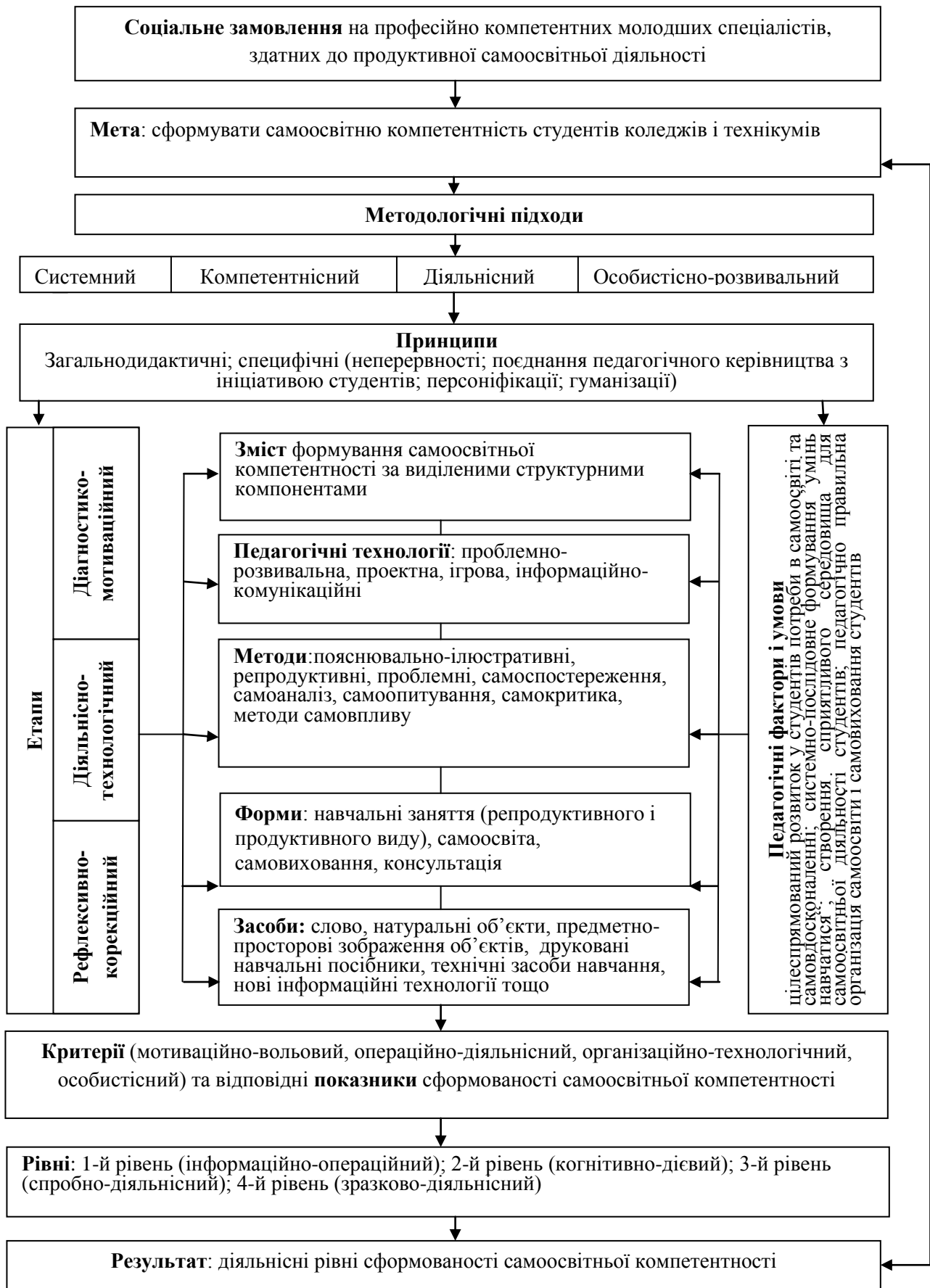

Рис. 1. Модель формування самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів

У практиці розвитку самоосвітньої компетентності студентів коледжів і технікумів особистісно-розвивальний підхід центрує навчально-виховний процес на особистості вихованця.

Реалізація *компетентнісного підходу* передбачає: зміщення акцентів з накопичення у майбутніх фахівців нормативно визначених знань, умінь та навичок до формування здатностей творчої професійної діяльності; гарантує високий рівень і результативність підготовки фахівця.

Зазначена методологія формування самоосвітньої компетентності студентів реалізується при дотриманні певних принципів:

- *принцип неперервності* впливає з того, що самоосвіта і самовиховання є багатограними і багатофакторними процесами, які не можуть обмежуватися ні часовими, ні віковими рамками; самовдосконалення людини здійснюється з часу народження і триває впродовж усього життя;

- *принцип поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю студентів.* Цей принцип унормовує позицію, згідно якої учасники педагогічного процесу є рівноправними партнерами, враховують думку партнера, визнають право на її відмінність від власної. Проте це не значить, що процеси самоосвіти та самовиховання студентів мають бути поза увагою викладачів. Навпаки, ефективність самовиховання майбутнього фахівця значною мірою залежить від педагогічного керівництва цим процесом;

- *принцип персоніфікації*, який передбачає створення індивідуального стилю самоосвітньої діяльності студентів, коли вихованці самостійно вибудовують власний освітній маршрут, а оптимальне поєднання регламентованих і нерегламентованих самостійних дій студента є одним із шляхів формування його індивідуального стилю;

- *принцип гуманізації* передбачає реалізацію концепції, засадовими ідеями якої є побудова педагогічної системи на принципах гуманізму, забезпечення найсприятливіших умов для всебічного розвитку особистості студента.

Реалізація мети та завдань формування самоосвітньої компетентності студентів має здійснюватися за трьома послідовними етапами: *діагностико-мотиваційним, діяльнісно-технологічним та рефлексивно-корекційним.* Структурно ці етапи відображають *технологічний* блок моделі.

На першому, підготовчому, *діагностико-мотиваційному* етапі головним завданням є визначення стану сформованості у студентів здатності самостійно оволодівати знаннями та стимулювання їхньої самоосвітньої діяльності. Основним, робочим етапом формування самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів є другий етап, – *діяльнісно-технологічний.* Провідний напрям педагогічних дій на цьому етапі – систематичний розвиток

пізнавальних можливостей студентів «умінь навчатися» в контексті долучення їх до методів проблемно-розвивального навчання. Провідним завданням третього, *рефлексивно-корекційного* етапу є формування здатностей студентів до рефлексії, до постійного самовдосконалення. Зміст діяльності вихованців на цьому етапі полягає у закріпленні умінь та навичок самоосвіти.

До форм і методів самоосвітньої діяльності студентів коледжів і технікумів відносять: *форми* – самоосвіта, самовиховання, самооцінка власних видів діяльності, консультування; *методи* – самостереження, самоаналіз, самоопитування, самокритика, методи самовпливу (самоорганізація, самопідбадьорення, самонаказ, самозвіт, самонавіювання, самопрограмування, самообстеження, самокорекція, аутогенне тренування, самозаспокоєння).

Запропонована модель враховує обґрунтовані провідні педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів, зокрема: цілеспрямований розвиток у студентів потреби в самоосвіті та самовдосконаленні; системно-послідовне формування «умінь навчатися» у майбутніх молодших спеціалістів; створення сприятливого середовища для самоосвітньої діяльності студентів; педагогічно правильна організація самоосвіти і самовиховання майбутніх молодших спеціалістів.

Діагностико-корегувальний блок моделі відображає процеси оцінювання, аналізу та корекції результатів системного формування самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів як цілісного конструкту чотирьох структурних компонентів (*мотиваційно-ціннісного, практично-діяльнісного, організаційного, особистісно-рефлексивного*) і поєднує критерії (мотиваційно-вольовий, операційно-діяльнісний, організаційно-технологічний, особистісний) з відповідними показниками, що в комплексі характеризують чотири рівні сформованості цієї складної інтегративної властивості особистості майбутнього молодшого спеціаліста: 1-й рівень (інформаційно-операційний); 2-й рівень (когнітивно-дієвий); 3-й рівень (спробно-діяльнісний); 4-й рівень (зразково-діяльнісний).

Запропонована модель є ідеальним уявленням про процес формування самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів, передбачає послідовну реалізацію певних етапів педагогічної дії і при дотриманні методологічних засад (підходи, принципи, умови) забезпечує досягнення діяльнісних рівнів сформованості самоосвітньої компетентності студентів фахової передвищої освіти.

1.4. Методика розвитку самоосвітньої компетентності засобами проблемно-розвивального навчання

У педагогічній теорії *проблемно-розвивальне навчання* визначене як система регулятивних принципів діяльності, цілеспрямованості та проблемності, правил взаємодії викладача та студентів, вибір і вирішення способів та прийомів створення проблемних ситуацій і вирішення навчальних проблем.

Вперше систему зазначених способів навчальної роботи схарактеризував М. Махмутов, який до методів проблемно-розвивального навчання відносив такі «загальні» способи навчання:

1. Монологічний (метод монологічного викладу);
2. Показовий (метод показового і розміркованого викладу);
3. Діалогічний (метод діалогічного викладу);
4. Евристичний (метод евристичної бесіди);
5. Дослідницький (метод дослідницьких завдань);
6. Алгоритмічний (метод алгоритмічного припису);
7. Програмований (метод програмованих завдань).

Аналіз наведених методів проблемно-розвивального навчання свідчить, що вони відрізняються один від одного як за характером навчально-пізнавальної діяльності, яку здійснює студент, так і за характером діяльності викладача. У той самий час, вони можуть ділитися на такі групи: репродуктивні методи; перехідні методи; продуктивні методи. Додамо, що, обґрунтовані видатними ученими-дидактами І.Лернером і М. Скаткіним п'ять системних методів навчання (пояснювально-ілюстративний або інформаційно-рецептивний, репродуктивний, проблемний виклад, частково-пошуковий (евристичний), дослідницький) відображають послідовність засвоєння знань і фактично також є методами проблемно-розвивального навчання.

У цьому аспекті важливою для розуміння методологічних засад розвитку самоосвітньої компетентності особистості є позиція відомого педагога-новатора В. Шаталова: «... творчість учнів у процесі навчання можлива лише на основі глибоких і міцних знань». І далі: «Необхідно раз і назавжди ствердитися у тому, що знання первинні, а творчість другорядна, і у цьому діалектична основа педагогічних ідей» .

Варто додати, що виділені І. Лернером і М. Скаткіним пояснювально-ілюстративний і репродуктивний методи за своєю суттю відповідають монологічному, алгоритмічному та програмованому способам навчання з групи проблемно-розвивальних методів; відповідно частково-пошуковий – показовому, діалогічному та евристичному методам; дослідницький метод представлено в обох класифікаціях.

Таким чином, розвивальним навчанням маємо назвати процес системно-послідовного залучення студентів до різновидів навчально-пізнавальної діяльності, при якому репродуктивні, виконавчі дії цілеспрямовано замінюються на продуктивні, творчі способи виконання навчальних завдань. При цьому спочатку студенти залучаються до пояснювально-ілюстративних, репродуктивних методів навчання, оволодівають основами знань, які дозволяють розв'язувати проблемні ситуації. Після цього планується застосування проблемних методів (проблемний виклад – частково-пошуковий (евристичний) – дослідницький) шляхом виконання навчальних завдань проблемного характеру. Відмітимо, що результативність виконання навчальних завдань систематично оцінюється методами контролю навчальних досягнень студентів.

Природно, методи навчання відображаються формами навчальної роботи, а саме: лекції, теоретичні семінари, практичні семінари, лабораторно-практичні заняття тощо; індивідуальні заняття студентів, слухачів; виконання студентами, слухачами індивідуальних завдань (рефератів, розрахункових робіт, курсових проектів, випускних та проміжних етапних кваліфікаційних робіт, дипломних проектів); навчальні екскурсії; інші форми організації теоретичного навчання.

Отже, оволодіння знаннями, уміннями й навичками, а відтак і навчально-пізнавальною діяльністю, здійснюється на декількох рівнях. Найчастіше вчені виокремлюють чотири рівні володіння знаннями: впізнавання, відтворення, застосування, творчість. Приклади формулювань цілей та результатів навчання для встановлення рівнів засвоєння навчального матеріалу з предметів загальноосвітньої підготовки подано у табл. 1.

При цьому підкреслимо, що при описі характеристик діяльності студента на певному рівні – формулюванні цілей, прогнозуванні результатів навчання, конструюванні завдань – слід використовувати мову видимих дій, які можна однозначно описати. Рекомендується в завданнях уникати таких неконкретних, розпливчатих понять, як: «знати», «прочитати», «зрозуміти», а використовувати наступні дієслова: «дати визначення», «перерахувати», «виконати схему», «описати» тощо.

Натомість такий загальний опис рівнів володіння знаннями необхідний для розуміння суті проблемно-розвивального навчання, але недостатній для практичних дій щодо його реалізації. Мова про те, що проблемно-розвивальне навчання слід, на нашу думку, розглядати як технологію (заздалегідь спроектовану організацію педагогічного процесу), що впроваджується в практику для досягнення гарантованих результатів навчання. Отже, педагогічна практика має послуговуватися проектом проблемно-розвивальної технології, у якому чітко виписано етапи, обґрунтовано структуру організаційних форми

навчання, види контролю та передбачено отримання конкретних навчальних результатів.

Таблиця 1

Приклади формулювань цілей та результатів навчання для встановлення рівнів засвоєння навчального матеріалу з базових предметів

<i>Характеристика діяльності учня</i>	<i>Мета навчання</i>	<i>Результат навчання</i>	<i>Приклади</i>
1	2	3	4
<i>I рівень. Впізнання</i>			
Впізнання; пригадування; загальне уявлення; орієнтація; розрізнення	Зрозуміти значення; дати уявлення; ознайомити	Дає загальне судження; називає (використовуючи очевидні ознаки); розрізняє (за очевидними ознаками); розпізнає (за очевидними ознаками)	<i>Українська мова</i> За завданням викладача учні в тексті називають, знаходять і виділяють частини мови (іменники або прикметники, або дієслова тощо). <i>Біологія</i> Після пояснення нового матеріалу студенти, користуючись плакатами «Будова клітини рослин», «Будова клітини тварин», «Будова клітин прокариотів» закріплюють щойно отримані знання.
<i>II рівень. Відтворення</i>			
Усвідомлення; осмислення; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; перетворення (трансформація) матеріалу (наприклад, із словесної форми в математичну); інтерпретація знань	Сформувати знання; дати поняття; сформувати поняття	Називає; пояснює; описує; визначає; розкриває; трактує; формулює	<i>Українська мова</i> Студенти не лише знаходять і виділяють частини мови, але й: - називають до якої відміни належить іменник; - за лексичним значенням та морфологічними ознаками визначають до якого розряду належить прикметник;

(тлумачення, розкриття, пояснення змісту)			<p>утворюють ступені порівняння прикметника; - від дієслів утворюють видові форми тощо.</p> <p><i>Біологія</i> Студенти пояснюють суть понять: «вірус», «вірусологія», «бактеріофаг»; розкривають особливості будови й функціонування вірусів; характеризують нуклеїнові кислоти.</p>
<i>III рівень. Застосування</i>			
Діяльність (інтелектуальна, практична) у знайомій ситуації: за зразком, алгоритмом, за підказкою)	Навчити застосовувати знання; сформулювати вміння; виробити; розвивати вміння;	Аналізує; аргументує; групує; доводить; доповнює; робить висновки; класифікує; коментує; конкретизує; узагальнює; обґрунтовує; оперує; вибирає; оцінює; розподіляє; співвідносить; порівнює; характеризує; апробує; упроваджує; виконує; демонструє; вибирає; змінює; імітує; використовує; налагоджує; забезпечує; оформлює; планує; перевіряє; розробляє; розраховує; регулює;	<p><i>Українська мова</i> Студенти в наведеному викладачем тексті знаходять помилки, виправляють їх та доводять, чому їхній варіант написання правильний.</p> <p><i>Біологія</i> Студенти на основі знань теми «Неклітинні форми життя – віруси» обґрунтовують принципи профілактики вірусних захворювань людини; виконують схему розташування консомерів у капсиді аденовірусу.</p> <p>Ситуація: «Переносниками вірусу пташиного грипу (штам H5N1) є перелітні птахи, у</p>

		розшифровує; збирає; з'єднує; складає; керує; формує; читає	шлунку яких ховаються смертоносні мікроорганізми (але самі птахи не хворіють). Вражає вірус саме домашнього птаха (кури, качки, індички)». Студенти коментують ситуацію, пропонують комплекс практичних профілактичних заходів.
<i>IV рівень. Творчість</i>			
Діяльність у нових умовах; застосування знань і умінь у новій ситуації; бачення нової проблеми у традиційній ситуації; бачення структури об'єкта; нової функції об'єкта у відмінності від традиційної; урахування альтернатив при вирішенні проблеми; комбінування та перетворення раніше відомих способів діяльності при вирішенні нової проблеми	Навчити застосовувати знання та вміння в різних умовах; Навчити вирішувати нетипові задачі, знаходити шляхи вирішення протиріч, діяти у нестандартній (нетиповій) ситуації	Видозмінює; виділяє; імпровізує; інтегрує; інтерпретує; комбінує; конструює; коректує; моделює; модернізує; модифікує; оновлює; перебудовує; прогнозує; проектує; систематизує; удосконалює	<i>Українська мова</i> Студенти пишуть нарис на тему із своєї майбутньої професії (або на задану викладачем), застосовувавши різні стилі: художній; публіцистичний; офіційно-діловий; розмовний. Після завершення обговорюють завдання. <i>Біологія</i> Студенти придумують рекламний ролик, використовуючи частини мови (<i>вірус,</i> <i>отрута,</i> <i>розмножуються,</i> <i>вважають,</i> <i>шкодять багатьом,</i> <i>мільйони, мікрони</i>). Розв'язують

			<p>проблемні ситуації: чому нобелівський лауреат Пітер Медовар дав вірусам дуже дотепне визначення «Віруси – це погані новини в упакованні з білка». Учні пишуть есе на тему: «Роздуми на захист вірусу», розробляють гіпотези походження неклітинних форм життя.</p>
--	--	--	---

Структурна схема технології проблемно-розвивального навчання подана на рис. 2.

Розглянемо реалізацію вказаної технології на прикладі вивчення окремо взятої теми навчальної дисципліни.

Як показано на схемі, загальна навчальна мета («обчислювати», «висловлювати», «демонструвати», «знати», «інтерпретувати», «оцінювати», «застосовувати», «створювати») регламентується Державним стандартом, освітньою програмою та відповідним навчальним планом профільної середньої освіти й досягається при виконанні студентом конкретних навчальних завдань. Зокрема, після вивчення нового матеріалу (лекція, самостійна робота тощо) у студента мають бути сформовані знання на рівні впізнавання. Після цього він залучається до виконання завдань репродуктивного виду, а після діагностування (якщо студент демонструє необхідний рівень навчальних досягнень) знову передбачено виконання більш складних самостійних навчальних завдань. Технологічно передбачено, що студент може продовжити подальше навчання лише за умови, що він засвоїв не менше 70 % навчального матеріалу певного рівня.

Варто підкреслити, що, якщо метою навчання передбачено формування здатностей студентів виконувати задачі творчого характеру, то вони виконують завдання пошукового характеру, з ними проводяться проблемні, імітаційно-ігрові заняття тощо.

Рис. 2. Структура технології проблемно-розвивального навчання

Результати навчання після кожного технологічного етапу діагностуються і при тематичному контролі порівнюються з «оптимістичними очікуваннями» – загальною метою навчання.

Наприклад, згідно освітній програмі профільної середньої освіти для підготовки молодших спеціалістів на основі базової загальної середньої освіти зі спеціальності 075 «Маркетинг» випускник повинен уміти: «ставити запитання і розпізнавати проблему; грамотно висловлюватися рідною мовою; розуміти на слух зміст автентичних текстів; читати і розуміти автентичні тексти різних жанрів і видів із різним рівнем розуміння змісту; здійснювати спілкування у письмовій формі відповідно до поставлених завдань; використовувати у разі потреби невербальні засоби спілкування за умови дефіциту наявних мовних засобів; оперувати текстовою та числовою інформацією; встановлювати відношення між реальними об'єктами навколишньої дійсності (природними, культурними, технічними тощо); розв'язувати задачі, зокрема практичного змісту; будувати і досліджувати найпростіші математичні моделі реальних об'єктів, процесів і явищ.

Вказана мета орієнтує на оволодіння студентами 1-м рівнем засвоєння навчального матеріалу і не вимагає подальшого виконання навчальних завдань.

Натомість, формування у майбутнього молодшого спеціаліста умінь «міркувати, робити висновки на основі інформації, поданої в різних формах (у текстовій формі, таблицях, діаграмах, на графіках); чітко, лаконічно та зрозуміло формулювати думку, аргументувати, доводити правильність тверджень; здійснювати спілкування в межах сфер, тем і ситуацій, визначених чинною навчальною програмою; обирати й застосовувати доцільні комунікативні стратегії відповідно до різних потреб; інтерпретувати та оцінювати результати; прогнозувати в контексті навчальних та практичних задач; використовувати математичні методи у життєвих ситуаціях».

За аналогією репродуктивного рівня засвоєння знань, технологія проблемно-розвивального навчання так само забезпечує оволодіння студентами продуктивними, творчими навчальними результатами та, відповідно, забезпечує розвиток їхньої самоосвітньої компетентності.

Методика підготовки та проведення форм навчання, що входять до структури проблемно-розвивальної технології, детально розроблена та виписана в сучасній науково-педагогічній літературі. Натомість зазначена організація залучення студентів до самоосвітньої діяльності не позбавлена проблемних, гостро дискусійних аспектів. Мова про зміст навчальних (чи контрольних) завдань, які маємо застосовувати як для навчання студентів, так і для діагностування їхніх результатів. Зупинимось докладніше на цих аспектах.

1.5. Розвиток здатностей самоосвітньої діяльності майбутніх молодших спеціалістів засобами технології навчального проектування

Реалії сучасного ринку праці вимагають від фахівця високої творчої самостійності, умінь ставити перед собою високі цілі та знаходити оптимальні методи і засоби їх досягнення шляхом самоосвіти, самовиховання, самоорганізації. Вказані особистісні запити має задовольнити і професійна освіта будь-якого рівня: конкурентоздатність навчального закладу нині вже чітко корелює з якістю надання освітніх послуг. Крім того, навчальні заклади фахової передвищої освіти мають достеменно виконувати державне замовлення (освітній стандарт) на підготовку молодших спеціалістів з достатнім рівнем сформованості професійної компетентності.

Іншими словами, отримання в навчальному закладі теоретичних (хай навіть енциклопедичних) знань сьогодні розглядається умовою необхідною, але недостатньою для задоволення вимог ринку праці. Акценти помітно змістилися в бік формування здатностей застосування знань на практиці з високим рівнем самостійності та відповідальності. Однією з навчальних технологій, що забезпечує певний баланс між академічними знаннями й прагматичними вміннями і є метод проектів.

В «Українському педагогічному словнику» дається таке визначення цьому способу навчальної роботи: «Метод проектів – організація навчання, за якої студенти набувають знань і навичок у процесі планування й виконання практичних завдань – проектів».

Як технологія навчання, метод проектів, раціонально поєднуючи теоретичне та практичне навчання, ґрунтується на таких положеннях:

- метод проектів завжди зорієнтований на самостійну діяльність тих, хто навчається;
- в основу методу проектів покладено ідею, яка відображає сутність поняття «проект», його прагматичну спрямованість на результат;
- в основі проекту лежить певна проблема, що має дослідницький характер та потребує інтегрованих знань і умінь з різних сфер науки, техніки й технології для її вирішення;
- структурування змістової частини проекту (з визначеними результатами окремих етапів);
- виконання проекту має передбачати всі етапи навчального дослідження (визначення проблеми, формулювання дослідницьких завдань, висування гіпотез, визначення методів дослідження, проведення дослідження, аналіз отриманих даних, оформлення висновків та кінцевих результатів);

- за умов реалізації методу проектів однаковою мірою застосовуються різні форми організації навчально-пізнавальної діяльності студентів, але робота має бути самостійною та практично значущою для кожного;

- результат проектної діяльності має нести практичне, теоретичне або пізнавальне значення, його можна побачити, осмислити, застосувати, він має бути певним чином матеріалізований.

Отже, навчальний проект – це комплекс пошукових, розрахункових, дослідницьких, графічних та інших видів робіт, що виконуються студентами самостійно за організаційно-консультативної підтримки викладача з метою практичного чи теоретичного розв'язання проблеми. За нашими переконаннями, технологія навчального проектування може бути з успіхом застосована при оволодінні студентами як базовими предметами, так і вибірково-обов'язковими чи профільними предметами на будь-яких етапах оволодіння програмою, при вивченні матеріалу різного ступеня складності.

Це, зокрема, досягається тим, що ця технологія, не дивлячись на її прагматичність, досить гнучка і варіативна. Наприклад, педагогічна практика нині використовує широку палітру проектів, що задовольняють соціальні, регіональні, професійно-педагогічні та інші вимоги до підготовки фахівців.

Найчастіше учені так групують проекти:

1) *практико-орієнтований проект* націлений на соціальні інтереси самих учасників проекту або зовнішнього замовника. Продукт заздалегідь визначений і може бути використаний у житті групи, коледжу, технікуму, мікрорайону, міста, держави;

2) *дослідницький проект* за структурою нагадує справді наукове дослідження. Він включає обґрунтування актуальності обраної теми, позначення завдань дослідження, обов'язкове висування гіпотези з подальшою її перевіркою, обговорення отриманих результатів;

3) *інформаційний проект* спрямований на збір інформації про якийсь об'єкт, явище з метою її аналізу, узагальнення та подання для широкої аудиторії;

4) *творчий проект* передбачає максимально довільний і нетрадиційний підхід до оформлення результатів. Це можуть бути альманахи, театралізації, спортивні ігри, твори образотворчого чи декоративно-прикладного мистецтва, відеофільми тощо;

5) *рольовий проект* є найбільш складним у розробці та реалізації. Беручи участь у ньому, проектанти мають перевтілитися в літературних чи історичних персонажів, вигаданих героїв і т.п. Результат проекту залишається відкритим аж до його завершення.

Як бачимо, зазначене групування виконано за ознакою «спрямованість проекту». У сучасній педагогіці проекти ще поділяють за комплексністю й характером контактів (монопроект, міжпредметний проект), за тривалістю виконання (міні-проекти, короткотермінові проекти, річні), за кількістю учасників виконання проекту – індивідуальний, парний, груповий.

До переваг персональних і групових проектів учені справедливо відносять:

Переваги персональних проектів:

- план роботи над проектом може бути побудовано та простежено з максимальною точністю;
- у студента формується почуття відповідальності, бо виконання проекту залежить тільки від нього;
- студент набуває досвіду (на всіх без винятку) етапах виконання проекту – від народження задуму до підсумкової рефлексії;
- формування у студента найважливіших загально-навчальних умінь і навичок (дослідних, презентаційних, оціночних) виявляється цілком керованим процесом.

Переваги групових проектів:

- у проектній групі продуктивно формуються навички співпраці;
- проект може бути виконано більш глибоко і різнобічно;
- на кожному етапі роботи над проектом, переважно, є свій ситуативний лідер: лідер-генератор ідей, лідер-дослідник, лідер-оформлювач продукту, лідер-режисер презентації; кожний студент, залежно від своїх умінь та нахилів, активно включається в роботу на певному етапі проектування;
- в межах проектної групи можуть бути утворені підгрупи, що пропонують різні шляхи вирішення проблеми, ідеї, гіпотези, точки зору; елемент змагання між ними, насамперед, підвищує мотивацію учасників і позитивно впливає на якість виконання проекту.

Алгоритм виконання проекту (послідовності етапів проектування) є таким: визначення теми й мети проекту; формулювання проблеми; постановка мети (формулювання гіпотез); визначення методів збирання й опрацювання даних для підтвердження висунутих гіпотез; збір необхідних даних (організація виконання робіт); аналіз і обговорення отриманих даних; перевірка гіпотез; формулювання понять, узагальнень, висновків; презентація результатів проектування; підведення підсумків, рефлексія, вибір нових напрямів пошукової діяльності.

Натомість, визнаючи дидактичну послідовність проектної діяльності, вчені виокремлюють різну кількість її етапів. Не зупиняючись докладно на кількісному аналізі етапів реалізації вказаного методу, зазначимо, що для

проведення експериментальних досліджень було розроблено технологію навчального проектування, що складається з трьох стадій: «Запуск проекту», «Виконання», «Захист» та восьми етапів (рис. 3).

У табл. 2. виписано особливості діяльності студентів і викладача в перебігу проектування. Не важко помітити, що в технології навчального проектування викладачеві відводиться роль помічника, консультанта. Причому, консультації студентам щодо виконання проекту мають бути евристичними, проблемними. Іншими словами, слід спонукати студента самостійно знайти відповідь на питання, лише показати напрям пошуку, створити таку суперечність, щоб він сам, своїми розумовими зусиллями її розв'язав. Прикладом можуть бути такі відповіді викладача при звертанні до розробників проекту: *А ви врахували, що...? Ви переконалися, що ці результати отримані за валідною методикою? Ви не всі фактори визначили. Спробуйте... Це треба довести... Я б вам порадив прочитати статтю (монографію, художню книгу)... Треба підкріпити результати опитування викладачів (студентів, бібліотекарів, фахівців тощо) даними реальної практики... Ваша схема працювати не буде. Зверніть увагу на вихідні дані... А як ця проблема розв'язується в теорії?... Порахуйте, можливо недостатній обсяг вашої вибірки... Спробуйте зіставити цей факт з історичними умовами життя М. Гоголя (конструктора С. Корольова, педагога Г. Ващенка, поетеси Л. Костенко тощо)...*

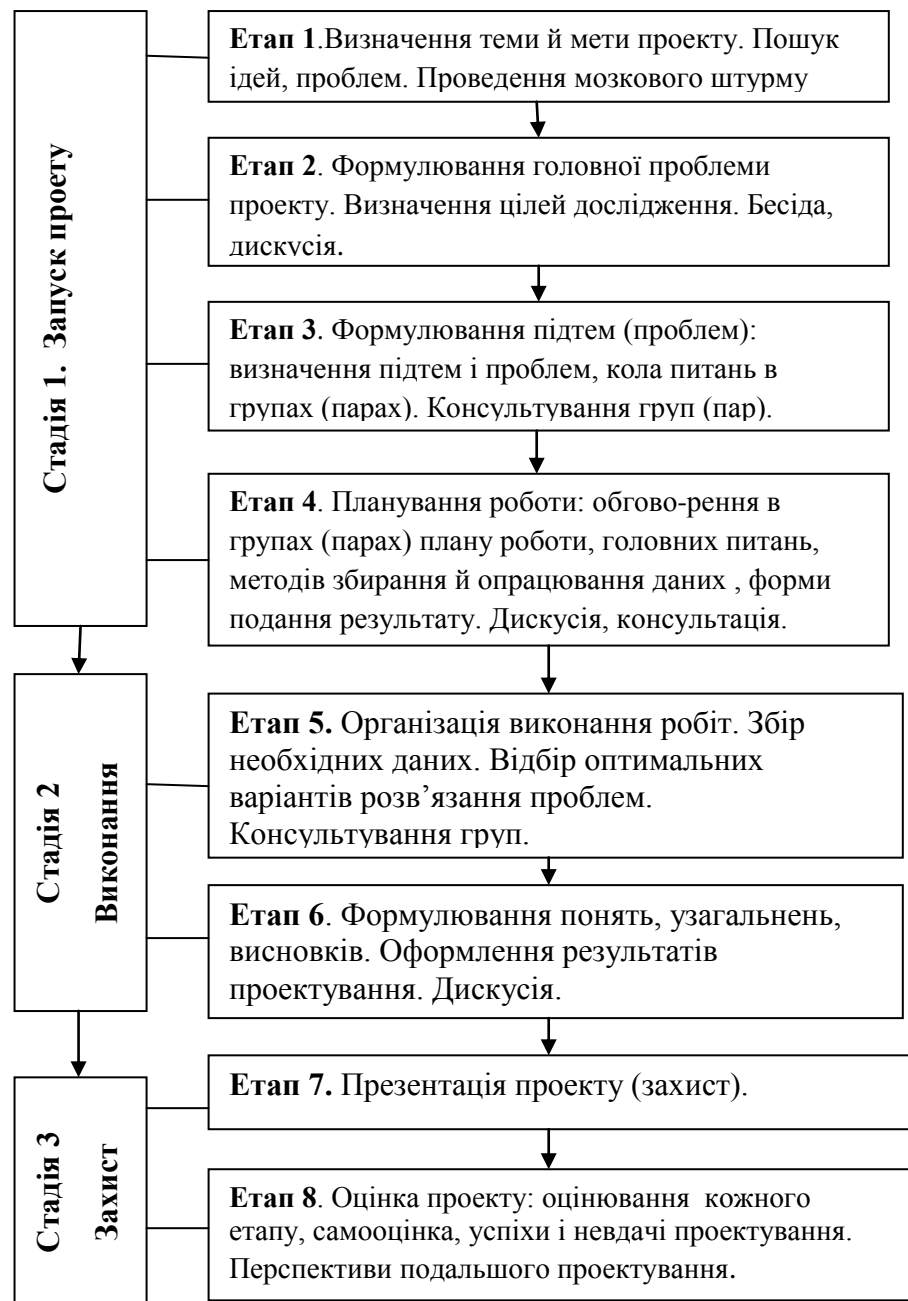

Рис. 3. Структура технології навчального проєктування

Зміст та характер діяльності учасників виконання проекту

<i>Стадії проектування</i>	<i>Зміст роботи</i>	<i>Діяльність студентів</i>	<i>Діяльність викладача</i>
1. Запуск проекту	<p>Визначення теми й мети проекту. Підбір робочих груп. Пошук ідей, проблем. Формулювання головної проблеми проекту. Визначення цілей дослідження. Формулювання підтем (проблем): визначення підтем і проблем, кола питань в групах. Планування роботи: обговорення в групах (парах) плану роботи, головних питань, методів збирання й опрацювання даних, форми подання результату. Доведення до студентів критеріїв оцінки результатів проекту.</p>	<p>Розподіляються на групи (пари). Обговорюють тему з викладачем, дискутують, визначають цілі, завдання проектування. Розробляють план дій, визначають методи збирання й опрацювання даних. Розподіляють обов'язки щодо виконання завдань проектування. Чітко визначають форми подання результатів кожним учасником та командою в цілому.</p>	<p>Знайомить з методикою проектування. Вмотивовує студентів на творчу роботу. Допомогає визначити мету, завдання для кожної групи (пари). Висловлює пропозиції, радить ідеї. Допомогає провести мозковий штурм. Проводить евристичне консультування. Спрямовує дискусію на прийняття оптимальних варіантів рішень. Спостерігає, оцінює активність і результативність роботи кожного студента.</p>
2. Виконання	<p>Організація виконання робіт. Збір необхідних даних (аналіз джерел, пошук інформації в Інтернет, інтерв'ю, тести, анкетування, експерименти тощо). Аналіз результатів та відбір оптимальних варіантів розв'язання проблем. Формулювання понять, узагальнень, висновків. Оформлення</p>	<p>Кожен студент виконує власне завдання проекту, збирає необхідні дані, обробляє інформацію, знайомить колег з результатами. Обговорення результатів, формулювання узагальнень, висновків. Оформлення результатів.</p>	<p>Проводить консультації, спостерігає за виконанням плану дослідження, оцінює результати діяльності студентів на кожному етапі, приймає участь у дискусії, дає поради щодо оформлення результатів, оприлюднює оцінки за етапами, визначає лідируючі групи, кращих «дослідників».</p>

	результатів проектування.		
3. Захист	Захист проектів. Оцінка результатів проектування Підведення підсумків. Успіхи і невдачі учнів. Вибір нових напрямів проектної діяльності.	Кожен член групи доповідає свою визначену частину доповіді. Обговорює результати, оцінює власну та групову роботу.	Організовує взаєморецензії проектів. Заслуховує доповіді. Оприлюднює кінцеві оцінки. Організовує заключну дискусію.

Оцінювання результатів є вкрай важливим і необхідним етапом реалізації технології навчального проектування: від об'єктивності оцінки внеску кожного члена команди в загальний результат залежить не лише розвиток мотивації учіння студента, а й формування особистісних якостей –самостійності, наполегливості, сумлінності, відповідальності тощо. Тому поряд з груповими (командними) результатами слід оцінювати й індивідуальні здобутки кожного учасника виконання проекту. Для цього в перебігу проектування педагогом заповнюється індивідуальна картка кожного учасника проекту. Виконання кожного етапу проектування оцінюється в балах. Наведемо приклад такої індивідуальної картки (табл. 3).

Таблиця 3

Індивідуальна картка оцінювання результатів виконання етапів проекту «Терикон» Мусієнко І.

<i>Джерело оцінювання</i>	<i>Стадії проектування</i>			<i>Всього балів</i>
	<i>Запуск проекту (до 25 балів)</i>	<i>Виконання (до 50 балів)</i>	<i>Захист (до 25 балів)</i>	
Колеги по команді	15	40	25	80
Самооцінка	12	35	20	67
Викладач	16	42	25	83
РАЗОМ				230

Як бачимо (див. табл. 3), система стимулювання дозволяє набрати учаснику розробки проекту максимально 100 балів. Основну стадію проектування – виконання проекту – пропонуємо оцінювати до 50 балів як

найважливішу (половина всієї шкали оцінювання!). На інші дві стадії слід відвести також половину шкали – до 25 балів на кожну. Рефлексію учасників проектування забезпечує врахування самооцінки власних результатів. Крім викладача, оцінювання результатів виконання проекту студентом має здійснювати й команда. Практика показує, що це сприяє більш сумлінному та відповідальному ставленню студентів до командної роботи.

Таким чином, у нашому прикладі Мусієнко І. разом набрала 230 балів. Щоб перейти до чотирибальної шкали, слід, по-перше, поділити цю суму на 3 (взяти середній бал), і, по-друге, врахувати континіум оцінок, зокрема:

- 85 – 100 балів – відмінно, «5»;
- 70 – 84 балів – добре, «4»;
- 50 – 69 балів – посередньо, «3»;
- до 49 балів – погано, «2».

Отже, середній бал Мусієнко І. дорівнює $230 : 3 = 76,3$, а тому за проект студентка отримує оцінку «4». Не зайве вказати, що при необхідності можна перейти до узвичаєної в умовах профільної середньої освіти дванадцятибальної шкали оцінювання. Крім того, для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів доцільно в кінці визначити команду-переможця, відзначити лідерів – генераторів ідей, конструкторів-технологів, конструктивних критиків-опонентів, впевнених користувачів персональним комп'ютером тощо.

Для прикладу, наведемо перелік тем та стислі описи навчальних проектів, що були розроблені та застосовані автором у навчальному процесі коледжів і технікумів (табл. 4).

Таблиця 4

Зміст проектів з базових предметів,
що рекомендуються для застосування в навчальному процесі

<i>Назва проекту</i>	<i>Основне питання (проблема)</i>	<i>Вид проекту, предмети</i>	<i>Стислий опис проекту</i>
1	2	3	4
Інтернет-подорож	Як ознайомитися з музеями, картинними галереями, відвідати історичні, краєзнавчі,	Практико-орієнтований, груповий, міжпредметний: історія України, інформатика, людина і світ, географія,	На стадії запуску проекту студенти розподіляються на команди, отримують групові завдання: виписати короткі анотації музеїв України (одна команда), галерей (друга команда), природних пам'яток та заповідників (третя команда), пам'яток історії та архітектури (четверта команда),

	географічні об'єкти України на відстані?	художня культура (короткотерміновий).	святинь українського православ'я (п'ята команда). Кожен студент отримує індивідуальні завдання: зробити анотацію досліджуваних об'єктів у межах декількох (залежно від кількості студентів у групі) областей, засобами Інтернет унаочнити «подорож» та оформити мініпроект у вигляді власної доповіді. Проекти окремих членів команд синтезують у вигляді командного проекту з презентацією доповіді. Практичним результатом загального проекту є путівник екскурсій по музеях і художніх галереях, природних пам'ятках, заповідниках України засобами Інтернет.
Рідний край	Які об'єкти для проведення природничих, еколого-натуралістичних екскурсій має природний потенціал областей України?	Практико-орієнтований, індивідуальний, міжпредметний: екологія, географія, історія, інформатика (короткотерміновий).	На першій стадії проектування кожен студент групи отримує індивідуальне завдання: за літературними чи іншими джерелами визначити перелік об'єктів для проведення природничих екскурсій в певній області України. Самостійно виконує коротку анотацію об'єкта, (озеро Світязь Шацького національного парку; Дніпровсько-Орільський заповідник; Донецький ботанічний сад; Свалявський парк тощо), ілюструє матеріали. Подає на захист доповідь з презентацією. Проекти синтезуються в довідник для проведення природничих екскурсій в Україні.
Картинна галерея Кобзаря	Скільки та які твори складають картинну галерею Т. Шевченка	Практико-орієнтований, груповий, міжпредметний: художня культура, українська література, історія України (короткотерміновий).	На стадії запуску проекту студенти розподіляються на команди, отримують групові завдання: проаналізувати живописну спадщину Т. Шевченка за певні періоди його життя, охарактеризувати його живопис, пов'язуючи зміст картин з поезією та життям поета, створити (віднайти) репродукції картин митця. Перша команда розробляє міні-проект «Акварелі дитинства Кобзаря»; друга команда характеризує твори

			художника, виконані в 1837-1843 рр.; третя команда досліджує період 1843-1847 рр., четверта і п'ята команди вивчають живопис Кобзаря відповідно за 1847-1857 рр. і 1857-1861 рр. На захист проектів команди готують презентації доповідей, послідовно в часі доповідаючи результати наукового пошуку. За результатами проектування оформлюється виставка «Картинна галерея Тараса Шевченка».
--	--	--	--

1.6 Методичні аспекти оволодіння студентами факультативом «Технологія самоосвітньої діяльності»

Педагогічна практика переконує, що системно-послідовне формування «умінь навчатися», педагогічно правильна організація самоосвіти і самовиховання майбутніх молодших спеціалістів забезпечується недостатньо. Мова про те, що, по-перше, самоосвітні процеси мають бути науково керованими, а по-друге – уміннями навчатися студенти мають цілеспрямовано оволодівати вже з перших днів навчання.

Такі наші висновки випливають з аналізу, наприклад, американського педагогічного досвіду: першокурсники деяких професійних навчальних закладів США в перші дні навчання мають пройти тестування щодо діагностики власних пізнавальних можливостей. За їх результатами досвідчені педагоги («едвайзери», фаліситатори, наставники) порекомендують рівень складності навчальної дисципліни, вкажуть, які пізнавальні здібності варто розвивати. Кожний вступник до коледжу отримує спеціальні методичні рекомендації щодо формування умінь конспектувати лекцію, читати науковий текст, складати доповідь, презентацію тощо.

Факультативний курс «Технологія самоосвітньої діяльності» розроблено для студентів, що розпочинають оволодівати професією. Мета факультативного курсу – сприяти інтелектуальному розвитку особистості вихованців, цілеспрямовано й системно формувати в майбутніх молодших спеціалістів здатності до самоосвітньої діяльності.

Концептуальною ідеєю самоосвітнього розвитку студентів у перебігу факультативних занять є положення про те, що стати професіоналом, ґрунтовно розвинути пам'ять, мислення, увагу, світогляд, культуру розумової праці особистості можна лише єдиним шляхом – вправлянням, цілеспрямованим, систематичним і наполегливим у самоосвітній діяльності. Крім цього, зміст роботи факультативу має забезпечувати органічний зв'язок з навчальними

програмами базових предметів, але з включенням нових змістових елементів, навчального матеріалу проблемного характеру.

З учасниками факультативних занять спочатку варто провести психодіагностичні дослідження, за результатами яких кожен самостійно має скласти програму самовдосконалення та започатковувати власний «портфоліо» (додаток А). При цьому на заняттях факультативу спочатку домінують теоретичні заняття, які, поступово поєднуючись з практичними роботами, проектною діяльністю, тренінгами, інтелектуальними іграми на другому етапі роботи залучають вихованців до навчально-професійних форм оволодіння самоосвітньою діяльністю.

На підготовчому етапі організації факультативного навчання кожний керівник має усвідомити головне завдання факультативу – залучити студентів до самовдосконалення, самоосвіти, вмотивувати їх до розвитку власного світогляду, пізнавальних процесів, культури розумової праці, сформувати інтерес до самоосвітньої діяльності, сформувати й розвинути уміння і навички щодо її здійснення.

Крім цього, до керівників факультативів має бути доведено, що за результатами факультативного навчання *вихованці мають знати*: методи і форми самоосвіти та самовиховання; як організувати продуктивну самостійну роботу; правила роботи з навчальною та науковою літературою; форми ведення записів, методи і прийоми читання тексту; суть, структуру пізнавальних процесів (пам'ять, мислення, увага, відчуття, сприймання, уява); можливості технічних засобів, художньої літератури, поезії, мистецтва у розвитку інтелекту особистості; прийоми правильної дикції, техніки мовлення, етапи навчально-проектної діяльності; вимоги до доповіді, презентації; складові техніки мовлення тощо.

Вихованці повинні вміти: володіти здатностями самоорганізації, саморегуляції; вміти самостійно планувати власний бюджет часу, розробляти програму самоосвіти; продуктивно організовувати власну самостійну роботу; вести «Портфоліо»; володіти методиками швидкого (раціонального) читання; вести записи (конспектувати, реферувати, анотувати, конденсувати тощо); продуктивно використовувати комп'ютер у навчально-науковій діяльності; володіти методиками розвитку пам'яті, мислення, уваги, уяви; володіти навичками навчально-проектної діяльності; уміти підготувати доповідь та її презентацію; виступити перед аудиторією; відчутти, побачити проблему в ситуації та висунути гіпотези щодо її розв'язання; демонструвати культуру розумової праці достатнього рівня; вміти здійснювати ділове листування, ділову розмову по телефону; дискутувати.

Навчальна програма факультативу розроблена для студентів, що розпочинають навчатися в закладі фахової передвищої освіти. Орієнтовний навчально-тематичний план факультативу «Технологія самоосвітньої діяльності» подано у додатку А.

Факультатив розраховано на піврічне навчання першокурсників, загальним обсягом 38 годин. У зв'язку зі специфікою курсу, самостійна робота не регламентована: все залежить від сформованості у того чи іншого студента умінь і здатностей самоосвітньої діяльності (визначається індивідуально).

Структура навчального плану факультативу вибудована так, щоб вже з перших занять його учасники продуктивно розвивали загальнонавчальні, логіко-мовні, організаційні, пошукові уміння, свої потреби і мотиви самоосвітньої діяльності. Зважаючи на це, на перших заняттях варто розглянути аспекти розвитку пізнавальних здібностей особистості, особливості та умови самоосвіти, самовиховання, успішного самовдосконалення студентів закладів фахової передвищої освіти.

Підкреслимо, що вже на другому занятті його учасники мають ознайомитися з методикою планування самоосвіти, скласти власні програми та започаткувати ведення «творчого портфеля» (аналог Європейського мовного портфеля), який на українському освітньому полі нині називають «портфоліо».

Друга частина плану факультативу передбачає реалізацію двох завдань: навчити студентів продуктивно працювати з літературними джерелами та ефективно використовувати комп'ютерну техніку в самоосвітній діяльності. Для прикладу наведемо перелік питань, які мають опрацювати студенти за темою № 4 «Як працювати з літературними джерелами»: *Інформація. Типологія наукової інформації. Опубліковані і неопубліковані документи, патентна інформація. Первинні і вторинні документи. Типи неперіодичних наукових видань. Періодичні видання. Газети, форми газетного матеріалу, розподіл матеріалу в газеті. Як правильно читати газети. Як правильно працювати з навчальною та науковою книгою. Швидкісне читання, повільне читання, раціональне читання. Інші види читання. Як підвищити швидкість читання і сприймання тексту. Форми ведення записів (план, тези, виписки, анування, конспектування, реферування тощо). Обговорення книги Барбари Оклі, професора інженерних наук Оклендського університету «Навчитися вчитися. Як запустити свій мозок на повну».*

Тренінг раціонального читання.

У третій частині навчально-тематичного плану факультативу передбачено проведення занять комбінованого виду, де виклад теоретичного матеріалу поєднується з тренінгами, рольовими та інтелектуальними іграми, екскурсіями, презентаціями проектів тощо, а індивідуальна робота зі студентами

проводиться як в перебігу занять, так і в позанавчальний час. Цей блок програми передбачає формування теоретичних знань студентів щодо сутності основних пізнавальних здібностей та оволодіння ними методами та прийомами тренування пам'яті, мислення, уяви, уваги тощо.

Однією з особливостей навчальної програми факультативу є спрямованість на поєднання самоосвіти і самовиховання, інтеграція навчальних і виховних форм роботи. На нашу думку, це є цілком логічним: щоб студент міг систематично займатися самоосвітою, йому необхідно виховати такі особистісні якості, як: наполегливість, працьовитість, організованість, самостійність, відповідальність тощо. Тому на заняттях факультативу мають відбуватися зустрічі з видатними людьми (митцями, ученими, бізнесменами, професіоналами своєї справи тощо), із студентами слід проводити круглі столи, бесіди на етичні теми, дискусії, екскурсії, інші виховні заходи.

Технологічною особливістю проведення факультативних занять є застосування різних форм навчально-пізнавальної діяльності студентів в перебігу проведення факультативного заняття. При цьому традиційні, усталені форми навчальної роботи поєднуються з тренінговими та імітаційно-ігровими заняттями, навчальним проектуванням, виконанням творчих вправ (складання тематичних інтелектуальних ігор, віршів, написання фантастичних оповідань). Природно, належну увагу варто приділити самостійній роботі студентів як провідному засобу формування самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів.

Крім того, в загальній системі методів навчання перевагу варто надавати інтерактивним методам: метод проектів, навчальний тренінг, ігровий метод, метод мозкової атаки, метод «Дельфі», кейс-метод тощо. Виявлено, що саме ці інноваційні способи оволодіння знаннями найбільш ефективні при проведенні спецкурсів, спецсеминарів і факультативів в умовах закладів передвищої освіти.

Таким чином, для формування самоосвітньої компетентності на етапі оволодіння студентами практичними вміннями й навичками домінантною формою навчання на факультативі має бути тренінгова технологія (навчальний тренінг, тренінг). Зупинимось на методичних особливостях проведення тренінгу.

Насамперед вкажемо, що в сучасній психолого-педагогічній літературі відсутня єдність думок учених щодо сутності поняття «тренінг» (від англ. *to train* – навчати, тренувати). Найчастіше можна зустріти два варіанти його тлумачення: 1) тренінг – це організаційна форма навчально-виховної роботи, в якій, на основі інтелектуального досвіду його учасників реалізуються інтерактивні методи навчання; 2) тренінг є формою групової роботи, що забезпечує активну позицію кожного учасника заняття, творчу взаємодію

студентів як з педагогом (тренер, експерт, фасилітатор, тьютор, помічник тощо), так і між собою.

Таким чином, тренінгові заняття є формою навчально-виховної роботи, в якій засобами методів інтерактивного навчання студенти у педагогічній взаємодії розвивають здатності, що необхідні для спілкування, роботи в команді, прийнятті рішень, самоаналізі, самовихованні тощо.

Для того, щоб дидактично правильно зреалізувати вказану технологію навчання, варто знати основні ознаки тренінгового заняття: постійний і стабільний склад студентської групи, що бере участь у занятті; позитивне налаштування учасників на комунікативну діяльність; створення тренером (викладачем) психологічної атмосфери взаємодії та продуктивного спілкування; дотримання учасниками заняття вимог і правил командної роботи; чітке структурування тренінгового заняття; оцінювання дієвості тренінгу, зокрема, психічної активності, самопочуття, творчої інтелектуальної діяльності кожного учасника.

Для ефективного проведення тренінгового заняття необхідно дотримуватися принципів, за якими буде працювати група, зокрема:

1. Принцип саморозкриття. Суть його в тому, що кожен учасник має можливість висловити свої щирі думки, почуття, переживання тощо.

2. Принцип доброзичливості (дружні взаємини між учасниками, виключає прояв ворожості, агресії).

3. Принцип психокорекційного ефекту (допомога в подоланні комплексів, страхів, заниженої або завищеної самооцінки, сором'язливості).

4. Принцип добровільної активності (здійснюється шляхом заохочення, а не примусу).

5. Принцип індивідуального підходу (врахування індивідуально-психологічних особливостей студентів: досвід адаптації, темперамент, рівень розвитку організаторських здібностей, самооцінка, мотиви вибору професії, рівень тривожності й стресу, настрої, активність тощо).

Після того, як студенти ознайомилися й погодилися з правилами та принципами тренінгового заняття можна приступити до його проведення.

Для прикладу наведемо структуру тренінгового заняття, що проводилося автором для розвитку в студентів умінь і навичок культури спілкування (табл. 5).

На початку тренінгового заняття з метою актуалізації базових знань з культури спілкування проводилося експрес-опитування студентів за такими питаннями:

1. Суть, особливості та види спілкування.
2. Ознаки спілкування на суб'єкт-суб'єктному рівні.

3. Ознаки діалогічного спілкування.
4. Психологічна згода у діалозі.
5. Фізичні, соціальні, гностичні, емоційні та психологічні бар'єри-перешкоди у спілкуванні.
6. Характеристика стилів спілкування.
7. Комунікативність як професійно-особистісна якість особистості, її компоненти.
8. Емпатія і рефлексія у спілкуванні.
9. Переконавання і навіювання як способи комунікативного впливу.
10. Характеристика стратегій спілкування.
11. Суб'єктивні та об'єктивні перешкоди встановлення контакту між комунікаторами.

На підготовчому етапі тренінгового заняття формуються команди, розподіляються ролі між учасниками, розробляється ігрова атрибутика. Зокрема, кожна команда презентує емблему команди, що відображає її назву. Кожній команді видається завдання для проведення мозкового штурму.

Потім проводиться міні-лекція з проблем культури спілкування. За нашими переконаннями, така лекція досягає мети за умови, що вона має всі ознаки проблемної лекції (наприклад, лекція-візуалізація).

Таблиця 5

Орієнтовний план тренінгового заняття «Культура спілкування»

Етапи заняття	Методи і завдання	Час виконання
Підготовчий	Актуалізація базових знань з культури спілкування	5 хв
	Формування команд, видача завдань	5 хв
Основний	Міні-лекція з проблем культури спілкування	10 хв
	Мозковий штурм проблеми «Як підвищити рівень культури спілкування студентів закладів фахової передвищої освіти»	8 хв
	Гра «Конкурс ораторів»	10 хв
	Вправа на оволодіння уміннями сперечатися, вести діалог, дискутувати «Перехоплення ініціативи»	10 хв
	Вправа з діагностики комунікативних здібностей (за методикою Д.Джонсона і Ф.Джонсона)	10 хв
Заклучний	Завершення заняття-тренінгу	5 хв
	Рефлексія, підбиття підсумків під час вправи «Піраміда почуттів»	5 хв
Загальна тривалість заняття-тренінгу		68 хв

На підготовчому етапі тренінгового заняття формувалися команди, розподілялися ролі між учасниками, розроблялася ігрова атрибутика. Зокрема,

кожна команда презентувала емблему команди, що відображала її назву. Кожній команді видавалися завдання для проведення мозкового штурму.

Потім проводилася міні-лекція з проблем культури спілкування. За нашими переконаннями, така лекція досягає мети за умови, що вона має всі ознаки проблемної лекції (наприклад, лекція-візуалізація).

Після міні-лекції проводиться «мозковий штурм». Зауважимо, що метод «мозкового штурму» є одним з ефективних прийомів продукування нових ідей. Суть його полягає в колективному пошуку нетрадиційних шляхів вирішення проблем. Ефективність методу «мозкового штурму» залежить від виконання певних правил, з якими команди мають ознайомитися заздалегідь, зокрема:

1. Під час проведення «мозкового штурму» немає ні керівників, ні підлеглих, ні новачків, ні ветеранів – є ведучий та учасники; ніхто не має права претендувати на особливі привілеї; перевагу не дає навіть авторство блискучих ідей.

2. Учасники мають прагнути не демонстрації власних знань, а вирішення висунутої проблеми.

3. «Мозковий штурм» вимагає повного розкріпачення думки та уяви; чим неочікувана та незвичайна ідея, тим більше підстав для успіху.

4. Якою б фантастичною та неймовірною не була ідея, висунута будь-ким з учасників, вона має бути сприйнята позитивно.

5. Категорично забороняються взаємні зауваження та проміжні оцінки – вони заважають побудові та формулюванню нових ідей.

6. Слід стримуватися від перешіптувань, переглядань, жестів, які можуть бути невірно розтлумачені іншими учасниками.

7. «Мозковий штурм» не приймає шаблонного мислення; повне звільнення з полону стереотипів, стандартів і традицій – найважливіша умова успіху творчого пошуку.

8. Якщо не бажаєте, щоб пошук був приречений на невдачу, уникайте думки, що обговорювана проблема може бути вирішена лише відомими способами.

9. Не допускайте судження про те, що дана ситуація є не вирішуваною.

10. Намагайтеся з самого початку переконати себе, що позитивне вирішення даної проблеми має для вас надзвичайно важливе значення.

11. Чим більше висунуто пропозицій, тим більше вірогідності у появі нової неординарної ідеї.

12. У ході пошуку допускаються і вітаються доповнення, удосконалення та розвиток ідей, запропоновані будь-ким з учасників.

13. Дозволяється задавати питання колегам з метою уточнення та розвитку їхніх ідей; питання не повинно мати оцінювальний характер та передавати ваше ставлення до ідеї.

14. Ретельно та коротко формулюйте власні думки; не обурюйтесь, якщо вас не зрозуміють, зробіть спробу ще раз викласти свою ідею.

15. Не чекайте схвалення чи засудження вашої пропозиції з боку колег, краще подумайте, як її можна удосконалити.

16. Не звертайтеся до керівника «мозкового штурму» за підтримкою – до кінця проекту він не має права на публічне оцінювання.

17. Якщо проблема в цілому не піддається вирішенню, спробуйте поділити її на складові частини та поміркуйте над кожною з них окремо.

18. Використайте спосіб комбінування прийомів, рішень, підрахунків оцінок; спробуйте сконструювати таку собі систему з ніби то несумісних частин.

19. Обмірковуючи висунуту для вирішення проблему, можна спробувати зробити все навпаки – поставити задачу, протилежну до даної, змінити послідовність дій, операцій, розташування деталей тощо.

20. Спробуйте для вирішення даної проблеми використати відомі вам способи та прийоми, застосування яких в інших ситуаціях дасть позитивні результати.

21. Оцінка та вирішення поставленої задачі не обов'язково мають стосуватися лише даної специфічної галузі: спробуйте пригадати цікаві й несподівані рішення схожих проблем в інших сферах діяльності, наприклад у спорті, медицині тощо.

22. Не соромтеся довільно змінювати параметри поставленої проблеми – зменшувати або збільшувати терміни, розміри, відстані і т.д. Якщо ідею вирішення буде знайдено, її можна доопрацювати до рівня встановлених меж.

23. Під час «мозкового штурму» менше уваги звертайте на наслідки, більше думайте про те, на скільки ваша пропозиція може бути суттєвою для вирішення проблеми та для колективу, з яким ви працюєте.

24. Пам'ятайте: оптимізм та впевненість значно збільшують розумову й психічну енергію людини.

25. За п'ять хвилин до початку пошуку спробуйте дати відповіді собі на наступні питання: Чи заслуговує ця проблема моєї уваги? Що дасть її вирішення? Кому і для чого це потрібно? Що станеться, якщо нічого не змінювати? Що трапиться, якщо я не висуну жодної ідеї?

Для вправління у вмінні зацікавити аудиторію і навчитися привертати до себе увагу можна провести гру «Конкурс ораторів».

Сюжет цієї гри такий: один з учасників (оратор) виголошує промову протягом 4-5 хвилин на будь-яку тему. Група грає роль аудиторії, яка не сприймає оратора. Завдання: оратору необхідно встановити контакт з аудиторією. Після цього виступаючий та аудиторія діляться враженнями.

Вправа «*Перехоплення ініціативи*» спрямована на вправляння оволодіння уміннями вести діалог, дискутувати, зацікавити. Студентам пропонується ситуація неформального спілкування-конкуренції. Умови: кожний учасник намагається привернути до себе увагу, розповісти щось цікаве і значуще для всіх інших. Завдання полягає в тому, щоб вдало перехопити ініціативу у попереднього мовця, при цьому не образивши його, не поводячись грубо чи агресивно, але з перших своїх слів привернути увагу і зацікавити всіх присутніх. В ролі того, хто перехоплює ініціативу, виступають по черзі всі учасники тренінгу.

Застосовуючи методику визначення стратегій розв'язання конфліктних ситуацій Д. Джонсона і Ф. Джонсона, учасники факультативу виконують вправу з діагностики комунікативних здібностей (додаток Б).

Далі проводиться *рефлексія*: Чи важко вам було справлятися із поставленими завданнями? Яке із завдань для вас було найважчим? Чи сподобалося вам заняття? Що саме вас зацікавило?

Після рефлексії проводиться підсумок заняття і вправа на завершення «Піраміда почуттів». Її мета – закріпити знання, отримані під час тренінгу, досягти стану душевної рівноваги. Кожен учасник виходить на середину кімнати, простягає руку вперед і говорить: «Сьогодні я дізнався (відкрив для себе, зрозумів, навчився, відчув...)». Наступний учасник кладе свою руку на долоню попереднього. Таким чином «будується» піраміда почуттів.

РОЗДІЛ II

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ САМООСВІТНІХ ЗДАТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

2.1. Пізнавальні здібності особистості. Суть, діагностика та управління

Для ефективної організації самоосвітньої діяльності кожна людина має певні інтелектуальні можливості: одні можуть швидко запам'ятати значні обсяги інформації, проте не можуть довго утримувати її в пам'яті; іншим треба значний час для того, щоб запам'ятати бодай половину цієї ж інформації, але ці дані вони легко відтворюють через роки; в одних добре розвинене абстрактне мислення, в інших – логічне... Натомість є думки про те, що кожна людина може ґрунтовно розвинути свої пізнавальні здібності (пам'ять, увагу, уяву, мислення, спостережливість тощо), якщо буде систематично вправлятися, тренувати свої інтелектуальні сили. Природно, для цього треба знати рівень власних інтелектуальних здібностей, якостей.

Пам'ять. Типи пам'яті. Тренування пам'яті.

Пам'ять – це основа особистості. Людина, позбавлена пам'яті, перестає бути людиною. Богинею пам'яті і матір'ю дев'яти муз, заступниць усіх відомих на той час наук та мистецтв за древньогрецькою міфологією була Мнемозина.

Серед багатьох відомих особистостей ми нерідко зустрічаємо приклади феноменальної, воістину безмежної пам'яті. Так, відомий полководець Олександр Македонський знав поіменно тисячі своїх підлеглих. Академік А. Іоффе по пам'яті користувався таблицею логарифмів. І таких прикладів можна наводити багато.

Однак слід зазначити, що хороша пам'ять далеко не завжди гарантує її володарю високий інтелект. Збереглися відомості про одного корсиканця, який міг запам'ятати і повторити у прямому й зворотному напрямку 36 тисяч слів. На жаль на цьому його талант і закінчувався. А французький психолог Т. Рібó писав про розумово відсталого хлопчика, який міг легко запам'ятовувати ряди чисел.

За визначенням Е. Канта, у пам'яті важливими є три якості: швидкість запам'ятовування, її міцність і стрімкість пригадування. Доречно вказати, що пам'ять можна і потрібно тренувати. Та перш, ніж її розвивати, слід визначити тип своєї пам'яті. Тип пам'яті залежить не лише від природних особливостей нервової системи, але й від виховання. Так, викладач, активізуючи на занятті діяльність різноманітних аналізаторів студентів, виховує у них змішаний тип

пам'яті. У дорослих тип пам'яті може визначатися характером їхньої професійної діяльності.

Типи пам'яті слід відрізняти від видів пам'яті. Види пам'яті визначаються тим, *що саме* ми запам'ятовуємо: рухи, образи, почуття, думки. Різні види пам'яті властиві всім людям і не є їхньою індивідуальною особливістю. Водночас тип пам'яті характеризує те, *як* ми запам'ятовуємо: зорово, на слух або за допомогою рухів. Тому тип пам'яті є індивідуальною особливістю людини. У всіх людей є всі види пам'яті, але кожній людині властивий певний тип пам'яті.

Поспостерігайте за собою і з'ясуйте, як ви найкраще запам'ятовуєте інформацію – коли ви її бачите, чуєте чи записуєте. Отже, розрізняють пам'ять на рух, зорову, слухову та змішану. У подальшому намагайтеся так організувати роботу, щоб максимально використати провідний тип своєї пам'яті.

Якщо у вас розвинена *зорова пам'ять*, то вам добре запам'ятовуються малюнки, розташування інформації на сторінці, колір тощо. Допоможіть собі, виділяючи кольоровими олівцями окремі місця конспекту, обводячи рамками, роблячи позначки на полях, зорово уявіть частину тексту.

При добре розвиненій *слуховій пам'яті* краще сприймається звукова мова. Використайте цю особливість: запишіть потрібну вам інформацію на диктофон, виділяючи інтонацією, тембром голосу ті частини тексту, які вам потрібно запам'ятати.

У випадку розвиненої *пам'яті на рух* допоможе повторний скорочений запис матеріалу, який потрібно запам'ятати. Наприклад, висновків, основних положень, малювання таблиць, графіків, схем; під час виконання лабораторних робіт краще все робити самостійно (до всього доторкнутися, потримати в руках, з'єднати).

Поряд з використанням провідного типу пам'яті слід потурбуватися про розвиток менш розвинених, бо вони можуть знадобитися при багатьох видах майбутньої професійної діяльності.

Намагайтеся із самого початку навчання розвивати пам'ять на те, що безпосередньо стосується вашої майбутньої професії. Прикметно, що встановлення на запам'ятовування, особливо довготривале, позитивно позначається на тривалості та міцності збереження матеріалу в пам'яті. Накажіть собі запам'ятати надовго, а не на один-два дні перед іспитом. Будь-яка інформація запам'ятовується краще, коли в ній є якісь орієнтири. Так, під час запам'ятовування тексту виділіть «змістові опорні пункти», які легко запам'ятовуються і, з якими тісно пов'язані цілі фрагменти матеріалу. Це можуть бути крилаті вирази, яскраві цитати, тощо.

Міцному запам'ятовуванню сприяє багатомодельність сприйняття. Мається на увазі те, що текст, який потрібно запам'ятати, спочатку читається, потім промовляється і прослуховується.

Важкоосмислювану інформацію, яку все ж таки вам потрібно запам'ятати, можна втримати за допомогою асоціативних прийомів мнемотехніки. Суть їх у тому, що нове пов'язується із вже відомим не прямо, а через ланцюг додаткових проміжних асоціацій. (грец. *τα μνημονίχα* – мистецтво запам'ятовування) – сукупність прийомів і способів, що полегшують запам'ятовування і збільшують обсяг пам'яті шляхом утворення штучних асоціацій. Мнемоніка не вдосконалює пам'ять, а полегшує сам процес запам'ятовування через придумані штучні асоціації, які легко й швидко відкладаються в пам'яті (наприклад: Де Ти З'їси Ці ЛиНи? Після приголосних із цієї фрази – Д, Т, З, Ц, Л, Н – потрібно писати м'який знак (козацький, сьомий, лялька).

Матеріал запам'ятається легко, без зусиль, якщо він є метою будь-якої пошукової діяльності. Наприклад, якщо ви знайшли відповідь на питання, яке вас цікавить, або підтвердження гіпотези, яку висунули, то це запам'ятається само собою. Звідси висновок: організуйте свою діяльність так, щоб предмет запам'ятався, став метою цієї діяльності: шукайте, виділяйте у тексті найбільш важливі його положення – і вони запам'ятаються; діліть текст на частини, аналізуйте зв'язки між ними – і запам'ятається логіка тексту.

Під час повторювання нового навчального матеріалу, запам'ятовуючи його зміст за окремими темами, чи, навіть питаннями, не забувайте про зв'язки між ними. Саме тоді складається система знань, яка набагато ефективніша, ніж розрізнені уривки.

Удосконалення пам'яті вимагає постійних тренувань. Регулярна й напружена робота пам'яті стає звичкою, створює умови для формування продуктивних здібностей запам'ятання. Тренування не повинно бути ізольованим актом, штучним повторенням одного й того самого. Тренуючи пам'ять, кожного разу потрібно виявляти наполегливість, силу та впевненість, постійно домагатися поліпшення результатів запам'ятовування. Не треба надмірно лякати себе невдачами, вдосконаленню пам'яті дуже шкодять перенапруження, негативні емоції, пасивність і лінощі. Завдання крок за кроком повинні збільшуватись, а їх виконання свідчатиме про зростання тренувального ефекту.

Вправи та ігри, що зміцнюють пам'ять і спостережливість:

1. Уважно подивіться на знайомий предмет, потім, закривши очі, образно уявіть його собі в подробицях. Відкривши очі, ще раз погляньте на нього і зазначте, які деталі були вами випущені.

2. Вивчений предмет спробуйте намалювати по пам'яті. Потім виявіть, що забули намалювати.

4. Подивіться на 7-15 дрібних предметів, а потім по пам'яті опишіть їх.

5. Спробуйте добре роздивитися предмет, що падає. Потім опишіть його якомога точніше.

6. Огляньте кімнату, запам'ятайте, що в ній знаходиться. Потім закрийте очі й уявіть образ побаченого в подробицях.

7. Згадайте голос та інтонацію, фрази знайомої вам людини й спробуйте із заплющеними очима уявно знову почути її. Потім повторіть фразу вголос, під час зустрічі з цією людиною порівняйте «оригінал» з імітацією.

Гра «Опис листівки»

Ведучий роздає гравцям листівки (однакові) на 2 хвилини. Кожен має потім намалювати або описати, що бачив на листівці.

Гра «Відгадай»

1 варіант. Перед гравцем розкладають картки. Він дивиться 1 хвилину. Потім їх перекладають. Завдання: гравець має скласти їх у тому порядку, в якому вони лежали.

2 варіант. Картки розкладають на столі, пропонують гравцеві їх уважно роздивитися. Потім перемішують і декілька забирають. Потрібно відгадати, яких карток бракує.

Мислення. Як тренувати мислення.

Мислення – це процес пізнавальної діяльності, під час якої головний мозок людини виконує складні розумові (мисленнєві) операції, використовуючи поняття, судження, умовиводи, результатом яких є припущення, прогнози, прийняття рішення. Суть мислення полягає у виконанні розумових операцій.

Розумові операції ви часто виконуєте на заняттях, під час засвоєння нового навчального матеріалу або його відтворення. Виконання розумових операцій ґрунтується на різних формах мислення.

У чому виявляються індивідуальні особливості мислення?

Виконання розумових операцій залежить від індивідуальних особливостей мислення конкретної людини. Важливою характеристикою індивідуальності мислення є: самостійність, критичність, гнучкість, глибина,

широта, послідовність, швидкість. У прояві індивідуальності велике значення має самостійність мислення, а саме: здатність людини ставити нові завдання й розв'язувати їх, не звертаючись по допомогу до інших, опрацьовувати отриману інформацію, формувати власну думку та нею керуватися.

Самостійність мислення тісно пов'язана з критичністю. Критичність мислення виявляється у здатності людини не потрапляти під вплив чужих думок, оцінювати позитивні та негативні аспекти явища чи факту, виявляти цінне в них. Людина з критичним мисленням вимогливо оцінює й свої власні думки, рішення, вчинки і виявляє самокритичне ставлення до своїх дій.

Гнучкість мислення виявляється в умінні швидко змінювати свої дії при зміні ситуації. Людина з гнучким мисленням набагато швидше пристосовується до змін оточення. Глибина мислення виявляється в умінні проникати в сутність складних питань, бачити проблему там, де її не помічають інші, передбачати можливі наслідки подій і процесів. Широта мислення виявляється у здатності охопити широке коло питань.

Не менш важливою властивістю є послідовність мислення, яка виявляється в умінні дотримуватися логічної наступності при висловлюванні суджень, їх обґрунтуванні. На занятті викладач часто вимагає від студента послідовного викладення думки. Студент, який недостатньо володіє матеріалом, часто «перестрибує» з однієї думки на іншу. Щоб дотримуватися послідовного викладення навчального матеріалу, потрібно подумки скласти план його подачі.

Швидкість мислення виражається в здатності швидко розібратися у складній ситуації, швидко прийняти правильне рішення. Усі властивості мислення є надзвичайно важливими для формування особистості.

Іноді людина підключає уяву – це психічний процес, що базується на досвіді людини. У результаті такої складної роботи мозку в людини формується уявлення – наочний образ предмета, явища, можлива схема рішення, яку можна перевірити в діях, на практиці. Друга сигнальна система дає змогу позначати словом не тільки безпосередні подразники, а й складні їхні взаємозв'язки, оперувати словами під час аналізу та синтезу явищ навколишнього світу. Вона створила підґрунтя абстрактного мислення а також узагальнює сигнали першої сигнальної системи. Наприклад, слово «дерево» узагальнює багато конкретних порід дерев: дуба, липи, берези, сосни та інших. Мова і мислення відіграють велику роль у становленні свідомості людини, розвитку її психіки.

Один із найкращих і найефективніших способів тренування мислення – рішення задач. Але для цього підійдуть лише ті завдання, які тренують творчий, не шаблонний підхід вирішення проблеми.

Також існує ряд правил, виконання яких допоможе вам у цьому:

1. Примушуйте свій мозок працювати. Мислення тренується при постійному навантаженні та пошуку рішень. Тому запорука успіху – систематичність розумових процесів.

2. Через те, що мислення оперує наявною інформацією, забезпечте його нею в достатку. Розвивайте кругозір, більше читайте, слухайте, спостерігайте – словом, отримуйте більше вражень про світ.

3. Використовуйте спеціальні ігри та вправи, що розвивають гнучкість розуму і різні розумові процеси: аналіз, синтез, логіку, креативність, прогностичність, критичність. Характерними вправами є пошук відмінностей між об'єктами, пояснення різниці між поняттями, пошук об'єктів, що володіють однаковими характеристиками і т.д.

4. Розвивайте уяву, вона є джерелом нових і нестандартних думок, ідей. Для цього подумки змінюйте функції деяких предметів або пристроїв і знаходьте їм нове застосування.

5. Складайте фантастичні оповідання, придумуйте неіснуючих тварин і незвичайні речі.

6. Розвивайте також сприйняття та увагу, тому що ці функції є базовими для всього інтелекту.

7. Використовуйте головоломки, які можна крутити в руках. Дрібні рухи пальців стимулюють роботу тих ділянок мозку, які відповідають за мову і мислення. Крім того, по-різному стимулюють мозок і різноманітні тактильні відчуття. Для цього візьміть у руки шматочок хутра, мішечок з піском, зерном чи іншими наповнювачами (вибирайте ті, які приємні вам на дотик).

Ось декілька вправ, які можна застосовувати в заняттях для розвитку мисленнєвих здібностей:

1. Вправа «Збери слово»

Прочитайте слова кожного рядка, візьміть з першого слова першу літеру, з другого – другу, з третього – третю і т.д. й складіть нове слово.

Риба, рак, макарони, поле, салат, пір'їна. (**Ракета**).

Шия, скло, слово, масло, ручка (**Школа**).

Парк, сіно, ліс, рідня, лілія (**Пісня**).

Метро, дощ, сова, гора (**Мова**).

2. Вправа «Десять прикладів»

Візьміть будь-яке слово (спочатку іменник, а потім можна й інші частини мови) із будь-якого тексту. Спробуйте якомога швидше знайти десять випадків можливого використання і вживання цього слова.

3. Вправа «Реклама»

Назвати якомога більше призначень даного предмета (не тільки реальні, а й уявні й фантастичні).

4. Гра «Склади слово»

Пропонується із переліку запропонованих слів скласти якнайбільше нових, використовуючи лише ті букви, з яких воно складається. Перемагає той, хто складе якомога швидше найбільше слів.

Наприклад:

ЛАСТІВКА - стіл, лак, салат, кава, вітала, тікала, тікав, сітка, лавка, віл, кіт, світ, сіла, Савка, літа, така...

МУЗИКАНТ - танк, музика, кант, кузина, муза, зима, таз, туз...

САДІВНИК - сад, сів, сік, садив, віник, Іван, нива, два, сани, він, вік...

СОЛОДКА - сода, сад, коло, коса, косо, колос, лак...

Уява. Поняття про уяву, її особливості.

«Уява важливіша за знання, тому що знання обмежені. Уява ж охоплює все на світі, стимулює прогрес, і є джерелом еволюції» – вважав відомий вчений А. Ейнштейн.

Відображаючи об'єктивну дійсність, людина не лише сприймає те, що на неї діє в певний момент, або згадує те, що на неї діяло раніше. Життя потребує від людини створення образів і таких об'єктів, яких вона ще ніколи не сприймала; уявлення подій, свідком яких вона не була, передбачення наслідків своїх вчинків, програмування своєї діяльності тощо.

Уява належить до вищих пізнавальних процесів і є необхідною стороною будь-якої діяльності. Уява породжується потребами, що виникають у житті людини і, насамперед, потребою змінити ті чи інші предмети навколишнього світу. Людина не може розпочинати роботу, не уявивши собі готовий результат своєї праці.

Уява виникла і розвинулася в процесі праці людини. З розвитком і ускладненням трудової діяльності удосконалювалась і уява. Сучасна людина багато що може пояснити, але все ж таки уява продовжує відігравати в її житті величезну роль, оскільки немає меж пізнанню і роботі думки. Якими б дивовижними не здавалися продукти людської уяви, підґрунтям для їх побудови завжди є попередній досвід людини, ті враження, що зберігаються в її свідомості. Чим більше знань, чим багатшим є досвід людини, тим

різноманітнішими є її враження, тим більше можливостей для комбінування образів.

Уява – це вільне, своєрідне, творче відображення дійсності. Її розвиток вимагає нагромадження відповідного досвіду і вироблення вміння подумки сполучати образи в нові поєднання і комбінації, вміння уявляти можливі зміни дійсності. Такі вміння утворюються поступово і потребують залучення особистості до різнобічної діяльності. У процесі розвитку особистості розвивається й уява. Чим більше людина бачила, чула, переживала, тим більше вона знає й уміє і тим продуктивнішою буде активність її уяви – основи будь-якої діяльності.

Риси уяви:

1). Уява властива лише людині і є необхідною умовою її трудової діяльності.

Уява завжди спрямована на практичну діяльність. Людина заздалегідь уявляє кінцевий результат своєї праці. Уява значною мірою залежить від спрямованості особистості: її інтересів, прагнень, потреб, переконань.

2). Уява тісно пов'язана з мисленням, пам'яттю, відчуттями та емоціями.

Відокремити процес уяви від процесів відчуття і пам'яті, а також мислення не так уже й легко. Уява, як і мислення, виникає в проблемній ситуації, тобто тоді, коли потрібно віднайти нове рішення. Однак саме характер проблемної ситуації визначає або діяльність мислення, або роботу уяви. Уява працює на тому етапі пізнання, коли невизначеність проблемної ситуації досить велика. Відсутність необхідної повноти знань дозволяє «перескочити» якісь етапи мислення й уявити кінцевий результат. Тому шляхи розв'язання не завжди правильні.

В уяві ми змінюємо згадуване або створюємо щось таке, чого не було в нашій пам'яті. Уява відрізняється від пам'яті новизною відтворених нею асоціацій щодо тих, які зберігаються в пам'яті.

3). Уява завжди є відступом від дійсності, проте, в будь-якому разі джерело уяви – об'єктивна дійсність. Зазнаючи впливу емоцій, почуттів, симпатій і антипатій, уява дає змогу глибше осмислити і пізнати дійсність, але інколи спотворює її. Так, під впливом почуття кохання до певної людини наша уява породжує бажаний образ, хоча цей образ може і не відповідати справжньому. Митці, люди з розвиненою уявою, зображуючи те чи інше явище, досить часто не бувають його очевидцями. Але хоч яким би не був новий образ, створений ними, він завжди спирається на об'єкти дійсності.

4). Уява – складова творчості, це почуття новизни, яке є неоціненною якістю людини.

5). Уява нерозривно пов'язана з усіма ланками психіки людини.

Для розвитку уяви пропонуємо декілька вправ:

Вправа «Пошук причини за двома наслідками»

Називають дві не пов'язаних одна з одною події, наприклад: «Кімната наповнилася димом» і «Студент не склав залік, бо не опрацював матеріал». Ці події потрібно розглядати як два наслідки якоїсь невідомої третьої події, яка одночасно є причиною їх обох. Цю причину і потрібно встановити. Так, у даному прикладі це можуть бути перегорілі запобіжники (загорілися електропровідники, згасло світло, і студент не вивчив матеріал).

Вправа «Перелік наслідків події»

Вибирається якась подія, наприклад: «Мисливець підняв рушницю і вистрілив у повітря». Потрібно описати якомога більше наслідків цієї події.

Вправа «Пошук проміжних подій»

Вибираються дві довільні, не пов'язані між собою події, наприклад: «Білка, сидячи на дереві, скинула шишку» та «Студенти не змогли поїхати на екскурсію в інше місто». Потрібно знайти зв'язок між ними, тобто прослідкувати ряд послідовних переходів від першої події до другої, а потім – навпаки. При цьому необхідно дотримуватися того, щоб кожна попередня подія була причиною наступної. Бажано запропонувати кілька варіантів відповіді. Перемагає той, хто запропонував найбільшу кількість ланцюжків переходу. Додаткові бали нараховують за оригінальність.

Увага – що це таке?

На людину одночасно впливає велика кількість подразників. Однак доходять до свідомості лише ті з них, які виявляються найбільш значимими для особистості. Вибірковий, спрямований характер психічної діяльності складає сутність уваги.

На відміну від пізнавальних процесів увага свого особливого змісту не має. Вона проявляється ніби всередині психічних процесів і невіддільна від них, характеризує динаміку їх перебігу. Не можна бути уважним взагалі. Увага завжди проявляється в певних конкретних психічних процесах: ми вдивляємося, вслухаємося, обмірковуємо щось, запам'ятовуємо. Увага може бути спрямована як на об'єкти зовнішнього світу, так і на власне внутрішнє життя.

«... Увага це саме ті двері, через які проходить все, що тільки входить в душу людини із зовнішнього світу» – писав видатний вчений-педагог К. Д. Ушинський.

Увага – це особлива форма психічної діяльності, яка виявляється в спрямованості та зосередженості свідомості на значимих для особистості предметах, явищах навколишньої дійсності або власних переживаннях. Вона забезпечує успішну й чітку роботу нашої свідомості і не лише створює найкращі умови для психічної діяльності, а й виконує охоронну службу, допомагаючи людині своєчасно реагувати на різноманітні зміни в оточуючому середовищі та власному організмі.

Увага – це аспект будь-якої психічної діяльності. Деякі дослідники відносять увагу до вибіркової активності особистості, яка є необхідною умовою успішного здобуття знань. Отже, ми з'ясували, що увага є не менш важливим психологічним процесом у житті людини. Вона, як і пам'ять, мислення, уява вимагає розвитку та серйозного ставлення. Розрізняють зорову, слухову, нюхову, дотикову та комплексну увагу. Існує ряд спеціальних вправ для розвитку уваги, які ми вам пропонуємо.

Вправи для розвитку зорової уваги

1. Дати студентам на одну-дві хвилини розглянути зображення на листівках. Забрати листівки й запропонувати по пам'яті розказати про побачене. Не задіяні безпосередньо студенти контролюють розповідь товаришів, тримаючи перед очима обговорювану листівку.

2. Запропонувати студенту розглянути сусіда, що сидить поруч (яке він має волосся, очі, брови, як вдягнений тощо). Після цього студент по пам'яті, вже не дивлячись на цю людину, описує її зовнішність. Решта студентів контролює на скільки близько до оригіналу відбувається опис.

3. Один із студентів виходить наперед і стає спиною до аудиторії. Після цього розповідає, що він пам'ятає про всіх присутніх на занятті: хто й де сидить, в якій позі, у що вдягнений тощо.

4. Те саме, що й у попередній вправі, але розповідь має бути про предмети, які знаходяться в аудиторії.

5. Група студентів (4-5 учасників) попарно стають обличчям один до одного. Перші виконують будь-які, бажано прості, рухи або вправи, другі – повторюють їх. За кілька хвилин «дзеркала» та «відображення» міняються ролями.

Жодну із зазначених вправ, крім п'ятої, педагог заздалегідь не пояснює, інакше завдання втрачає сенс.

Вправи для розвитку слухової уваги.

1. Прислухати й запам'ятати звуки, які лунали за час, відведений педагогом (на вулиці, за вікном, або у коридорі, в аудиторії). Розповісти про почуте.

2. Одному студенту уважно прослухати голоси товаришів по групі. Відтак, сівши спиною до аудиторії, називати ім'я того, хто задає запитання.
3. Те саме, але замість запитання – одне слово.
4. Те саме, але замість слова – одна голосна, відтак – одна приголосна.

Вихідні умови другої вправи. Студенти намагаються змінити власні голоси.

«Переговорний пункт»

1. Дві групи студентів (по 3-4 учасника в кожній групі) стоять біля протилежних стін аудиторії, спиною до партнера. За командою педагога впродовж часу, відведеного на вправу, починають одночасно розмовляти, кожний зі своїм «абонентом». По завершенні часу переказують отриману від партнера інформацію.

2. Група з п'яти учасників одночасно (кожний зі своєю фразою) звертаються до одного студента з відомою педагогу фразою або коротким (3-4 речення) текстом. Той, хто слухає, повинен почути кожну фразу (текст). Повторень може бути не більше кількості тих, хто говорить, тобто на кожного учасника одне повторення. Необхідно прагнути до найменшої кількості повторень.

3. Дві групи по 5-6 осіб одночасно вимовляють слово, яке містить два склади. Кожна група вимовляє свій склад. Студент, до якого звертаються, повинен визначити слово.

Вправи для розвитку дотикової уваги

Обмацати руками будь-який предмет і розповісти про його форму, деталі, фактуру тощо.

Навпомацки визначити вартість монети.

Відділити з власного волосся одну волосину, не підглядаючи.

«Прочитати» слова, наколоті шпилькою на цупкому папері.

Намацати під газетою голку, що лежить на столі.

За рукостисканням, із заплющеними очима (попередньо «вивчивши» руки партнерів), визначити, хто простягнув руку.

За доторком до волосся (на тих самих умовах, що й у попередній вправі) визначити товаришів.

На тих самих умовах визначити товаришів за тканиною одягу.

Вправи для розвитку нюхової уваги

Із заплющеними очима, за запахом, визначити губну помаду, попередньо ознайомившись із запахом кожної (3-4 помади) зокрема, заздалегідь домовившись, як вони називатимуться.

Те саме, але з предметами косметики з іншим запахом (парфуми, пудра, лак та ін.).

Заздалегідь спалити сірника за відсутності студента. Попрохати визначити запах в аудиторії.

Пригадати найприємніші пахощі.

Пригадати найнеприємніші пахощі.

Пригадати пахощі, які викликають конкретну реакцію, оживлюють у пам'яті точні пережиті відчуття.

Вправи для розвитку комплексної уваги

Студенти розповідають, що вони чули на попередньому занятті (тільки чули, без інших елементів уваги, наголошуючи увагу на всіх звукових проявах: висоті, тембрі, ритмі, способі видобування звука тощо).

Студенти розповідають, що вони бачили на попередньому занятті (тільки бачили, наголошуючи увагу на зоровій частині).

Студенти розповідають, що вони відчували на попередньому занятті (тільки відчували, без «чули» та «бачили»).

За команду педагога впродовж однієї хвилини студенти подумки перелічують усі предмети, наявні в аудиторії, назви яких починаються на певну літеру («к», «с», «д» та ін.).

Перший студент називає один предмет, наприклад, підлогу, другий – підлогу, стелю; третій – підлогу, стелю, стіну й так далі, додаючи по одному слову, повторюючи попередні слова партнерів. Дійшовши до останнього учасника, вправа продовжується вдруге. Тему пропонує педагог. Зміст слів («розповідь») має розвиватися.

Наступна вправа полягає в тому, що викладач обирає якийсь предмет, пропонує приблизний план, за яким можна вивчати цей предмет. Наприклад, такий: колір предмета, його форма, матеріал, з якого він виготовлений, процес його виготовлення, його складники, якість предмета (його переваги та недоліки) тощо. У такий спосіб можна поступово домогтися того, що увага тих, хто навчається, дістане необхідної активності. У результаті виконання всієї цієї групи вправ треба домогтися, щоб студенти могли утримувати свою увагу настільки довго, наскільки цього потребує завдання.

Перевірити рівень розвитку своїх психологічних процесів: пам'яті, мислення, уваги, уваги ви можете, скориставшись тестами та опитувальниками, які розміщено в Додатках.

2.2. Як скласти програму самовдосконалення та портфоліо

Безумовно, для того, щоб досягти успіхів у будь-якій справі, необхідно прикласти чимало зусиль. Кожна робота – це творчий процес, добре організована праця. Слід зазначити, що біографії видатних людей свідчать про те, що всі вони були великими трудівниками, а їхні досягнення є результатом наполегливості, величезного терпіння, посидючості та надзвичайної завзятості.

Інакше кажучи – чим вищий рівень організації праці, тим більших результатів можна досягти за короткий термін. Існує чимало методів щодо організації продуктивної роботи, котрі обираються з урахуванням індивідуальних особливостей того, хто нею займається. Однак, обираючи їх, необхідно дотримуватися найважливіших, це: творчий підхід, мислення, плановість, самоорганізація, критичність і самокритичність, робота над собою, діловитість, енергійність, практичність. Звісно, частина з цих принципів зумовлена зовнішнім середовищем, інші – стосуються особистих якостей людини.

На сьогодні поняття «самоосвіта» трактується вченими двояко:

- 1) постійне поповнення професійної та загальнокультурної інформації;
- 2) постійне оновлення індивідуального й соціального досвіду.

Самоосвіта є об'єктивною потребою, яка мотивується такими *чинниками*:

- щоденна робота з інформацією;
- творча атмосфера;
- конкуренція;
- зміни в суспільстві;
- громадська, суспільна думка.

Самоосвіта є процесом двоаспектним. По-перше, вона є продовженням логічного ланцюга фахової передвищої освіти. По-друге, самоосвіта є наслідком «незадоволення» рівнем власного інтелектуального розвитку.

Самоосвіту студента навчального закладу фахової педвищої освіти слід розглядати у сукупності таких «само»:

- самооцінка – вміння оцінювати свої можливості;
- самооблік – вміння брати до уваги наявність власних якостей;
- самовизначення – вміння визначити своє місце в житті, суспільстві, вміння усвідомлювати свої інтереси;

- самоорганізація – вміння знайти джерело пізнання й адекватності своїм можливостям, форми самоосвіти, планувати, організувати робоче місце та діяльність;

- самореалізація – реалізація особистістю своїх можливостей;

- самокритичність – вміння критично оцінювати переваги та недоліки власної роботи;

- саморозвиток – результат самоосвіти.

Тому, лише формуючи цю сукупність, кожна людина може передбачити свідому самоосвітню діяльність.

Після того, як ви оволодієте достовірною інформацією про свою особистість (самодіагностика пам'яті, мислення, уваги, спостережливості тощо), варто скласти програму самовдосконалення.

Можна познайомитися з планами самонавчання, самовиховання відомих діячів минувшини – Олександра Васильовича Суворова, Антона Семеновича Макаренка, Сергія Павловича Корольова та інших.

Наприклад, видатний український педагог Костянтин Дмитрович Ушинський у молодості мав такий план самовдосконалення:

1. Досконалий спокій, у всякому разі, зовнішній.

2. Щирість у словах і вчинках.

3. Осмисленість дій.

4. Рішучість.

5. Не говорити про себе без потреби жодного слова.

6. Не витратити несвідомо час; робити те, що потрібно, а не те, що трапиться.

7. Витратити (кошти) лише на необхідне чи приємне, а не на пристрасть.

8. Кожного вечора відверто давати звіт про свої вчинки.

9. Жодного разу не вихвалитися ні тим, що було, ні тим, що є, ні тим, що буде.

10. Нікому не показувати цього журналу.

Однак трапляються випадки, коли студенти переоцінюють власні сили та можливості. Це у складних життєвих ситуаціях може призвести до емоційного зриву, психічного перенавантаження, розчарування у власних можливостях, і, як результат – відмови від самовдосконалення. Тому, щоб запобігти цьому, доцільно запропонувати студентам правила, якими вони могли б керуватися в процесі самовдосконалення:

1. Чітко визнач, краще запиши, якими якостями ти хотів би оволодіти.

2. Уяви себе таким, яким хотів би бути.

3. Скрізь, в усіх ситуаціях намагайся діяти так, як чинила б людина, з якої ти береш приклад, або образ, який ти створив у своїй уяві.

4. Подумки став себе у складні ситуації і намагайся знайти вихід з них відповідно до характеру твого ідеального героя.

5. Доводь почату справу до кінця.

6. Все роби тільки добре і якісно.

7. Неодмінно добивайся успіху. Не вийшло – починай з самого початку. Не здавайся, не падай духом, не опускай рук. Роби наступну спробу.

8. Уникай легких шляхів у житті, долай труднощі – зовнішні та внутрішні.

9. Терпіння, терпіння, терпіння.

10. Постійно, регулярно тренуй потрібну якість.

11. Дотримуйся поступовості.

12. Якщо тобі важко дотримуватися слова, яке ти дав собі самому, дай обіцянку іншим людям – рідним, друзям, колективу.

13. Щоденно звітуй самому собі (або іншим) про результати роботи над собою: що зроблено, чого досягнуто, що не виконано, внеси поправки, постав нові завдання.

14. Читай літературу про самовиховання, біографії видатних людей.

Програма самовдосконалення може мати різні розділи чи складові: це залежить від того, які знання, особисті якості, уміння, риси характеру слід вдосконалити студенту. Найпростіша структура такої програми наведена у табл. 1.

Таблиця 1

Приблизна структура програми самовдосконалення студента навчального закладу фахової передвищої освіти

<i>№ п/п</i>	<i>Заплановані завдання</i>	<i>Заходи і термін виконання запланованих завдань</i>
1.	Навчитися раціонально розподіляти й використовувати свій час	Систематично складати план-розпорядок на кожний день (тиждень)
2.	Навчитися керувати своїми почуттями. Здійснювати самоконтроль	Навчитися відволікатися, переключати свою увагу (протягом місяця)
3.	Розвивати у собі винахідливість, оперативність	Регулярно виконувати завдання професійного спрямування експромтом, але з наступним критичним аналізом

4.	Розвивати в собі товариськість. Перемагати зайву сором'язливість у спілкуванні.	Вчитися не думати про себе під час спілкування. Використовувати кожен можливість проявити ініціативу в спілкуванні (протягом місяця)
5.	Розвивати інформаційні уміння: читати, конспектувати, виділяти головне	Систематично вивчати додаткову літературу зі своєї майбутньої спеціальності; занотовувати прочитане
6.	Розвивати у собі ораторські здібності, навчитися коротко, але змістовно виступати перед аудиторією	Постійно користуватися можливістю висловлювати свої судження на заняттях, зборах, студентських конференціях. Навчитися виступати за планом: 1) про що хочу сказати ; 2) що хочу сказати з конкретного питання; 3) що пропоную
7.	Розвивати у собі організаторські здібності	Систематично застосовувати щодо себе навички самонаказу, самоінструкції, самоконтролю
8.	Удосконалювати свої вміння працювати з комп'ютером, презентувати виступи засобами мультимедіа	Постійно використовувати комп'ютер, готуючись до занять. Під час роботи в мережі Internet навчитися не відволікатися на зайву інформацію, а зосереджуватися на необхідному.
9.	Розвивати творчість за своїми уподобаннями, нахилами та здібностями	Відвідувати гуртки, факультативні заняття; записатися до бібліотеки (протягом тижня, місяця тощо)
10.	Дотримуватися здорового способу життя	Систематично займатися спортом, записатися до спортивної секції за своїми уподобаннями

Для відслідковування особистих досягнень і критичного оцінювання результатів своєї діяльності пропонуємо студентам ведення портфоліо. Портфоліо (по-італійськи – «папка з документами») є формою аутентичного (дійсного, справжнього) оцінювання власних результатів у ході навчальної,

творчої, соціальної та інших видів діяльності. Портфоліо дає можливість студенту планувати та об'єктивно оцінювати результати власної діяльності. Для складання портфоліо можна скористатися наведеним зразком.

Орієнтовний зразок портфоліо студента

РОЗДІЛ I «Освітня діяльність»;

РОЗДІЛ II «Виховна діяльність» ;

РОЗДІЛ III «Офіційні документи»;

РОЗДІЛ IV «Особисте зростання. Відгуки та рекомендації».

РОЗДІЛ I «Освітня діяльність» включає освітній рейтинг студентів, що складається з двох блоків:

- 1) Навчальна діяльність.
- 2) Пізнавальна діяльність.

Блок «Навчальна діяльність» містить відомість успішності з навчальних предметів за рік.

Блок «Пізнавальна діяльність» містить оцінку досягнень студента на олімпіадах і конкурсах різного рівня (у навчальному закладі, області, місті, і т.д.), а також розроблених студентами проектів і творчих робіт.

РОЗДІЛ II «Виховна діяльність» включає результати громадської і творчої діяльності студента та складається з трьох блоків: 1) «Групове самоврядування». 2) «Самоврядування у навчальному закладі» 3) «Творча активність».

«Групове самоврядування»:

- робота студента в органах групового самоврядування в різні роки навчання;
- діяльність щодо організації групових справ;
- участь в різних заходах групи.

«Самоврядування у навчальному закладі»

- діяльність в активі коледжа (технікума);
- участь у зборах навчального закладу; районних зборах активу.

«Творча активність»:

- робота студента в творчих колективах і спортивних змаганнях на рівні навчального закладу; міському, обласному та всеукраїнському рівні.

РОЗДІЛ III «Офіційні документи» включає всі сертифіковані документи, що має студент, які підтверджують його індивідуальні досягнення в різних видах діяльності: дипломи, грамоти, сертифікати, посвідчення, подячні листи за перемоги та участь в конкурсах, змаганнях як у навчальному закладі, так і поза його стінами.

РОЗДІЛ IV «Особисте зростання. Відгуки та рекомендації» включає наступні документи: анкети, тести; відгуки керівників проектів, творчих груп про діяльність студента.

ПОРТФОЛІО

ПІБ студента _____

Дата народження _____

Назва навчального закладу, група _____

Успішність студента

Середній бал успішності за дисциплінами навчального плану _____
(поставляється куратором групи)

РОЗДІЛ I «Освітня діяльність»

1). Навчальна діяльність (відомість успішності з навчальних предметів за рік)

<i>№ n/n</i>	<i>Перелік навчальних предметів</i>	<i>Оцінки за I-й семестр</i>	<i>Оцінки за II-й семестр</i>	<i>Екзаменаційні оцінки</i>

2). Пізнавальна діяльність

Участь у предметних олімпіадах

<i>№ n/n</i>	<i>Назва олімпіади</i>	<i>Місце та час проведення</i>	<i>Примітки (грамоти, дипломи, листи)</i>	<i>Назва олімпіади</i>
1.				
2.				
3.				

Участь у конференціях

<i>№ n/n</i>	<i>Назва конференції</i>	<i>Місце і дата проведення</i>	<i>Тема виступу, наявність публікації (назва, вихідні дані), відзнаки</i>	<i>Назва конференції</i>
<i>1.</i>				
<i>2.</i>				
<i>3.</i>				

РОЗДІЛ II «Виховна діяльність»

Участь у роботі органів студентського самоврядування

<i>№ n/n</i>	<i>Орган студентського самоврядування (назва об'єднання)</i>	<i>Види діяльності (доручення)</i>	<i>Термін діяльності</i>	<i>Примітки (підтвердження визнання діяльності – грамоти, листи, дипломи)</i>
<i>1.</i>				
<i>2.</i>				
<i>3.</i>				

Творча активність: спортивні досягнення студента, робота у творчих колективах

<i>№ n/n</i>	<i>Вид спорту або назва творчого колективу</i>	<i>Дата змагань, (виступів)</i>	<i>Примітки (відмітка про наявність сертифіката, грамоти, диплома)</i>
<i>1.</i>			
<i>2.</i>			
<i>3.</i>			

РОЗДІЛ III «Офіційні документи»

Участь у конкурсах, змаганнях

<i>№ n/n</i>	<i>Назва конкурсу, змагання</i>	<i>Місце і дата проведення</i>	<i>Відмітка про наявність сертифіката, грамоти і т.д.</i>
------------------	---------------------------------	------------------------------------	---

1.			
2.			
3.			

РОЗДІЛ IV «Особисте зростання. Відгуки та рекомендації»

<i>№ п/п</i>	<i>Назва проекту, творчої групи</i>	<i>Дата проведення заходу</i>	<i>Відгуки керівників (проектів, творчих груп) про діяльність студента</i>
1.			
2.			
3.			

Виробниче навчання

<i>№ п/п</i>	<i>Назва практики</i>	<i>Місце та термін проходження практики</i>	<i>Вказати вид діяльності студента (посаду, розряд) під час проходження практики</i>
1.			
2.			
3.			

Студент _____ / _____
(підпис) П.І.Б.

Дата заповнення: _____

Куратор групи _____ / _____

Староста групи _____ / _____

Майстер виробничого навчання _____ / _____

Порядок заповнення «портфоліо»

1. «Портфоліо» оформлюється за бажанням студента.
2. «Портфоліо» заповнюється студентом у друкованому та електронному варіантах з додаванням сертифікатів, дипломів, грамот, листів і передається старості. Староста групи передає «портфоліо» у друкованому та електронному варіантах куратору групи та майстру виробничого навчання.

3. Куратор та майстер виробничого навчання перевіряють та оцінюють ведення «портфоліо», надають консультації студенту.

Слід зазначити, що портфоліо є не лише сучасною ефективною формою оцінювання діяльності та особистого зростання студентів, але й допомагає вирішувати важливу самоосвітнє завдання: формувати вміння вчитися, ставити перед собою цілі, планувати й організовувати власну діяльність.

2.3. Абетка самовдосконалення

«...Втримаєш у руках сьогоднішній день – менше будеш залежати від завтрашнього. Ні, – то, поки будеш відкладати, і життя промайне» – так писав римський філософ Сенека на початку нашої ери.

За неповні дві тисячі років, що пройшли з того часу, ми впевнилися, що час – це гроші, але на відміну від грошових знаків, його не можна позичити чи повернути. Знаємо і про його властивості, іноді досить дивні. Якщо будь-який школяр вам доведе, що 45 хвилин іноді тягнуться цілу вічність, то люди похилого віку стверджують, ніби не помічають, як пролітають цілі роки, і пояснити це сучасна наука не в змозі.

Щоб не зловживати довірливістю щасливців, котрі не знають, куди дівати час, ми чесно попереджаємо: дотримуючись наших порад, ви лише зробите більш складною свою боротьбу із залишком часу.

Той самий Сенека стверджує, що більша частина нашого життя витрачається на помилки та нерозумні вчинки; значна частина протікає у бездіяльності і, майже все життя – у тому, що ми робимо не те, що потрібно.

Безглузда метушня – найгірше, що може бути для ділової людини. Ніколи не плутайте її із швидкістю реакції. Перед тим, як прийняти рішення, постарайтеся тверезо оцінити ситуацію і лише потім дійте. Спокійно й швидко. Позбавивши себе необхідності виправляти помилки, ви збережете багато часу.

Як ви ставитеся до своєї справи?

Давно відомо, що жодну роботу не можна виконати швидко і якісно, якщо відчувати до неї відразу. Ви могли б виконати її у 2-3 рази швидше, якщо б були більш терпимі. Тому, чи не краще зосередитися не на своїх почуттях, а на роботі? Тільки ваша наполегливість допоможе скоротити неприємну процедуру до мінімуму. А втім, чому неприємну? Вам цілком під силу ставитися, принаймні, спокійно до необхідних, але не дуже творчих обов'язків. Адже іншого виходу немає, чи не так?

З чого почати?

1. Визначте мету. Якщо ви не знаєте, куди йдете, то ніколи не дізнаєтеся, дійшли чи ні. Тому, перш за все, чітко поставте завдання. Але не розмінюйтеся на дрібниці, обирайте об'ємні цілі.

2. Складіть план. Не намагайтеся втиснути туди все незроблене з початку року. Краще намітьте дві-три справи з тих, що давно відкладали, і виконайте їх. Нехай денна програма буде невеликою за обсягом, зате не залишить місця для потурань та відмовок.

Випишіть на листку найважливіші справи на тиждень, місяць, рік, і тримайте їх перед очима.

3. Визначте терміни. Це перевірений спосіб переходу від розмов до справи. Тільки не намагайтеся встановити рекорд швидкості. Набагато важливіше довести справу до кінця. Беручись декілька разів за одне й те саме, ви ризикуєте наблизити свій КПД (коефіцієнт корисної дії) до равликового. Тому не беріться за серйозну роботу перш, ніж закінчите попередню.

Секрет дотримання термінів широко відомий: не відкладай на завтра те... – а далі ви знаєте. «Завтра» – це відмовка ледарів. Вашим девізом має стати «сьогодні».

Сьогодні ж сплануйте і найближчий день, врахувавши при цьому, що кожна робота вимагає більше часу, ніж здається на перший погляд.

4. Придумайте стимул. Він допоможе зробити те, що робити не хочеться. Можна зробити так: випишіть усі плюси й мінуси, які пов'язані з вашим рішенням виконати роботу якнайкраще. І, якщо плюсів буде більше, ви отримаєте задоволення.

5. Скажіть собі «ні». Вчіться вибирати головне, не марнуйте свій час на другорядне, навіть, якщо при цьому ви собі відмовляєте у чомусь більш приємному.

6. А тепер скажіть собі: «Пора». Обміркувавши як слід ситуацію, не тягніть час.

Для багатьох підготовка до серйозної роботи – гарний привід переробити всю «несерйозну». Під вечір ви розумієте, що слід вже б почати, але заважають втомленість та втрачений час. Однак, де-кому цей ритуал допомагає налаштуватися на заняття. У такому випадку намагайтеся його скоротити. Включайтеся у роботу поступово, починаючи з найлегшого. Але коли ви у хорошій формі, то беріться за основне. Рутинну роботу зробите, даючи відпочити голові.

Намагайтеся взятися за справу раніше наміченого, хоча б на чверть години. По-перше, це значно краще, ніж починати пізніше, а по-друге, таким чином ви відмінно налаштуєте себе на роботу.

7. Почніть з головного. Що для вас головне – більш термінове чи більш важливе, – вирішуйте самостійно. Разом з тим і встановите черговість справ.

8. Використовуйте час повністю. Не думайте, що вчитися можна лише у бібліотечній тиші. Прихильники цієї точки зору насправді лише намагаються якомога відтягнути неприємну хвилину, коли треба братися за підручник. Заведіть щоденник витрачання часу. Враховувати час – значить довше жити, вважав А. К. Гастєв. І не лише він: А. А. Любищєв, наприклад, вів похвилинний облік витрати часу. Він враховував весь час вцілому – «брутто» (витрачений) та «нетто» (корисний), виключивши перерви з точністю до п'яти хвилин. Використав той «залишок часу», на який ми такі щедрі. Загалом за рахунок цього часу вивчив англійську мову. Хто без успіху вчив мову у школі та у вузі, зможе оцінити значення такого «залишку».

Не впадайте у відчай, якщо власні підрахунки вас шокують, переконавши у тому, що з багатьох годин дня, який пройшов, по-справжньому з користю – виявилися година-півтори. Шлях у кожного може бути власний. Д. І. Менделєєв, крім хімії, збагатив біля двох десятків галузей знань, у тому числі: фізику, сільське господарство, економіку, демографію. Більше, ніж 38 тисяч витворів мистецтва залишив після себе Пабло Пікассо. А юна англійка Рут Лоренс у 14 років примудрилася закінчити Оксфордський університет.

Умови успіху.

Послідовність і система – чи не найважливіші з умов. За писемний стіл треба сідати за звичкою, не чекаючи натхнення. Ця гостя, за ствердженням П.І. Чайковського, не любить відвідувати ледарів. Цю ж думку на Сході висловлюють інакше: повільно йди у гору, і ти досягнеш вершини.

Іншими словами – не гарячкуйте. По три іноземних слова на день – не багато? Через рік ви будете знати тисячу. Непогано, особливо якщо врахувати, що, наприклад, у німецькій мові три чверті літератури складено всього з ... 320 слів.

Ну, а якщо вгору йти не хочеться? Буває, що заважають не лінощі, а біоритми. Тому, ще однією умовою успіху – є ритм.

Ритм. Для розумової діяльності він буває різним – добовим, багатоденним, сезонним... Прихильники ранкових годин – «жайворонки» – прокидаються рано і найбільш активні у першій половині дня. Їх серед нас відсотків 15-20. Є ще «сови» – у яких найвищий час роботоздатності припадає на вечір. Кожна третя людина – «сова». Зате приблизно половина людства взагалі не помічає цього і діє за обставинами чи за звичкою. Є навіть такі, хто почергово, в залежності від сезону, поводить себе то як «жайворонок», то – як «сова».

За допомогою цього тесту ви можете вияснити, хто ви – «сова» чи «жайворонок»:

1. Чи важко вам прокидатися рано вранці?

- а) так, майже завжди **3**
- б) інколи **2**
- в) рідко **1**
- г) дуже рідко **0**

2. Якому часу ви віддаєте перевагу, щоб лягати спати?

- а) після 1 години ночі **3**
- б) з 23³⁰ до 1 години ночі **2**
- в) після 22 годин **1**
- г) до 22 **0**

3. Ви щойно прокинулися. Який сніданок вам більше подобається?

- а) ситний **3**
- б) не дуже ситний **2**
- в) варене яйце чи бутерброд **1**
- г) достатньо чаю чи кави **0**

4. Пригадайте ваші нещодавні конфлікти. Коли вони зазвичай відбуваються?

- а) у першій половині дня **1**
- б) у другій половині дня **0**

5. Від чого вам легше відмовитися?

- а) від ранкового чаю чи кави **2**
- б) від вечірнього чаю **0**

6. Чи легко вам змінити свої звички, пов'язані з їжею?

- а) дуже легко **0**
- б) досить легко **1**
- в) важко **2**
- г) не змінюю **3**

7. Вранці вас чекають важливі справи. На скільки раніше, ніж зазвичай, ви ляжете спати?

- а) більше, ніж на 2 години **3**
- б) на 1-2 години **2**

- в) менше, ніж на 1 годину **1**
г) як завжди **0**

8. На скільки точний ваш внутрішній годинник? Замітьте на годиннику час, і коли, на вашу думку, мине хвилина, знову погляньте на годинник.

- а) ви поспішили **0**
б) запізнились **2**

Тепер підведемо підсумки. Якщо в сумі ви набрали від **0** до **7** балів – Ви «жайворонок»; від **8** до **13** – аритмік; від **14** до **20** – «сова».

Порядок. Є немало людей, котрі впевнені, що на столі у них зовсім не хаос, а порядок, відомий тільки їм. Таке нагромадження всякої всячини, на їх думку, навіть стимулює роботу. Якщо це не спроба виправдати власну безладність, то сперечатися не будемо. Але, якщо ви не Цезар, то займатися одночасно декількома справами не варто, а тому немає потреби тримати на столі непотрібне. Щоб потім не відволікатися на довготривалі паперові розкопки, краще навести порядок заздалегідь. Закінчивши справу, візьміть собі за правило прибрати непотрібне, а ще краще – зовсім очистити стіл.

Зосередьтесь. Не слід хапатися за декілька справ одразу, – це вірний спосіб постійно поспішати і нічого не встигати.

Намагаючись зосередитися, корисно враховувати й деякі психологічні деталі, наприклад, – дія кольору на психіку. Намагайтеся обладнати своє робоче місце так, щоб домінуючим кольором був зелений, бо він заспокійливо впливає на нервову систему.

Не дуже добре, коли на робочому місці різкі контрасти світлих і темних плям. Краще, коли освітлення м'яке, без різких тіней.

Будьте зібраними. Щоб не поспішати вранці, приготуйте все, що потрібно, з вечора. Не дозволяйте дрібницям зіпсувати вам день. Привчіть себе до автоматичних дій перед виходом із дому: перевірити, чи взяли ви все необхідне, і, чи в порядку те, що залишається вдома.

Слухайте. Це потрібно для того, щоб одразу ж чітко вияснити для себе: що, де, коли, як і чому. Запізнілі уточнення займуть набагато більше часу. Тому задавайте питання одразу ж. При цьому виділяйте головне – те, що впливає на ваші дії. Інакше, прийшовши на зустріч, ви зможете лише почути відомий жарт: домовлялися на 6, а зараз уже вівторок...

Заведіть записник. Він почасти допоможе заповнити відсутність феноменальної пам'яті. Власне «довідкове бюро» негайно видасть потрібну інформацію, нагадає про термінову справу.

Не забувайте про перерви. Відмовившись від них, ви заспокоїте власну совість, але погіршите результат, тому що працювати до знесилення, а потім довго приходити до тями – далеко не найкращий режим. Тому вибирайте.

Фізіологи рекомендують влаштувати перерви в один і той самий час, але частіше доводиться це робити, коли ці перерви вимушені: немає потрібної інформації, заважають працювати тощо.

Давно помічено, що людина по-справжньому відпочиває від однієї роботи, коли береться за іншу. І навпаки, недонавантаженість мозку, робота напівсили дають себе знати, – невідомо від чого з'являється втома.

Відпочинок – це не неробство і, навіть, не приємне проведення часу. Якщо із втомленою головою ви вмоститесь перед телевізором чи планшетом з упевненістю, що своєю працею заслужили право дивитися його цілий вечір, то відпочинку ви не отримаєте.

Проводячи цілі дні, сидячи з підручниками та комп'ютером, варто пам'ятати, що людський організм на такий спосіб життя не розрахований. Щоб здоров'я дозволило вам скористатися тими знаннями, які ви так важко здобуваєте – намагайтеся викроїти годину-другу на спорт, чи хоча б на серйозне фізичне навантаження.

Контролюйте себе. Закінчивши роботу, ще раз питаємо себе, куди подівся час? Оцінивши заднім числом свої звершення, нерідко виявляємо, що багато часу пішло на метушню, а першочергове залишилося незробленим.

Такий самоконтроль кінець кінцем допомагає сформулювати наступний принцип: не відкладати протягом дня важливі справи і без жалю відкидати все, що не є важливим.

2.4. Організація робочого місця

Слід зауважити, що однією з головних умов підвищення самоосвітньої діяльності – правильно організоване робоче місце. Це передбачає оснащення його всім необхідним відповідно до характеру роботи. Так, недостатнє освітлення, шум у приміщенні, висота стільця, колір монітора комп'ютера можуть стати причиною зниження працездатності. Однією з основних умов ефективної праці – є порядок на робочому місці, шафах, картотеках тощо. Дотримання звичайного порядку полегшить працю, зробить більшість операцій автоматичними, зекономить час.

Комп'ютер слід розмістити так, щоб з ним було легко та зручно працювати. У процесі роботи поза має бути такою, щоб не втомлюватись, і щоб усе необхідне було під рукою. Монітор повинен знаходитися на рівні очей, відстань між монітором і обличчям має бути не меншою 40 см. Можна обладнати свій монітор додатковим пристосуванням – тримачем для документів

Curtis Clip, за допомогою якого можна закріпити листок з потрібною інформацією на одному рівні з монітором. Клавіатуру краще розташувати на відстані 10 см від краю стола, що дасть можливість зап'ястями спиратися на стіл. Можна використати спеціальні опори для зап'ясть (*Wrist rests*). Щоб запобігти відблискам світла від монітора, необхідно зменшити освітлення в приміщенні, обладнати лампи та вікна розсіювачами світла.

Стілець має бути зі спинкою, і, бажано, з підліктям. Крім того, рекомендується регулярно робити перерви в роботі. Також необхідно відрегулювати висоту стільця, або поставити під стіл підставку для ніг, яка регулюється щодо висоти та нахилу (якщо коліна згинаються під кутом менше 90 градусів, то порушується кровообіг).

Важливо відмітити, що не менший вплив на емоційний стан людини мають кольори. Вміле їх використання – прекрасний засіб підвищення працездатності. Відомо, що темні присипляють, а яскраві – надзвичайно збуджують. За дослідженнями психологів зелений колір знижує сприйнятливність до звукового стресу, тому він, у сукупності із блідо-помаранчевим, є найкращим для приміщень, у яких проходять заняття.

Слід додати, що важливою умовою комфортної роботи, за даними вчених, є відчуття свого «власного» простору, тобто наявність свого «кутка». Недоцільно захарашувати робочий стіл сувенірами, іграшками, фотографіями та ін. Цікавим є те, що на працездатність також впливають запахи. Так, запах лимона її знижує, а – троянди, навпаки, підвищує. Запах улюблених парфумів та хвойний екстракт добре тонізують і підвищують позитивні емоції. Однак захоплюватися сеансами ароматерапії не варто, вони можуть викликати головний біль.

2.5. Як працювати з літературними джерелами

Студент сучасного закладу фахової передвищої освіти повинен бути готовим продовжити навчально-пізнавальну діяльність за його межами, користуватися прийомами самостійного оволодіння знаннями, уміннями і навичками, вміти добувати необхідну інформацію з різноманітних джерел. Важливу роль в цьому відіграє метод роботи з книгою як компонент самостійної навчальної роботи. Важливо підкреслити, що навчальна література виконує не лише інформаційну функцію, а й розвиваючу, мотиваційно-стимулюючу, виховну та контрольну-коректуючу.

З перших днів навчання студент повинен поступово оволодівати способами роботи з інформацією. У зв'язку з тим, що сьогодні майбутньому фахівцю недостатньо бути знайомим лише з матеріалом підручника чи посібника – потік наукової інформації неупинно зростає – доцільно ознайомити

майбутніх молодших спеціалістів із джерелами, в яких постійно висвітлюються результати наукових досліджень у тій чи іншій галузі знань.

Слід пам'ятати, що матеріал можна вважати засвоєним не тоді, коли студент по-шкільному здатний переказати його, а лише при умові, коли він глибоко усвідомлює основне і другорядне в прочитаному, виокремлює суттєве, відчуває суперечливість фактів, «бачить наскрізь» тему. Для цього треба, щоб він умів читати, розуміючи під цим опанування різними способами засвоєння матеріалу. Звісно, що в різних випадках доцільні різні методи роботи.

Тут слід сказати про виховання уміння самостійної раціональної праці над підручником, додатковою літературою чи статтею.

Навчаємося читати

Намагання засвоїти потік інформації, який весь час прискорюється, нагадує спробу піднятися по ескалатору, котрий іде вниз. І не дивно: у галузях науки, які стрімко розвиваються, людина може сприйняти за рік приблизно десятку частину знань, добутих вченими за цей самий час. Інформаційна криза посилюється ще й роз'єднанням наук, втратою багатьма дослідниками здібності широко бачити світ.

Долати цю кризу намагаються різними шляхами. Один з них, котрий зводиться до спрощення знань, достатньо добре розроблений. Інший – удосконалення здібностей – тільки намічається. До таких здібностей, які допоможуть упоратися з інформаційними труднощами, належить уміння читати.

Швидкісне читання. Багато видатних людей – Наполеон, Бальзак, Рузвельт – володіли цією здібністю. Джон Кеннеді, наприклад, читав дуже швидко – приблизно 1200 слів на хвилину. Середня швидкість читання звичайної людини – 180-200 слів за хвилину. Тому, якщо пощастить навчитися читати хоча б утричі швидше, то користь буде відчутною. Адже, навчившись швидше читати, ми тим самим удосконалюємо свій інтелект, прискорюючи процеси мислення. Тому ми коротко познайомимо читачів з основними принципами швидкого читання:

1. Використовувати тільки зір, не повторюючи про себе текст.
2. Сприймати слово не по буквах, а як окремий знак.
3. Сприймати одночасно декілька слів або фраз.
4. Рухатися поглядом не по рядках, а по середині сторінки зверху вниз, використовуючи периферичний зір.
5. Не повертатися до вже прочитаного під час читання.

Існують спеціальні прилади, які допомагають звикнути швидко сприймати текст. Це може бути закритий екран, який відкривається на певний

проміжок часу. Він примушує кінець кінцем усвідомити інформацію у 2-4 рази швидше, ніж звичайно.

Є прилади, у яких на екрані рухається стрічка з текстом, причому її швидкість можна змінювати, поступово підвищуючи у 6-8 разів.

Однак у швидкісного читання є й свої мінуси: наприклад, знижується критичне ставлення до матеріалу, відсутні асоціації. Крім того, таке читання сприяє догматичному мисленню. Тому поряд із швидким читанням корисно оволодівати вмінням читати повільно.

Повільне читання. Ця методика допомагає творчо сприймати інформацію, одночасно пропонуючи нові ідеї.

1. Пізнати. На цьому етапі потрібно визначити практичну цінність нового матеріалу, виявити його зв'язки, як внутрішні, так і з вже відомим, і потім перетворити у частину власних знань. У конспекті можна виділити найбільш важливе за допомогою різнокольорових маркерів.

2. Ущільнити. Тепер треба викласти матеріал своїми словами таким чином, щоб не спотворивши зміст, ущільнити інформацію до мінімального об'єму.

3. Творчо осмислити. Для цього можна, наприклад: перепланувати матеріал, а саме:

- встановити у тексті нові зв'язки;
- зробити нові висновки, спираючись на висловлені автором ідеї;
- пояснити наведені факти з іншої точки зору, виробити власну позицію і т.д.

При цьому не можна втрачати головне: кінець кінцем мають з'явитися нові ідеї та аргументи, оригінальні проекти. Прикладом творчого читання може слугувати метод Декарта. Прочитавши декілька сторінок і уяснивши позицію автора, він відкладав книгу і самостійно добирався до висновку. Після цього йому залишалося лише порівняти власні висновки з авторськими.

У сполученні методик швидкісного та повільного читання приховані великі можливості, які дозволяють не тільки добре орієнтуватися у світі інформації, але й вирішувати різноманітні творчі завдання. Тому спробуйте читати з різною швидкістю.

Раціональне читання характеризується такими рисами:

1. Це – читання з правильним розумінням читаного. З цього погляду ідеалом читання є повна відповідність між думками автора і читача.

2. Раціональне читання є високопродуктивне. Читач має з найменшою затратою часу та енергії не лише зрозуміти текст, а й засвоїти його. Щоб досягти такого ідеалу, треба починати із вдумливого та повільного читання,

аналізуючи кожну думку, що трапляється в книзі. Читати й не продумувати – те саме, що їсти й не перетравлювати.

3. Раціональне читання, між іншим, полягає в умінні фіксувати зміст прочитаного так, щоб ним можна було скористатися в різних формах подальшої роботи, науково-теоретичної чи практичної.

Означені риси раціонального читання, які Г. Г. Ващенко обґрунтував ще в 20-х роках минулого століття, фактично є актуальними вимогами до роботи з літературою для тих, хто навчається і сьогодні.

Тут доцільно згадати про способи читання, яких існує дуже багато. На шляху від швидкого проглядування до глибокого засвоєння існує низка перехідних форм, які мають свої особливості. Провідною ж умовою ефективної роботи з літературою є супровід прочитаного письмовими записами. Треба запам'ятати: «Незаписана думка – втрачена думка!».

Проте записи роблять не завжди. Інколи є потреба переглянути значну кількість літературних джерел, щоб відібрати найбільш потрібні. В такому разі студент має володіти навичками швидкого та інтенсивного читання.

Під терміном «швидке читання» розуміють швидке сприйняття інформації тексту з оптимальним, найкращим коефіцієнтом усвідомлення і засвоєння. Виокремлюють три обов'язкові якості швидкого читання – швидкість, розуміння, запам'ятовування. Якщо до цих якостей додається й уміння людини маневрувати й оперативно змінювати підходи до тексту з урахуванням його стилю, мови, жанру, то таке читання ще називають «інтенсивним».

Психологи вважають, що можна швидко опанувати технікою такого читання, якщо ретельно займатися вправлінням. Найперше рекомендується навчитися сприймати інформацію напряду – безпосередньо від очей. Справа в тому, що з дитинства в нас є звичка промовляти текст «про себе». Так ми пов'язуємо свою увагу, насамперед, з читанням слів, а не думок, що є перешкодою активного мислення й високої ефективності читання.

Інший прийом, який сприяє швидкості візуального читання – розширення поля зору при читанні. Треба вправлятися в тому, щоб поступово збільшувати ділянку графічної інформації, що сприймається очима за одну фіксацію. Додамо, що підвищення розуміння і засвоєння прочитаного потребує активізації психічної діяльності читача, мобілізації його уваги, пам'яті, мислення, спостережливості.

Інші види читання

В залежності від мети фінські дослідники Й. Ніссінен та Е. Ваутилайнен дають таку класифікацію видів читання:

Пошукове. Шукаючи у тексті потрібне місце, ми ковзаємо поглядом по середині рядків. Широке поле зору дозволяє вчасно помітити потрібну інформацію. Все останнє майже не осмислюється і не запам'ятовується.

Вибіркове. Воно корисне для загального знайомства з текстом, щоб визначити, чи варто взагалі його читати. Деякі загальноприйняті стандарти полегшують цю процедуру (мова, звісно, не йде про художню літературу). Наприклад, з початкових фраз, зазвичай, можна визначити, про що піде мова; останні абзаци резюмують сказане, заголовки та підзаголовки передають головні думки тексту, і перехід до нового абзацу означає перехід до нового питання.

Швидке. Саме тут найбільше знадобиться навичка швидкочитання. Засвоїти головне, не зупиняючись на другорядному, за таким принципом багато хто читає газети, журнали, розважальну літературу. Сказане, звісно, не стосується літератури, розрахованої не стільки на нову інформацію, скільки на нові емоції. Читати швидко ви її зможете, а от швидше переживати при цьому – навряд чи.

Поглиблене. Це самий серйозний вид читання, його завдання – зрозуміти та запам'ятати прочитане. Непідготовлений читач не бачить різниці між швидким та поглибленим читанням, втрачаючи час на другорядне. Навички швидкісного читання пришвидчують роботу й тут, зменшуючи помилки, повернення.

Перед поглибленим читанням постарайтеся зосередитися і швидко прогляньте текст. Знайдіть ключові думки та слова, підкресліть найголовніше. Зверніть увагу на ілюстрації (якщо вони є).

Приблизно через кожну чверть години поглибленого читання знову пробіжіть очима прочитане, відмічаючи найголовніше. Ставтеся до тексту критично. Після цього коротко запишіть головні висновки.

Тренуватися намагайтеся на корисних матеріалах. Коли оберете текст для читання, не забудьте спитати себе: навіщо мені його читати? Що я в ньому хочу знайти?

Щотижня оцінюйте свої успіхи, перевіряючи, скільки слів на хвилину ви можете подолати.

Дуже важливо в процесі опрацювання літератури правильно фіксувати прочитане. Основні форми письмових записів – план, конспект, виписки, тези та ін. Найпоширеніший підхід оформлення письмових записів такий: 1) запис плану прочитаного тексту; 2) конспектування; 3) виконання виписок. Розглянемо це детальніше.

План – це реферативне викладення розміщених у логічному порядку питань, за якими систематизується зібраний фактичний матеріал. Він може

складатися в процесі читання чи після того, як все джерело прочитане. Найчастіше пункти плану формулюють у вигляді: 1) ключових слів, словосполучень; 2) тверджень; 3) запитань. Складаючи план, студент прочитує й продумує весь текст в цілому, усвідомлює структуру змісту, виділяє основне, бо без таких операцій він не зможе ні визначити назви кожного пункту, ні розташувати їх у певній логічній послідовності. Після складання плану переходять до наступної форми фіксації змісту джерела – конспектування.

Конспект – це короткий виклад основних думок, ідей, підходів автора. В ньому, відповідно до тексту книги чи статті, скорочено викладається матеріал при збереженні в ньому найбільш суттєвого. Конспект має відповідати планові, мати ієрархічний поділ на пункти та підпункти.

Головні думки, провідні ідеї та положення слід виділяти в тексті різними типами ліній чи кольорів. Власні коментарі, доповнення чи пояснення виконують або на полях, або на зворотньому боці аркуша. Звичайно конспект «наповнюється» тезами, виписками, таблицями, графічним та цифровим матеріалом.

Якщо конспект пишеться «з накопиченням» фактів, які досліджуються в різних джерелах, то таку операцію називають конденсуванням. Це фактично зведення декількох конспектів в один, хоча практично все виконується паралельно і системно. У процесі цієї роботи розвиваються вміння оцінювати підходи різних авторів до розв'язування проблем, знаходяться суперечливі думки, формується самостійність мислення студента. Вчені називають конденсування плідною підготовкою до зародження власних поглядів на розв'язування питань, що досліджуються.

Коротко записаний зміст окремих фрагментів прочитаного називають **виписками**. Мета виписок – підготувати в тій чи іншій формі найбільш необхідні та важливі відомості з підручників чи статей. Форми виписок бувають різні.

Цитати відбивають повний запис тієї чи іншої частини тексту. Звичайно, в кінці цитати необхідно вказати всі вихідні дані джерела інформації, обов'язково зазначивши номер сторінки. Іншою формою запису є **тези** – стислий виклад основних думок прочитаного джерела. Цей вид записів, що супроводжує читання, дає змогу узагальнити прочитаний матеріал, викласти його суть коротко і повно. Тези, на відміну від конспекта, дають можливість викласти матеріал у будь-якому порядку, незалежно від його викладу в тексті.

Для стислого викладу головного змісту прочитаного в цілому застосовують **анотацію**. В ній відмічається, до якої тематики належить матеріал, перелічуються досліджувані питання, проблеми, але зміст їх не розкривається. Якщо в анотації зазначається наукова цінність та практична

значущість результатів роботи, то *висновки (резюме)* – відрізняються короткими записами, де дається оцінка всій праці. Накопичені на окремих картках анотації та резюме дають можливість читачу швидко знайти потрібне питання, якщо воно ним досліджувалося у тих чи інших працях.

2.6. Застосування комп'ютера у самоосвітній діяльності

Персональний комп'ютер – це той технічний засіб, без якого сьогодні неможливо уявити сучасного студента. Крім того, що комп'ютер оснащений текстовими редакторами, які дозволяють створювати та редагувати документи, він виступає в ролі «розумної» друкарської машинки. За його допомогою можна не лише набрати текст, а й внести необхідні зміни, перенести фрагмент інформації з одного місця в інше, об'єднувати фрагменти, використовувати різні шрифти для виділення окремих ділянок тексту тощо.

На сучасному етапі ніхто вже не уявляє собі самостійну роботу без використання міжнародної інформаційної мережі – Інтернет. Необхідність використання Інтернету виникає не лише при підготовці до практичних, лабораторних та семінарських занять, а й при написанні різноманітних дослідницьких і творчих робіт. Велика кількість сучасних монографій, періодичних журналів видана лише в електронному вигляді і з ними можна ознайомитися лише в Інтернеті.

Сучасні комп'ютерні програми можуть широко використовуватися для ознайомлення студентів з новим навчальним матеріалом, на етапі тренування та закріплення знань, навичок і вмій. За їх допомогою студенти, що, наприклад, вивчають мову, мають можливість виконувати такі види навчальної діяльності:

- тренуватися у правописі;
- вивчати лексичний матеріал;
- удосконалювати розуміння аудіотексту;
- розвивати техніку читання;
- вивчати граматику;
- навчатися писемного мовлення;
- тренувати вимову.

Комп'ютер дозволяє моделювати умови комунікативної діяльності, реалізовувати їх у різноманітних тренувальних вправах ситуативного характеру.

Для ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій в самоосвітній діяльності від студентів вимагається володіння комп'ютерною грамотністю, яка передбачає:

- вміння писати та редагувати інформацію (текстову, графічну);
- користуватися комп'ютерною телекомунікаційною технологією;
- користуватися базами даних;

- роздруковувати інформацію на принтері;
- вміння скласти та надіслати лист через мережу Інтернет;
- вміння «зкачати» інформацію з мережі на певний носій інформації (диск, флеш-пам'ять тощо);
- працювати в системах DOC і WINDOWS, користуючись редакторами WORD різної модифікації;
- входити в електронні конференції, розміщувати там власну інформацію і читати, «перекачувати» наявну в різних конференціях інформацію.

Під час навчання студенти виконують багато самостійних робіт, зокрема творчого характеру, що вимагає застосування різноманітних комп'ютерних технологій. Наведемо приблизний алгоритм роботи щодо написання подібних робіт із застосуванням комп'ютера:

1. Пошук та відбір інформації з літературних джерел, комп'ютерних баз даних.

2. Набір матеріалів на комп'ютері. Для цього необхідно, щоб на комп'ютері були встановлені текстовий і графічний редактори для набирання тексту та виконання графіків, схем, рисунків тощо. Якщо матеріал неоднорідний, вміщує різноманітні рисунки, схеми, графіки, креслення, то у цьому випадку найкраще вибрати інтегрований пакет, який дозволяє поєднувати файли різного формату (Word, PageMaker тощо).

3. Третій етап – коректування помилок, неточностей, огріхів.

4. Четвертий етап – внесення в текст прикінцевих уточнень, доповнень. Відкорегований і виправлений текст бажано перевірити засобами спеціальних комп'ютерних програм на орфографію та стилістику і лише після цього роздрукувати начисто.

5. На п'ятому етапі треба отримати рецензію, відгук фахівця, взнати думку викладача, колеги тощо. Для цього Інтернет надає вам унікальну можливість – переписуватися з іншими користувачами комп'ютерної мережі засобами електронної пошти (e-mail). Природно, для цього кожен студент повинен мати свою електронну поштову скриньку. Безкоштовні електронні скриньки надають багато серверів – <http://www.mail.ru>, www.hotmail.ru тощо. Щоб правильно користуватися поштовою скринькою, слід:

a) Зареєструватися на сайті.

b) Уважно прочитати умови користування своєю електронною скринькою. Слід пам'ятати, що безкоштовні скриньки зникають, якщо клієнт довго до них не звертається.

c) Пам'ятайте, що сама скринька знаходиться у вас «вдома» лише віртуально: реально він знаходиться на сервері компанії, що вас обслуговує.

d) Слід регулярно чистити свою скриньку, знищуючи застарілі повідомлення чи зберігаючи їх на жорсткому диску вашого комп'ютера.

e) Треба досконало опанувати операції користування електронною поштою (відправлення електронних повідомлень, будь-якого файла з комп'ютера тощо);

5. П'ятий етап – захист творчої роботи. Для унаочнення доповіді доцільно розробити презентацію, використавши спеціальні комп'ютерні програми (наприклад, Power point).

Кожному студенту слід пам'ятати, що використання персональних комп'ютерів у самоосвітній діяльності дає змогу:

1) інтенсифікувати й раціоналізувати час, що витрачається при традиційному навчанні на демонстраційні моменти, пошук інформації, на індивідуальний темп роботи з теоретичним матеріалом;

2) підвищити ефективність процесу навчання внаслідок переробки великого обсягу навчальної інформації, необхідної для кожного студента;

3) розвивати пізнавальну активність, підвищувати ефективність самостійної роботи, інтерес до теми, що вивчається;

4) самостійно контролювати знання та вміння, отримані під час опрацювання навчального матеріалу, підвищувати рівень власної працездатності;

5) удосконалювати форми й засоби організації самостійної, диференційованої, індивідуальної роботи;

6) враховувати індивідуальні особливості кожного студента, розвивати здібності, підвищувати якість засвоєння знань та необхідних умінь.

Варто не забувати, що працюючи на персональному комп'ютері і самостійно оволодіваючи певним навчальним матеріалом, ви водночас набуваєте й відпрацьовуєте навички роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями, що в останні десятиріччя набуває визначальної ролі в усіх сферах діяльності людини. Крім того, здатність роботи на комп'ютері часто є визначальною умовою при працевлаштуванні.

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, ми сподіваємося, що це допоможе вам навчитися вчитися раціонально. Адже надзвичайно важливо не лише вміти налаштувати себе на ефективну діяльність, а й захиститися від перевантажень, продуктивно працювати на заняттях, у групах, самостійно і з дидактичним та інформаційним матеріалом. Для того, щоб отримувати якомога більше інформації, необхідно постійно помічати «білі плями» у власній уяві про оточуючий світ. Саме на цій споконвічній властивості людини побудовано прогрес. Не випадково багатьох видатних вчених, письменників відрізняла дитяча безпосередність сприйняття. Безумовно, система уявлень про оточуючий світ у кожного своя, і залежить вона, насамперед, від кількості знань, якими володіє людина. Щоб забезпечити ефективність процесу самоосвіти, необхідно навчитися зосереджуватися, налаштовуватися на роботу, концентруватися на тому чи іншому об'єкті. Допомогти вам у цьому і було нашою метою.

Список рекомендованої літератури

1. Аристова Л.П. Активность учения школьника. / Л.П. Аристова // М.: Просвещение, 1968. – 139 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: / І.Д.Бех // Навч. метод. видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
3. Бондар В.І. Дидактика / В.І. Бондар. – К.: Либідь, 2005. – 264 с.
4. Бухлова Н.В. Сутнісний зміст поняття «Самоосвітня компетентність» / Н.В. Бухлова // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – 2008. – №1 – с. 4.
5. Галузяк В. М. Педагогіка: навч. посіб. / В. М. Галузяк, М. І. Сметанський, В. І. Шахов. – Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2007. – 400 с.
6. Гершунский Б.С. Концепция самореализации личности в системе обоснования ценностей и целей образования / Б.С. Гершунский // Педагогика. 2003. № 10. – С.3-7.
7. Громцева А.К. Формирование у школьников готовности к самообразованию. / А.К. Громцева // Учеб. пособие по спец. курсу для пед. ин-тов. М.: Просвещение, 1983. – 144 с.
8. Жураковский В. Управление самостоятельной работой: мировой опыт / В. Жураковский, З. Сазонова, Н. Чечеткина, Т. Ткачева, С. Курбатов // Высшее образование в России. 2003. № 2. – С. 45-49.
9. Загвоздкин В.К. Портфель индивидуальных учебных достижений - нечто большее, чем просто альтернативный способ оценки / В.К. Загвоздкин // Школьные технологии. 2004. № 3. – С. 179-187.
10. Загвязинский В.И. Теория обучения: современная интерпретация. / В.И. Загвязинский // М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 192 с.
11. Калицкий, Э. М. Разработка средств контроля учебной деятельности : метод. рекомендации / Э.М. Калицкий, М.В. Ильин, Н.Н. Сикорская. – 6-е изд., стер. – Минск : РИПО, 2011. – 48 с.
12. Калугин Ю.Е. Самообразование, формирование готовности к профессиональному самообразованию. / Ю.Е. Калугин ; Челябинск: Изд. ЮУрГУ, 2000. – 120 с.
13. Кругликов Г.И. Методика профессионального обучения с практикумом: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Г.И.Кругликов. – 3-е изд., стер. – М.: Изд. центр ”Академия“, 2008. – 288 с.

14. Кушнірук Т.Д. Методика діагностики стратегій розв'язання конфліктних ситуацій Д. Джонсона і Ф. Джонсона / Т.Д. Кушнірук // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – № 1. – С. 24-25.

15. Лернер И. Я. Методы обучения // Дидактика средней школы: Некоторые проблемы соврем. дидактики. Учеб. пособие для слушателей ФПК, директоров общеобразовательных школ, и в качестве учебного пособия по спецкурсу для студентов пед. ин-тов / Под ред. М.Н. Скаткина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1982. – С. 181-215.

16. Логинова Ю.Н. Понятие индивидуального образовательного маршрута и индивидуальной образовательной траектория и проблема их построения / Ю.Н. Логинова // Библиотека журнала Методист. 2006. № 9. – С. 47.

17. Махмутов М.И. Методы проблемно-развивающего обучения в средних профтехучилищах: Методические рекомендации / М.И. Махмутов. – М.: Научно-исследовательский институт профессионально-технического образования, 1983. – 62 с.

18. Махмутов М.И. Педагогические технологии развития мышления. / М.И. Махмутов, Г.И. Ибрагимов, М.А. Чошанов // Казань: ТГЖИ, 1993. – 88 с.

19. Новикова Т.Г. Папка личных достижений школьника «Портфолио»: / Т.Г. Новикова, А.С. Прутченков, М.А. Пинская, Е.Е. Федотова // теория вопроса и практика реализации; под ред. Т.Г. Новиковой. М.: АПК и ПРО, 2004. – 112 с.

20. Осипов П.Н. Стимулирование самовоспитания учащихся. Монография. / П.Н. Осипов ; Казань: Карпол, 1997. – 216 с.

21. Панина Н.Н. Педагогические особенности подготовки студентов колледжа к самообразованию средствами новых информационных технологий: / Н.Н. Панина // дис. канд. пед. наук. Сургут, 2003. – 197 с.

22. Панфилова А.П. Игровой менеджмент. Интерактивные технологии для обучения и организационного развития персонала: учеб. пособие. СПб.; / А.П. Панфилова // ИВЭСЭП; «Знание», 2003. – 536 с.

23. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пос.; / под ред. Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина. // М.: Академия, 2002. – 272 с.

24. Половникова Н.А. О теоретических основах воспитания познавательной самостоятельности в обучении. / Н.А. Половникова ; Казань. 1986. – 203 с.

25. Райский Б.Ф. О некоторых закономерностях процесса самообразования / Формирование у учащихся стремления к самообразованию. / Б.Ф. Райский ; Волгоград, 1976. –158 с.

26. Сериков Г.Н. О соотношении между самостоятельной работой и самообразованием / Новые исследования в педагогических науках. / Г.Н. Сериков // Сост. И.К. Шубинский ; М.: Педагогика, 1989. Вып. 1. – С. 28-30.

27. Сисоева С.О. Формування педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу непедагогічного профілю: постановка проблеми і напрями її вирішення / С.О. Сисоева // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України: матеріали методологічного семінару. – К. : Педагогічна думка, 2009. – С. 310-321.

28. Скаткин М.Н. Принципы обучения / М.Н. Скаткин // Дидактика средней школы: Некоторые проблемы современной дидактики. Учеб. пособие для слушателей ФПК директоров общеобразовательных школ, и в качестве учебного пособия по спецкурсу для студентов пед. ин-тов / Под ред. М.Н. Скаткина. – 2.е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1982. – С. 48-89.

29. Сухомлинська О.В. Проблеми теорії виховання дітей і молоді в Україні / О.В. Сухомлинська // Педагогіка і психологія.– 1997. – № 4(17). – С. 109-124.

30. Тазутдинова Э.Х. Учебный портфолио в системе подготовки студента к будущей педагогической деятельности: дис. канд. пед. наук. / Э.Х. Тазутдинова ; Казань, 2010. –153 с.

31. Тихонова Е.В. Саморегулируемое обучение как условие профессионального самообразования учителя: автореф. дис. канд. пед. наук. / Е.В Тихонова ; Екатеринбург, 2000. – 27 с.

32. Трофименко А. О. Формування навчальних компетентностей у майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / А. О. Трофименко ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Т., 2008. – 225 арк.

33. Тряпицына А.П. Организация творческой учебно-познавательной деятельности школьников: учеб. пособие. / А.П. Тряпицына // JL: Изд-во ЛГПИ им. А.И. Герцена, 1989. 92с.

34. Ходоровська С.І. Проблемно-пошукова діяльність учнів при вивченні математики: Програма творчої майстерні для вчителів математики / С.І. Ходоровська. – Черкаси: Вид-во Черкаського ОІПОПП, 2012. – 40 с.

35. Чайка В.М. Основы дидактики. Тексты лекцій і завдання для самоконтролю. навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / В.М.Чайка. – Тернополь: Астон, 2002. – 244 с.

36. Щуклина Е.А. Самообразование как социологическая проблема: дис. канд. философ, наук. / Е.А. Щуклина ; Екатеринбург, 1995. – 163 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма факультативу «Технологія самоосвітньої діяльності»

І. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

В динамічних умовах сьогодення зміст освіти та навчання не може «встигати» за змінами виробництва: майбутньому молодшому спеціалісту треба постійно навчатися, оволодівати сучасними енергоємними технологіями, впроваджувати та освоювати нову техніку.

Це вимагає від фахівців цілеспрямованих та енергійних зусиль і здібностей долати стереотипи, що склалися, підходи в підвищенні своєї професійної компетентності, власних професійних і особистісних якостей. Не даремно показником творчої самостійності фахівця часто називають його здатність ставити перед собою цілі, знаходити способи і засоби для їх досягнення шляхом організації продуктивної самоосвітньої діяльності: самоосвіти, самовиховання і самоактуалізації.

Здатність самостійно і систематично поповнювати багаж професійних знань, розвивати власний світогляд, інтелектуальні якості сьогодні набувають особливої ваги. На перевагу самоосвітньої підготовки перед іншими формами навчальної діяльності наголошував видатний український педагог В. Сухомлинський. Великий гуманіст приділяв самостійній роботі надзвичайно велику увагу: «Знання, здобуті самоосвітою, дуже міцно зберігаються в пам'яті... У процесі самоосвіти формуються індивідуальні риси особистості, виробляється індивідуальний стиль розумової праці».

Засобом інтелектуального саморозвитку особистості є систематичне вправління, постійне тренування, безупинна робота над собою. Форми самоосвітньої роботи досить різноманітні: перегляд наукових фільмів у навчальному закладі та вдома, пошук і опрацювання додаткової інформації в комп'ютерних мережах, засвоєння теоретичного матеріалу, самозапис на дисках, виконання лабораторних завдань у комп'ютерних аудиторіях, написання самостійних робіт та презентація доповідей, рефератів, обробка результатів навчально-дослідної роботи, робота з програмами щодо вивчення іноземної мови тощо. Зауважимо, що крім загальноосвітньої підготовки, студент закладу фахової пердвищої освіти має оволодіти обраною професією, використавши при цьому здобутий обсяг знань з базових та профільних предметів. А це, природно, вимагає сумлінного, наполегливого та самостійного навчання.

У перебігу факультативного навчання рекомендується дотримуватися таких принципів формування самоосвітньої компетентності студентів:

- *принцип неперервності* впливає з того, що самоосвіта і самовиховання є багатограничними і багатофакторними процесами, які не можуть обмежуватися ні часовими, ні віковими рамками; самовдосконалення людини здійснюється з часу народження і триває впродовж усього життя; соціальне і природне середовище, діяльність особистості так чи інакше впливають на формування певних якостей; процес самоосвіти – важливий чинник виховання як через зміст навчального матеріалу, так і через організацію діяльності; тільки неперервна самоосвітня діяльність майбутнього молодшого спеціаліста протягом його навчання у закладі фахової передвищої освіти допоможе розвинути його ключові компетентності до такого рівня, який забезпечить випускнику конкурентоспроможність на ринку праці;

- *принцип поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю студентів.* Цей принцип унормовує позицію, згідно якої учасники факультативних занять є рівноправними партнерами, враховують думку партнера, визнають право на її відмінність від власної. Проте це не значить, що процеси самоосвіти та самовиховання студентів мають бути поза увагою педагогічних працівників. Навпаки, варто погодитися з М.Фіцулою у тому, що «Ефективність самовиховання майбутнього фахівця значною мірою залежить від педагогічного керівництва цим процесом». Під педагогічним керівництвом самоосвітньої діяльності студентів розуміємо оптимальну організацію їх життєдіяльності, акцентування уваги вихованців на питаннях самоосвіти, саморозвитку, стимулювання самостійної навчально-пізнавальної діяльності в перебігу навчально-виховного процесу. Педагогічне керівництво процесом формування здатностей студентів ефективно виконувати самоосвітню діяльність має здійснюватися за такими напрямками:

- залучення студентів до різновидів навчально-інтелектуальної діяльності, що вимагає самостійного оволодіння знаннями;

- створення умов для самоосвіти, самовдосконалення вихованців;

- неупереджений, тактовний контроль з боку викладача чи майстра виробничого навчання виконання положень програми самовдосконалення кожним студентом;

- постійне, систематичне роз'яснення на факультативних заняттях студентам сучасних вимог до особистості молодшого спеціаліста та значення самовдосконалення для майбутньої професійної діяльності, для кар'єрного зростання фахівця;

- цілеспрямоване формування в студентських колективах громадської думки щодо цінностей самоосвітньої діяльності, стимулювання процесу самоосвіти та самовиховання майбутніх молодших спеціалістів.

- *принцип персоніфікації*, який передбачає створення індивідуального стилю самоосвітньої діяльності студентів, коли вихованці самостійно вибудовують власний освітній маршрут. Відомо, що стиль виникає тоді, коли є свобода самовираження. Учені переконують, що чітко регламентована діяльність не сприяє формуванню індивідуального стилю того, хто навчається. Тому оптимальне поєднання регламентованих і нерегламентованих самостійних дій студента є одним із шляхів формування його індивідуального стилю. Крім того, формуванню стилю самоосвітньої діяльності сприяє загальна методика проведення факультативних занять: вона має ґрунтуватися на діалогових методах, положеннях педагогіки толерантності, спрямованої на розвиток особистості студента. Критерієм правильного вибору стилю відповідно до своїх індивідуальних особливостей служить відчуття комфорту, зняття напруги в процесі самоосвітньої діяльності.

- *принцип гуманізації* процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх молодших спеціалістів передбачає реалізацію концепції, засадовими ідеями якої є побудова педагогічної системи на концепції гуманізму, забезпечення найсприятливіших умов для всебічного розвитку особистості, диференціацію та індивідуалізацію навчання й виховання на основі активізації творчого саморозвитку студента. До провідних напрямів шляхами реалізації цього принципу учені відносять: формування відносин співробітництва між усіма учасниками педагогічного процесу; виховання в учасників педагогічного процесу морально-емоційної культури взаємовідносин; формування у суб'єктів навчання емоційно-ціннісного досвіду розуміння людини; створення матеріально-технічних умов для нормального функціонування педагогічного процесу, що виховує гуманну особистість: щирю, людяну, доброзичливу, милосердну, із розвинутим почуттям власної гідності й поваги до гідності іншої людини.

Ціннісна, гуманна освіта й самоосвіта майбутніх молодших спеціалістів має бути певною протиположністю комерціалізованому, матеріалізованому, гедоністично орієнтованому сьогоденню. Педагогічній громадськості закладів фахової передвищої освіти слід не тільки прагнути сформувати професійну компетентність випускника, а намагатися, насамперед, сформувати такі цінності, як: віра, надія, любов, чесність, порядність, толерантність тощо. Гуманізація є копіткою працею усього загалу навчального закладу, де найголовніше – це безумовна повага до особистості як викладача, майстра

виробничого навчання, так і студента; це вимогливість «до себе і повага до всіх і кожного».

Факультативний курс «Технологія самоосвітньої діяльності» розроблено для студентів, що розпочинають оволодівати обраною професією. Мета роботи факультативу – сприяти інтелектуальному розвитку особистості вихованців, цілеспрямовано і системно формувати в майбутніх молодших спеціалістів здатності до самоосвітньої діяльності.

Зміст роботи гуртка забезпечує органічний зв'язок з навчальними програмами базових предметів, але з включенням до програми нових змістових елементів, навчального матеріалу проблемного характеру.

Процес роботи із студентами має здійснюватися *поетапно*. З учасниками факультативних занять спочатку проводяться психодіагностичні дослідження, за результатами яких кожен самостійно складає програму самовдосконалення та започатковує власний «портфоліо». При цьому на заняттях гуртка спочатку домінують теоретичні заняття, які, поступово поєднуючись з практичними роботами, проектною діяльністю, тренінгами, інтелектуальними іграми. На другому етапі роботи залучають вихованців до навчально-професійних форм оволодіння самоосвітньою діяльністю.

Концептуальною ідеєю самоосвітнього розвитку студентів у перебігу факультативних занять є положення про те, що стати професіоналом, ґрунтовно розвинути пам'ять, мислення, увагу, світогляд, культуру розумової праці особистості можна лише єдиним шляхом – вправлянням, цілеспрямованим, систематичним і наполегливим у самоосвітній діяльності.

Завдання керівника факультативу – залучити студентів до самовдосконалення, самоосвіти, вмотивувати їх до розвитку власного світогляду, пізнавальних процесів, культури розумової праці, сформувати інтерес до самоосвітньої діяльності.

Програма розрахована на 38 години для студентів, що розпочинають навчатися в закладі фахової передвищої освіти. Заняття доцільно проводити 2 рази на місяць по 4 год. Заняття комбінованого виду, виклад теоретичного матеріалу поєднується з тренінгами, рольовими та інтелектуальними іграми, екскурсіями, презентаціями проектів тощо. Індивідуальна робота із студентами проводиться як в перебігу занять, так і в позанавчальний час.

II. НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з\п	Тема	Кількість годин		
		Теорія	Практика	Разом
1	Вступне заняття. Пізнавальні здібності особистості	1	1	2

2	Самоосвітня діяльність. Складання програми самоосвіти. Портфоліо.	1	1	2
3	Умови успішного самовдосконалення. Організація робочого місця.	2	2	4
4	Як працювати з літературними джерелами	2	4	6
5	Використання комп'ютера у процесі самоосвітньої діяльності	-	4	4
6	Увага. Вправління у розвитку уваги. Розвиток творчої уяви	2	2	4
7	Пам'ять, типи пам'яті, тренування пам'яті	2	2	4
8	Мислення. Розвиток розумових дій та операцій	2	2	4
9	Розвиток мови та мовлення. Ділове листування, ділова розмова по телефону	2	2	4
10	Уява, її особливості і розвиток	1	1	2
11	Підсумкове заняття факультативу	2	-	2
ВСЬОГО		17	21	38

III. ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Тема №1. Вступне заняття. Пізнавальні здібності особистості (2 години: лекція, практичне заняття)

Зміст, мета, завдання, факультативу. Вступний інструктаж, оглядова характеристика тематики факультативного курсу. Загальні та спеціальні здібності людини. Пізнавальні здібності та їх структура. Сприймання, пам'ять, мислення, мова, увага, уява як основні компоненти інтелектуальних здібностей студента. Діагностика (анонімне опитування) пізнавальних здібностей (мислення, увага, пам'ять, уява, сприймання тощо) учасників факультативу. Зустріч з видатною людиною (митець, учений, бізнесмен, професіонал тощо).

Тема № 2. Самоосвітня діяльність. Складання програми самоосвіти. Портфоліо

(2 години: лекція, практичне заняття)

Самоосвіта, саморозвиток, самовиховання майбутнього молодшого спеціаліста. Етапи самовдосконалення (самопізнання, планування, реалізація програми самовдосконалення, контроль і регуляція). Самопізнання, самопостереження, самоаналіз, самооцінка, самопереконання, самонавіювання, самоосуд, самонаказ, самозвіт як основні прийоми самоосвіти та самовиховання. Складання учасниками факультативу програми самовдосконалення. Відображення особистісного та професійного зростання майбутнього молодшого спеціаліста в «Портфоліо» (структура, створення, ведення, оцінювання з боку викладача тощо). Видача завдань для розробки проєктів (Бюджет часу студента першого курсу). Перегляд наукового фільму.

Тема № 3. Умови успішного самовдосконалення. Організація робочого місця

(4 години: лекція, практичне заняття)

Елементи самоорганізації. Правила системності в самоосвітній роботі. Дотримання трудового режиму і графіка самостійної роботи. Самообмеження і дисципліна. Раціональна організація самоосвітньої діяльності: абетка самовдосконалення. Правила початку роботи. Умови успіху: послідовність, система, ритм, порядок, зосередженість, зібраність, уважність, записи. Тестування учасників факультативу на визначення ритму розумової діяльності. Організація робочого місця. Імітаційна гра «Робоче місце студента».

Презентація проекту «Бюджет часу студента першого курсу закладу фахової передвищої освіти».

Тема № 4. Як працювати з літературними джерелами

(6 годин: 2 години лекція, 4 години практичні заняття)

Інформація. Типологія наукової інформації. Опубліковані і неопубліковані документи, патентна інформація. Первинні і вторинні документи. Типи неперіодичних наукових видань. Періодичні видання. Як правильно працювати з навчальною і науковою книгою. Швидкісне читання, повільне читання, раціональне читання. Інші види читання. Як підвищити швидкість читання і сприймання тексту. Форми ведення записів (план, тези, виписки, анотування, конспектування, реферування тощо). Обговорення книги Барбари Оклі, професора інженерних наук Оклендського університету «Навчитися вчитися. Як запустити свій мозок на повну».

Тренінг раціонального читання.

Тема № 5. Використання комп'ютера у процесі самоосвітньої діяльності

(4 години практичних занять)

Особливості комп'ютера як засобу навчання. Приклади основних комп'ютерних програм, що використовуються в навчальній роботі: розрахункові, демонстраційні, довідкові, тестові, для керування пізнавальними діями студентів (електронні посібники). Знання, уміння, навички комп'ютерної грамотності. Алгоритм виконання самостійних робіт із застосуванням комп'ютера. Відкриття електронної поштової скриньки. Негативні фактори впливу комп'ютера на людину. Тренінг використання комп'ютера в самоосвітній діяльності.

Тема № 6. Увага. Вправлення у розвитку уваги. Розвиток творчої уяви

(4 години: лекція, практичне заняття)

Увага як особлива форма психічної діяльності. Сенсорна (перцептивна), інтелектуальна, моторна форми вияву уваги. Фізіологічне підґрунтя уваги.

Основні властивості (зосередженість, стійкість, роззосередженість, коливання, концентрація, розподіл, спрямованість, обсяг, розсіяність) та види уваги: мимовільна увага; довільна увага; післядовільна увага. Зорова, слухова, нюхова, дотикова та комплексна увага. Спостережливість в історії наукових відкриттів. Тренінг розвитку зорової, слухової, дотикової, комплексної уваги.

Вправи на розвиток уваги, уваги (з методичних рекомендацій). Перегляд наукового фільму.

Тема № 7. Пам'ять, типи пам'яті, тренування пам'яті

(4 години: лекція, практичне заняття)

Пам'ять, типи пам'яті. Процеси пам'яті: запам'ятовування, зберігання та відтворення інформації. Структура і види пам'яті (образна пам'ять, словесно-логічна пам'ять, моторна (рухова) пам'ять, емоційна пам'ять). Індивідуальні особливості пам'яті: історичні приклади феноменальної пам'яті (Індійські жреці, художник Леонардо да Вінчі, полководець О. Македонський, шахматист О. Альохін тощо). Обговорення результатів тестування на визначення свого типу пам'яті. Закони пам'яті. Розвиток пам'яті. Метод асоціації. Використання методу римування. Системи запам'ятання іноземних слів. Систематизування матеріалу в процесі запам'ятовування. Вправи на запам'ятання цифр, слів, облич. Вправи на утримання інформації в пам'яті. Вправи на розвиток зорової та слухової пам'яті. Вправи «Запам'ятай та швидко запиши», «Запам'ятай і відтвори».

Ігри з (методичних рекомендацій).

Тема № 8. Мислення. Розвиток розумових дій та операцій

(4 години: лекція, практичне заняття)

Мислення. Розумові операції – аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, класифікація, систематизація. Форми мислення та його різновиди – судження, міркування, умовивід, поняття. Три головні різновиди мислення – наочно-дійове мислення, наочно-образне мислення, словесно-логічне мислення. Продуктивне і репродуктивне мислення. Індивідуальні особливості мислення – самостійність, гнучкість, глибина, широта, послідовність, швидкість. Мислення й інтелект. Культура мислення. Запитання на кмітливість. Істинні й хибні висловлювання. Задачі на логічне мислення. Логічні висновки. Спільне та відмінне. Тренінг на розвиток евристичного та логічного мислення. Вправи (з методичних рекомендацій).

**Тема № 9. Розвиток мови та мовлення. Ділове листування,
ділова розмова по телефону**

(4 години: лекція, практичне заняття)

Загальні ознаки мовної культури. Ясність, точність, чистота, правильність, образність мови. Техніка мовлення, її складові: дикція, дихання, голос. Інтонаційно-виразні засоби мовлення. Робота з довідковою літературою. Читання мовних ребусів. Скоромовки. Читання деформованих текстів. Відтворення пропущених слів. Завершення речень. Складання римованих фраз. Ділове листування. Ділова розмова по телефону. Гра «Добери риму». Складання кросвордів. Складання словограм, криптограм. Художня література. Робота з публіцистичним матеріалом. Складання віршованих загадок. Складання віршів. Ритм. Закінчення вірша за схемою.

Вправа «Закінчи оповідання». Тренінг ораторської майстерності. Випуск номеру журналу «Інтелектуальні ігри». Перегляд відеофільму.

Тема № 10. Уява, її особливості і розвиток

(2 години: лекція, практичне заняття)

Поняття про уяву, її основні види (відтворювальна і творча; пасивна і активна; конкретна і абстрактна; містична і наукова тощо). Творча уява, мрія, фантазія. Розвиток уяви і фантазії в процесі написання творів. Домалюй, доповни, утвори малюнок. Розфарбуй світ у кольорах. Слухання музичних творів. Відтворення музики в кольорах. Фантастика О. Беляєва, О. Гріна. Заслуховування фантастичних оповідань студентів. Конкурс на кращу мрію. Презентація проекту «Техніка в 3000 р.»

**ІV. ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ЗНАНЬ, УМІНЬ, НАВИЧОК
студентів на завершення реалізації програми факультативу**

Вихованці мають знати: методи і форми самоосвіти та самовиховання; як організувати продуктивну самостійну роботу; правила роботи з навчальною і науковою літературою; форми ведення записів; методи і прийоми читання тексту; суть, структуру пізнавальних процесів (пам'ять, мислення, увага, відчуття, сприймання, уява); можливості технічних засобів, художньої літератури, поезії, мистецтва у розвитку інтелекту особистості, прийоми правильної дикції, техніки мовлення, етапи навчально-проектної діяльності, вимоги до доповіді, презентації тощо, складові техніки мовлення.

Вихованці повинні уміти: володіти здатностями самоорганізації, саморегуляції, вмінні самостійно планувати свій бюджет часу, розробляти власну програму самоосвіти, продуктивно організовувати власну самостійну роботу, вести «Портфоліо», володіти методиками швидкого (раціонального)

читання, вести записи (конспектувати, реферувати, анотувати, конденсувати тощо), продуктивно використовувати комп'ютер у навчально-науковій діяльності, володіти методиками розвитку пам'яті, мислення, уваги, уяви тощо, навичками навчально-проектної діяльності, уміти підготувати доповідь та її презентацію, виступити перед аудиторією, відчувати, побачити проблему в ситуації та висунути гіпотези щодо її розв'язання, демонструвати культуру розумової праці достатнього рівня, вміти здійснювати ділове листування, ділову розмову по телефону, дискутувати.

V. ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ОБЛАДНАННЯ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАНЯТЬ

№ з\п	Навчально-наочні посібники, ТЗН	Назва	Кількість
1	Комп'ютерна техніка	Комп'ютер	1 од.
		Монітор	1 од.
		Принтер	1 од.
		Мультимедійний проектор	1 од.
		Інтерактивна дошка	1 од.
2	Комп'ютерні програми	Комп'ютерна графіка	1 од.
		Автокад. Компас 3Д.	1 од.
2	Кіно- (відео) фільми	Іван Франко. Каменярі.	1 од.
		Тарас Шевченко. Кобзар.	1 од.
		Пантелеймон Куліш. Чорна Рада	1 од.
3	Друковані засоби навчання	Портрети сучасних діячів української літератури	1 компл.
		Альбом репродукцій «Художнє довкілля»: Ф.Сурбаран «Натюрморт з посудом»; М.Пимоненко «Святочні ворожіння»; Є.Лещенко «Колядники»	1 компл.

Вправи на розвиток комунікативних здібностей студентів

Вправа 1. Самокритично перевірте себе, чи володієте Ви наступними комунікативними вміннями:

- правильно й точно формулювати питання, судження, грамотно висловлювати й обґрунтовувати власну точку зору;
- знаходити вірний тон розмови, звертаючись до однокурсників;
- вислуховувати співрозмовника, не перериваючи його;
- не наполягати на чомусь, якщо не впевнені у власній точці зору на певний предмет, визнати помилковість своєї позиції;
- у ситуації, що склалась, висловити своє схвалення самостійності, оригінальності думки, роздумів вихованців.

Вправа 2. Напишіть міні-твір на тему: «Який я у спілкуванні з людьми?»

Вправа 3. Охарактеризуйте взаємостосунки між студентами Вашої групи, звернувши увагу на особливості прояву властивостей особистості у спілкуванні та рівень спілкування своїх товаришів.

Вправа 4. Напишіть міні-твір на тему: «Мій ідеал комунікабельної людини», обов'язково вказавши, чого можна у неї навчитись, що можна у неї запозичити.

Вправа 5. Складіть орієнтовний план усунення недоліків, притаманних Вам у спілкуванні.

Вправа 6. Складіть орієнтовну програму організації комунікативного самовиховання, врахувавши результати самоаналізу, що є відповідями на запитання:

- Чи відчуваю я потребу у спілкуванні з людьми?
- Чи хочу бути у товаристві людей, чи маю задоволення від самотності?
- Чи прагну поговорити зі знайомими на вулиці, чи свідомо уникаю цієї зустрічі?
- Чи багато у мене друзів?
- Чи легко вступаю у контакт із незнайомими людьми?
- Чи відчувають мої знайомі задоволення від спілкування зі мною?
- Чи часто, порівняно з моїми друзями, говорю по телефону?
- Який стан у мене спостерігається частіше:
 - 1) я втомлююсь від товариства;
 - 2) від постійного спілкування мені здається, що все набридло й хочеться самотності, але через декілька годин я знову відчуваю потребу у спілкуванні?

- Чи з'являється у мене при випадковому згадуванні про знайомих бажання поговорити з ними, чи виникає при цьому можлива тема розмови?

Методика виконання вправи з розвитку комунікативних здібностей студентів

Інструкція: Уважно прочитайте вислови й прислів'я. Користуючись наведеною нижче шкалою, визначте, наскільки кожне прислів'я відповідає вашим діям під час конфліктів:

- 5 – відповідає в усіх випадках;
- 4 – відповідає у більшості випадків;
- 3 – інколи відповідає;
- 2 – відповідає, але дуже рідко;
- 1 – ніколи не відповідає.

Вислови і прислів'я:

1. Теплі слова розтоплюють холодні серця. Послуга за послугу.
2. Давай приходь і подумаємо разом.
3. Підчас суперечки заслуговує похвали той, хто перший замовкне.
4. Чия сила, того й правда.
5. Краще синиця у жмені, аніж журавель у небі.
6. Істина знаходиться в знаннях.
7. Той перемагає блискуче, хто примушує своїх ворогів тікати врозтіч.
8. Убий ворога своєю надмірною добротою.
9. Чесний обмін думками не приведе до суперечки.
10. Ніхто не може претендувати на істину в останній інстанції, але кожен може зробити свій внесок у неї.
11. Тримайся подалі від тих, хто не згідний з тобою.
12. Тільки той, хто вірить у перемогу, перемагає на полі битви.
13. Добре слово мало коштує, та дорого цінується.
14. Зуб за зуб – це чесна гра.
15. Тільки той, хто готовий відмовитися від власного права на істину в останній інстанції, збагатиться від істин, які знають інші.
16. Уникайте сварливих людей – вони зроблять ваше життя нещасним.
17. Людина, яка не тікає сама, змушує тікати інших.
18. М'які слова забезпечують гармонію.
19. Хочеш мати хорошого друга – зроби йому щось приємне.
20. Відкрито говори про свої конфлікти і йди їм назустріч – тільки це приведе до їх найкращого вирішення.
21. Найкращий спосіб улагодження конфліктів – уникати їх зовсім.
22. Займаю тверду, рішучу позицію (на тому стою і не можу інакше).

23. Лагідність перемагає гнів.
24. Краще щось, аніж нічого з того, що ти хочеш.
25. Щирість, чесність і довір'я гори звернуть.
26. Немає нічого важливішого, ніж те, за що тобі треба боротися.
27. У світі завжди були й будуть переможці й переможені.
28. Вони на тебе з каменем, а ти до них – з прихильністю.

Підрахунок кількості набраних балів

Втеча	Примус	Згладжування	Компроміс	Конфронтація
1	2	3	4	5
6	7	8	9	10
11	12	13	14	15
16	17	18	19	20
21	22	23	24	25
26	27	28	29	30

Стратегії розв'язання конфліктів, які визначаються за допомогою методики Д.Джонсона і Ф.Джонсона

1. *Черепаша* (втеча). Черепахи втікають і ховаються у свій панцир, щоб обминати конфлікти. Вони відмовляються від власних цілей та стосунків. Вони тримаються далі як від спірних питань, через які виникає конфлікт, так і від людей, до яких він причетний. Вони почувають себе безпорадними, вважають, що намагатися вирішити конфлікт – справа повністю безнадійна. Вони переконані, що легше втекти (фізично та психологічно) від конфлікту, аніж зіткнутися з ним.

2. *Акула* (примус). Акули намагаються перемагати опонентів тим, що силоміць примушують їх приймати потрібне їм рішення конфлікту. Для них найважливішими є власні цілі, а стосунки з людиною мають дуже мале значення. Вони будь-якою ціною готові добиватися власних цілей. Потреби інших людей їх не турбують, їх мало хвилює те, подобаються вони комусь чи ні. Акули переконані, що конфлікти вирішуються тоді, коли один перемагає іншого. Вони прагнуть бути переможцями. Перемога, на їхню думку, дає людям почуття гордості та успіху. Поразка – почуття безсилля, неадекватності й невдачі. Вони намагаються здобути перемогу, приголомшуючи суперників, нападаючи раптово, а також залякуючи або загрожуючи їм з позиції сили.

3. *Плюшевий ведмедик* (згладжування). Для ведмедиків – стосунки найважливіші, а власні цілі не мають великого значення. Ведмедики хочуть подобатися, хочуть, щоб усі їх любили і цінували. Вони вважають, що краще уникнути конфлікту заради гармонії, і впевнені, що конфлікти не можна

обговорювати без шкоди для стосунків. Вони бояться завдати болю, образити, зіпсувати стосунки під час конфлікту. Заради збереження стосунків вони готові пожертвувати особистими цілями.

4. *Лисиця* (компроміс). Лисиці невибагливі як у власних цілях, так і в стосунках з іншими людьми. Лисиці шукають компромісу. Вони ладні пожертвувати частиною власних домагань під час конфлікту і намагаються переконати іншу особу теж поступитися певною часткою своїх цілей. Вони шукають «золотої середини» у вирішенні конфліктної ситуації.

5. *Сова* (конфронтація). Соби дуже високо цінують власні цілі та стосунки. Вони розглядають конфлікти як проблему, яку треба розв'язувати, і шукають таке рішення, яке задовольнило б як їхні власні цілі, так і цілі супротивної сторони в конфлікті. Соби сприймають конфлікти як засіб поліпшення стосунків шляхом послаблення напруження між двома людьми. Вони не заспокоюються доти, доки напруга не спаде і негативні емоції не будуть повністю зняті.

Чим більшою є загальна сума балів за певною стратегією розв'язання конфліктів, тим частіше ви схильні застосовувати цю стратегію. Чим менша загальна сума, тим рідше ви користуєтесь нею.

Тест на визначення розвитку короткочасної зорової пам'яті

(за методикою А.А. Кареліна)

Тест призначено для оцінки короткочасної зорової пам'яті, її обсягу та точності.

Інструкція: подану нижче таблицю з 12 двозначними числами розгляньте протягом 20 секунд. Спробуйте запам'ятати якомога більше чисел. Закрийте таблицю і запишіть числа, які Ви запам'ятали.

Норма дорослої людини – 7 чисел і більше.

13	91	47	39
65	83	19	51
23	94	71	87

**Опитувальник для визначення розвитку творчого мислення
(за тестом «креативність» Н.Ф. Вишнякової)**

Інструкція: візьміть аркуш паперу, ручку чи олівець. Прочитайте запитання і дайте відповіді на них, поставивши знак + «Так», або – «Ні» навпроти кожного запитання.

Порівняйте свої відповіді з таблицею-ключем. Якщо вони збігаються, то Вам зараховується один бал.

№ запитання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Відповіді	+	+	+	+	-	+	+	-	+	+

Далі Ви підраховуєте свої бали:

- 0-2 бали – низький рівень творчого мислення;
- 3-5 балів – середній рівень творчого мислення;
- 6-8 балів – достатній рівень творчого мислення;
- 9-10 балів – високий рівень творчого мислення.

Запитання:

1. Чи достовірно Ви відновлюєте за випадковими деталями та явищами цілісний результат?
2. Чи обдумуєте Ви причини успіхів та невдач власної творчої діяльності?
3. Чи турбує Вас, які потайні причини рухають процесом творчості?
4. Чи ретельно Ви продумуєте всі етапи власної творчої діяльності?
5. Чи важко Вам передбачити більшість негативних наслідків конфліктної проблеми?
6. Чи продумуєте Ви варіанти рішень важких проблем, перед тим, як зробити вибір найбільш продуктивного?
7. Чи досить Вам дрібної деталі, натяку на проблему, для того, щоб захопитися її розробкою?
8. Чи втомлює Вас робота, яка потребує творчого підходу до нестандартних ситуацій?
9. Чи завжди Ви продумуєте вірогідні наслідки власних рішень?
10. Чи задумуєтеся Ви, які причини примушують Вас створювати щось нове?

Опитувальник «Сила волі у професійній діяльності»
(за методикою О.Т. Джерелюк)

Інструкція: візьміть аркуш паперу, ручку чи олівець. Дайте відповіді на наведені нижче запитання. Отримані бали запишіть: «так» – 2 бали, «не знаю», «буває» або «трапляється» – 1 бал, «ні» – 0 балів.

Запитання:

1. Чи у змозі Ви завершити нецікаву роботу, яку почали, незалежно від того, що час і обставини дозволяють відірватися і потім знову повернутися до неї?
2. Чи переборюєте Ви без особливих зусиль внутрішню опірність, коли потрібно зробити щось неприємне Вам (наприклад, піти на чергування у вихідний день)?
3. Коли потрапляєте в конфліктну ситуацію на роботі або в побуті, чи спроможні Ви взяти себе в руки настільки, щоб глянути на неї максимально об'єктивно?
4. Якщо Вам прописана дієта, чи зможете перебороти всі кулінарні спокуси?
5. Чи знайдете сили ранком підвестися раніше звичайного, як було заплановано ввечері?
6. Чи залишитеся на місці надзвичайної події, щоб виступити в ролі свідка?
7. Якщо у Вас викликає страх майбутній політ на літаку або відвідування стоматологічного кабінету, чи зумієте без особливих зусиль перебороти це почуття і в останній момент не змінити свого наміру?
8. Чи будете приймати дуже неприємні ліки, котрі Вам наполегливо рекомендує лікар?
9. Чи стримаєте дану згорячу обіцянку, навіть якщо її виконання принесе Вам чимало турботи, іншими словами – чи є Ви людиною слова?
10. Чи без вагань Ви вирушаєте в подорож до незнайомого міста в разі коли це необхідно?
11. Чи строго дотримуєтеся розпорядку дня: часу пробудження, прийому їжі, занять, прибирання й інших справ?
12. Чи схвально Ви ставитеся до бібліотечної заборгованості?
13. Найцікавіша телепередача не змусить Вас відкласти виконання термінової та важливої роботи. Це так?
14. Чи зможете Ви перервати сперечку і замовкнути, якими б образливими не були для Вас слова протилежної сторони?

Інтерпретація результатів:

Підрахуйте суму набраних балів.

0 – 12 балів

З силою волі справи у Вас кепські. Ви просто робите те, що легше й цікавіше, навіть якщо це у чомусь може Вам зашкодити. До обов'язків ставитеся абияк, що спричинює різні прикрощі. Ваша позиція виражається відомим виразом «Що, мені це більш за всіх потрібно?» Будь-яке прохання, чи обов'язок сприймаєте ледь не як фізичний біль. Справа тут не лише в слабкій волі, а і в егоїзмі. Постарайтеся глянути на себе саме з такої позиції та дати таку оцінку. Може статися, що це допоможе Вам змінити своє ставлення до оточуючих і щось перебороти у своєму характері. Якщо вдасться – від цього Ви тільки виграєте.

13 – 21 бал

Сила волі у Вас середня. Коли зіткнетеся з перешкодою, то почнете діяти, щоб подолати її. Але якщо побачите обхідний шлях, відразу скористаєтеся ним. Не перестараетеся, але слова, що дали, дотримаєтеся. Неприємну роботу постараетеся виконати, хоча й побурчите. По добрій волі зайві обов'язки на себе не візьмете. Це іноді негативно позначається на ставленні до Вас із боку керівництва. Не з кращого боку характеризує і в очах оточуючих. Якщо хочете досягти в житті більшого – тренуйте волю.

22 – 30 балів

Із силою волі у Вас все у порядку. На Вас можна покластися – Ви не підведете. Вас не лякають ні нові доручення, ні дальні поїздки, ні справи. Але іноді Ваша тверда й непримиренна позиція з непринципових питань дошкуляє оточуючим. Сила волі – це дуже добре, але не забувайте ще й про такі якості, як: вміння пробачати, доброта, розуміння.

Тест на визначення здібностей до класифікації та аналізу
(за методикою А.А.Кареліна)

Інструкція:

Уважно прочитайте подані нижче 17 рядків слів. У кожному рядку чотири слова, поєднані загальним родовим поняттям, п'яте – до нього не належить. За 3 хвилини потрібно знайти ці слова та викреслити їх.

1. Василь, Федір, Семен, Іванов, Петро.
2. Старезний, маленький, старий, зношений, блаженський.
3. Скоро, швидко, поспішно, поступово, квапливо.
4. Лист, ґрунт, кора, луска, сук.
5. Ненавидіти, нехтувати, обурюватися, сердитися, розуміти.
6. Темний, світлий, синій, яскравий, тьмяний.
7. Гніздо, нора, курятник, сторожка, барліг.
8. Невдача, хвилювання, поразка, провал, крах.
9. Успіх, удача, виграш, спокій, невдача.
10. Грабіж, крадіжка, землетрус, підпалення, напад.
11. Молоко, сир, сметана, сало, кисляк.
12. Глибокий, низький, світлий, високий, довгий.
13. Хата, халабуда, дим, хлів, будка.
14. Береза, сосна, дуб, ялина, бузок.
15. Секунда, година, рік, вечір, тиждень.
16. Сміливий, хоробрий, рішучий, злий, відважний.
17. Олівець, ручка, рейсфедер, фломастер, чорнило.

Порівняйте свої відповіді із ключем. Зайві слова виділені курсивом.

1. Василь, Федір, Семен, *Іванов*, Петро.
2. Старезний, *маленький*, старий, зношений, блаженський.
3. Скоро, швидко, поспішно, *поступово*, квапливо.
4. Лист, ґрунт, кора, *луска*, сук.
5. Ненавидіти, нехтувати, обурюватися, сердитися, *розуміти*.
6. Темний, світлий, *синій*, яскравий, тьмяний.
7. Гніздо, нора, курятник, *сторожка*, барліг.
8. Невдача, *хвилювання*, поразка, провал, крах.
9. Успіх, удача, виграш, *спокій*, невдача.
10. Грабіж, крадіжка, *землетрус*, підпалення, напад.
11. Молоко, сир, сметана, *сало*, кисляк.
12. Глибокий, низький, *світлий*, високий, довгий.
13. Хата, халабуда, *дим*, хлів, будка.
14. Береза, сосна, дуб, ялина, *бузок*.

15. Секунда, година, рік, *вечір*, тиждень.
16. Сміливий, хоробрий, рішучий, *злий*, відважний.
17. Олівець, ручка, рейсфедер, фломастер, *чорнило*.

Оцінка відповідей проводиться за 9-бальною системою за допомогою таблиці:

Оцінка в балах	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Кількість правильних відповідей	17	16	15	14	12-13	11	10	9	8

Тест «Логічність умовиводів»

Інструкція: у наведених нижче завданнях наведено два пов'язаних між собою судження та висновок – умовивід. Деякі умовиводи правильні, а інші – ні. Треба визначити, які саме висновки правильні, а які помилкові. Час для обмірковування кожного завдання – 10 секунд. Порівняйте правильність своїх відповідей із ключем, підрахуйте бали і визначте свій рівень логічності за таблицею.

Завдання:

1. Всі метали проводять електричний струм. Ртуть – метал. Отже, ртуть проводить електрострум.
2. Всі араби – смагляві. Ахмед смаглявий. Отже, Ахмед – араб.
3. Деякі капіталістичні країни – члени НАТО. Японія – капіталістична країна. Отже, Японія – член НАТО.
4. Особи, що займаються шахрайством, притягуються до карної відповідальності. Петренко шахрайством не займався. Отже, Петренко не притягувався до карної відповідальності.
5. Всі студенти вищої школи вивчають логіку. Коваленко вивчає логіку. Отже, Коваленко – студент вищої школи.
6. Деякі працівники 2-го управління – юристи. Хоменко – юрист. Отже, Хоменко – працівник 2-го управління.
7. Всі громадяни України мають право на працю. Матвієнко – громадянин України. Отже, Матвієнко має право на працю.
8. Всі метали куються. Золото – метал. Отже, золото кується.
9. Коли йде дощ – дахи будинків мокрі. Дахи будинків мокрі. Отже, йде дощ.
10. Всі школярі вчаться. Джон учиться. Отже, Джон – школяр.
11. Всі корінні мешканці Конго – негри. Мухамед – негр. Отже, Мухамед – мешканець Конго.
12. Всі студенти 3-го курсу склали іспит з педагогіки. Петро склав іспит з педагогіки. Отже, Петро – студент 3-го курсу.
13. Деякі капіталістичні країни входять до складу Загального ринку. Австрія – капіталістична країна. Отже, Австрія входить до складу загального ринку.

Ключ до відповідей

Номери умовиводів, які є правильними: 1, 8, 9. Всі інші – неправильні.

Таблиця аналізу результатів

Кількість помилок	Бали	Рівень логічності
0	5	Високий рівень логічності міркувань, швидко помічає помилки в чужих міркуваннях
1	4	Добрий рівень логічності
2-3	3	Середня норма логічності, часом припускається нелогічності у власних міркуваннях, не помічаються логічні помилки в чужих складних міркуваннях
4-6	2	Низька логічність. Часті логічні помилки